

JEZIČNIK.

Knjiga Slovenska

v

dobah XVI. XVII. veka.

Spisal

J. M a r n.

XXI. Leto.

V Ljubljani.

Natisnil in založil Rudolf Mille.

1883.

LEZIČNIK.

Knjiga Slovenska

v

dobah XVI. XVII. veka.

Spisal

J. M a r n.

XXI. Leto.

V Ljubljani.

Natienil in založil Rudolf Milic.

1883.

Knjiga Slovenska.

snovana v IX. veku po ss. Cirilu in Metodu, spisovana po njunih učencih in naslednikih, vzbudila se je med našimi predniki v XVI. veku vnovič po Truberju in njegovih vrstnikih. Vsled tega je omenjena doba nam Slovincem jako znamenita. Preslavljala se je vže dokaj, in sicer velikrat tako, da je ona — protestantska — vsa svetla in živahna, naslednja — katoliška — pa je vsa temna in mrtvična. Godilo se je to po knjigah in učiliščih. Milo se mora zazdeti pravemu verniku, kedar vidi, da se v knjigah, slovniški katoliški mladini namenjenih, po petkrat več jezikovne tvarine podaja iz dobe protestantske nego iz katoliške. Je-li naslednje XVII. stoletje književno v istini tako ubožno pa zanikarno? Stvar se mora soditi po tedanji meri, to je res. Vendar, ako pogledamo bolje je v zgodovino obeh stoletij, o j kakov junak je Hren proti Truberju, kakov povestničar Valvasor proti Megiserju, koliki dobronik prostemu ljudstvu Kastelec nasproti Dalmatinu, kakov besednik Habledič mimo Bohoriča, kakošen govornik Janez Križski nasproti Krellu itd.!

Slovenec nekako prenašlo čisla, kar je tuje, svoje pa prezira, in v lastni pravdi potegne jo s sopernikom, ter vzobražen ponaša se rad z vedo pogansko pa inoversko preko domače ali celó katoliške. Tako pokazujejo nekteri radi na tedanje živo občevanje med Kranjci in Švabi, češ, na vseučilišču v Tbingi bilo je od l. 1530 — 1614 Kranjcev vpisanih 119, in po reformaciji došla nam je narodna knjiga, protireformacija pa jo je kvarila in požigala. Kar je res, je res! Kranjci vedoželjni od nekda j hodili so pa tudi na Laško, in na vseučilišču v Padovi jih je od l. 1546 — 1614 vpisanih bilo 146; koliko v Paviji, v Boloniji itd. Veliki vpliv nekterih posebnih mož na Nemškem do naših rojakov v tistem času se ne taj. Občevanje Kranjcev in Slovincov sploh z Nemci po ondotnih krajih je pa povoda vže starodavnega, sega v prejšnje veke, za Frankov z Bavarci, potem z Nemci, po vero-vestnikih, cerkvenih misijonarjih in škofih, po mnogih grajščakih, kteri so s svojimi družinami prihajali v naše dežele, od tod pa so v njihove zabajali nizki in visoki, priprosti na božjo pot k slovečim sve-tiščem, blagorodni in bistrejši mladeniči pa na glasovita nemška učilišča. Tako piše o prostem ljudstvu Truber: „Die Sclauen, die man sonst Bessiaken nennt . . . gehen weit wallfahrten . . . Der obern Windischen Länder gemeines Volk . . die im Metlinger Boden . . am Karst . . in Lands Crein, Unter-steyer und Kernten . . wallfahrten gar oft nach Rom, gen Loretto, gen Otting, gen St. Wolfgang ins Beyerland, und allweg über sieben Jahr bis gen Aach ins Nederland etc. (Kop. Gram. S. 442—4)“. — J. Gr. a Thalberg kaže: „An. 1495 Labacenses et Crainburgenses Aquisgrani in Eccl. B. Mariae Virginis Alti Monasterij Beneficium (Ss. Cyrilli et Methodii) simplex fundant, reservato jure praesen-tationis (Epitome Chronol. Labac. pg. 52).“ — Oboje poleg drugih opisuje A. Luschin von Ebengreuth v sestavku: Die windische Wallfahrt an den Niederrhein (Monatsschrift f. d. Gesch. Westdeutschlands v. R. Pick IV. 1878. Trier S. 436—466), kjer se pojasnjuje, kako so mnogo pred XVI. stoletjem hodili iz Kranjske, Koroške in Štajarske, od strani Beneških pa Turških, izmed Slovincov Ogerskih na Porénje (v Trier, Aachen, Köln — v Kelmorajn), kako so takrat po novoverstvu te hoje se zbegale ter da so prejenjale za Marije Terezije v preteklem veku. Res je od ondod došla nam tedaj knjiga novoslovenska, toda iz kalnega vira, v tujem duhu, v malovredni obliki, in po tem takem prvo oliko-vanje našega ljudstva ni bilo naravno, ne v smislu narodnem, kar je storilo, da je takrat pričeto kvarjenje našega jezika po besedi in knjigi plodilo se do Vodnika! In vsa tedanja knjiga novoslovenska razjasnjuje se v krepkem svojem jedru naposled iz nekdanje staroslovenščine. In kako pusto so besedo našo kvarili nemškutarski pisatelji, kako mično pa jo hranili sosedje slovanski, in vprav te kajkavske pisalce je modro porabil Miklošič v svojih jezikoslovnih razpravah, ter po njih neznansko koristil naši knjigi novoslovenski.

Kakor se pa dandanes iz pravih prvotnih virov marljivo pojasnjuje državna in cerkvena zgo-dovina tedanje dobe, nikakor ne v sramoto katolikom; tako naj vže tudi v književni posije nam ljuba resnica. Da se je novoverska povodenj odvrnila od naših prednikov, to je pač dobrotla sprevelika, kajti odstranila se je po njej tudi od nas huda slovstvena razkolnija. Kar pravi o prvih naših novoverskih pisateljih Slomšek, trdim tudi jaz. Bog je njihove greške po neskončno modri svoji previdnosti narodu našemu obrnil v dobro; torej je vsem nam katoličanom iskreno z zedinjenimi močmi delati na to, da ne le biti slovenske krvi, temuč biti tudi vere katoliške bodi Slovencu ponos!

V Ljubljani, 8. decembra 1883.

Josip Marn.

Razgled.

A. Vek XVI.

	Stran
I. Primož Truber	2
II. Sebastjan Krell	4
III. Juri Dalmatin	6
IV. Adam Bohorič	8
1. Janez Tulščak. 2. Lukež Klinc. 3. Janez Schweiger. 4. Felicijan Truber. 5. Juri Juričič. 6. Anton Dalmatin. 7. Stipan Konsul Istriani. 8. Peter Pavel Vergerij. 9. Hans Manel. 10. Antol Vramecz	10 — 14
V. Hieronymus Megiserus	15
a) Krištof vojvoda Virtemberški. α) Magister Michael Tiffernus. β) Mathias Garbitius Illyicus. b) Hans baron Ungnad	20 — 21

B. Vek XVII.

I. Tomaž Hren	22
II. Fra Gregorio Alasia da Sommaripa	25
1. Miha Mikec. 2. Janez Čandik. 3. Adam Skalar	27
III. Janez Ludvik Schoenleben	28
IV. Matija Kastelec	30
V. Baron Janez Bajkart Valvasor	39
VI. Janez Kerstnik od S. Križa	44
4. Miha Buchich. 5. Januss Pergossich. 6. Peter grof Zrinyi. 7. Januss Bellosztenecz. 8. Paval Vitezovich. 9. Peter Petretics. 10. Juraj Habelich	45 — 56

C. Zimske proste urice.

Adama Bohoriča predgovor poslovenjen	57 — 68
--	---------

Knjiga Slovénška

v

dobah XVI. XXII veka.

Hvaliti svoje rajne dobrotnike, povzdigovati njih lepe dela in znamenite zasluge je nam ravno tolika dolžnost, kakor njih slavne izglede posnemati. Kdor svojih slavnih prednikov ne časti, njih verli naslednik biti ne zasluži. Hvalimo torej, dragi prijatelji, sloveče može, rodoljube naše, ponavlja je njih spomin!

Poštovali so starodavni Izraelci svoje očake Abrahama, Izaka in Jakoba; sveto jim je bilo njihovo blago imé. Prepevali so Mojzesa, svojega postavodajavca visoko modrost, Jozuetovo in drugih vojšakov veliko hrabrost. Mogočne dela očakov bile so iskre serčnosti sinom; njihovo pokopališče bilo je v sili mlajim pribežališče. — Stavili so stari Egipčani, nekdanji Helenci in Rimljani svojim junakom veličastne spominke, so dajali svojim dobrotnikom hvalo in čast. Tudi Nemci, naši sosedje, imajo Valhalo, svojih pesnikov in slovnikarjev veličastno dvorano, ter obhajajo slavnih možev hvalni spomin. In naši južni bratje Serblji svojih junakov lepe vojne pojó. Kaj mi Slovenci slavnih možev pogrešamo, ne poznamo njihovih del, se ne glasijo med nami naših očakov lepe imena? Tega Bog ne daj! Naših prednikov verlih častiti spomin je živelj narodnega duha. Pometi starih junakov slavo, in si pripravil mlajim pogín.

Kdo nas Slovencev ne imenuje z veliko častjo in hvalo apostolskih bratov Solunčanov sv. Cirila in Metuda, dve perve zvezdi verozakona in našega slovstva? Jezer let svetita vsim Slovanom, in bota svetila našim narodom, dokler ne ugasne matere Slave lepo imé. Sveta vera jima je bila luč, beseda slovenska prva pomoč, izobraziti veliki slovénski narod. Sveta vera in pa beseda materna ste tudi nam pravega napredovanja nogi in roki. Zaverzi vero, opusti besedo materno, in tvoje napredovanje bo hromo in kruljevo.

Ozrimo se v bližno Krajno, ki je od nekdanj glava slovenščine bila, in je zvonec nosila po svojih slavnih možéh za slovenščino gorečih, in srečali bomo lepo število pridnih delavcov na slovenskem polji. Truber, Dalmatin, Bohorič in tiste dobe verstniki so našo slovenščino obudili, ako so ravno nesrečno od prave vere zavili; Bog je njihove greške narodu našemu v dobro obrnil po neskončno modri svoji previdnosti, ki dostikrat hudo prostim ljudém dopusti, pa hudo k našemu pridu oberne. — Tako prav piše Slomšek v Drobntinah l. 1862.

Iz tega vzroka in v povedani namen — narodu našemu na korist — hočem letos ob kratkem kazati, kateri so v onih dveh tolikanj znamenitih stoletjih pisali slovénski ali vsaj o slovenščini, kaj, kako in s kakim vspehom.

Vek XVI.

I. Prvi v tem stoletji je **Primož Truber**. — Rodil se je na Rašici v duhovnji Škocijanski pri Turjaku na Kranjskem dne 8. jun. l. 1508. — Hodil je v šolo na Reki (St. Veit am Pflaum), v Salcburgu in na Dunaju. — Duhoven posvečen v Trstu je na Slovenskem služil v Celji, v Loki pod Zidanim Mostom, v Laškem Trgu, korar v Ljubljani (se poluterani), v Šentjerneju na Dolenjskem, v Trstu, dvakrat še v Ljubljani, v Rubijah na Goriškem; na Nemškem pa je pastor bil v Rotenburgu (se oženi), Kemptenu, Urahu, Laufenu in v Derendingenu, kjer je umrl dne 28. (29.) jun. l. 1586. V nekem pismu do deželnihi stanov na Kranjskem se je to leto sam podpisal takole: „Primus Truber, gewesener, ordentlich beruffen= praesentirt= und confirmirter Thumherr zu Laybach, Pfarrer zu Laß bey Ratschach, zu Tüffer, und in St. Barthelmer Feld, Caplan bey St. Maximilian zu Gilly, Windischer Prediger zu Triest, und nach der ersten Verfolgung, Prediger zu Rotenburg an der Tauber, Pfarrer zu Kempten und Aurach, nachmals Prediger der Ers. Löbl. Landschafft in Crain, und in der Graffschafft Görz zu Rubia, und nach der anderen Verfolgung, Pfarrer zu Lauffen; und jehund zu Derendingen, bey Tübingen (Balvasor. II. Th. IV. 346.)“.

V črkah je e namesto z, č nam. zh, z nam. s, ž nam. sh, s nam. f, š n. fh, sč n. fzh; drago „mit diplomatischer Treue (Kop. 17)!“

Knjige: 1. *Abecedarium und der klein Catechismus. In der Windischen Sprach. Ane Buquice*, iz tih se ty *Aladi* inn preprosti Slouenci mogo lahkú v kratkim času brati nanéiti. Vtihi so tudi ty *vegšy* sluki te kersčanske vere inn *ane Molytue*, te so prepisane od aniga *Perhatila* vsch Slouencon. Gedruckt in Sybenburgen durch den Jernei Skurjanic 1550. 8° 26 St.

2. *Catechismus in der Windischen Sprach, samdt einer, kurhen Auflegung in gesang weiß. Item die Litanei, und ein predig vom rechten Glauben, gestelt durch Philopatridum Iliricum. Ann kratku Podunéne skaterim vsaki élouik more vnebu pryti ... Vsem Slouencom Gnado, Myr, Mylhost, inn prauu sposnane božye skusi Jesusa Christusa prossim ... Sybenburgen durch Jernei Skurjanic 1550. 8° 244 St.*

3. *Abecedarium. Ene Buquice*, iz katerih se ti mladi inn preprosti Slouenci mogo lahkú tar hitru brati inn pissati naučiti ... Ta Kersčanska Vera, Očanaš, deset Zapuuidi ... (Tübingen) 1555. 8° 1. P.

4. *Catechismus. Vslouenskim Jesiku*, sano kratko sastopno Izlago. Inu ene molytue tar nauki Božy. Vseti iz čistiga suetiga Pisma ... (V Tibingi) 1555. 16° ... Vsem vernim kersčenikom tiga Crainskiga inn Slouenskiga Jesika Milost inn Myr od očeta Boga skusi Jesusa Cristusa prossimo. Mi ueimo de sta poprei dua Slouenska Catehisma Snemskimi puhstabi drukana. Kadar pag utiu istiu ie dosti puhstabou inn bessed, od tiga drukarie, pretaulenu, sakai drukar nei slouenski vmel, inn ta kir ie ta dua Catehisma izpisal, nei bil per tim drukani. Inu kadar ie ta Catechismus en tak potreben vuk vtim Kersčanstuu etc. — Inu nom se tudi zdy, de ta naša Slouenska besseda steimi latinskimi puhstabi se lepše inn ležeji piše tar bere. Za volo tih tryeh riči, smo mi pustili druguč drukati zlatinskimi puhstabi en Abecedarium inn leta kratki Catechismus ... Prossite Boga sa nas, mi tudi hočmo sa vas. Anno 1555. —

5. Ta Euangeli Suetiga Mateuža, zdai peruič vta Slouenski Iesig preobernen (... in linguam Schlavicam). — Tei prauu cerqui Božy tiga slouenskiga Iesika Milost inn Myr od Boga Očeta zkusi Jesusa Cristusa našiga Ohranenica, prossimo ... — *vegšy* del Ludi vnaši deželi družiga Iesiga ne zna, samuč ta slouenski ... Mateuža vzamite koker enu kossilice oli iužinico. — Drigači gouore Crainci drigači Corošci, drigači Štajerci inn Dolenci tar Besiaki, drigači Krašouci inn Istriani, drigači Crouati ... Lubi Slouenci! Mi smo, Bug vei, dosti smišlouali, zkakouimi puhstabi to našo bessedo bi mogli prou, po tei Orthography

žaltnu inu sastopnu pissati, di bi preueliku puhstabou oli Consonantou kani sillabi ne jemali, koker ty Peami inu drugi deio, katero ie gerdu viditi. Taku mi ne smo mogli zdai vnaši sastopnosti drigači naiti, temuč de se ta H sa CH, ta V sa pul F pisšeio inu postauio, inu de se ty štimouci izreko po šegi našiga iesiga etc. . . (V Tibingi) 1555. 8° 90 L. —

6. Ena Molitou tih Kersčenikou, kir so sa volo te praue Vere Viesusa Cristusa pregnani . . . (Tubingen um 1555). 8° 1 P. —

7. Ta perui deil tiga nouiga Testamenta, vtim so vsi štiri Euangelisti, inu tu diane tih Iogrou, zdai peruič vta Slouenski Iesik zkusi Primoža Truberia sueistu preobnren. Per tim imaš: od spred en kratig nauuk, kai vse S. Pismu usebi derži, Ta Kolendar, inu eno dolgo Predguuor, vti se sastopnu vuče vsi potrebni Articuli oli štuki te kersčanske vere, inu potle na koncu eno kratko postillo . . . V Tibingi vtim leitu po Cristuseuim Roystuu 1557. 4°.

8. Ta drugi Deil tiga Nouiga Testamenta, vtim boš imel vse listy inu pisma tih Iogrou, zkratnimi inu sastopnimi Izlagami, zdai peruič iz mnogiterih Iesikou vta Slouenski skuzi Primoža Truberia Crainca sueistu preobnren. V Tibingi 1560. 4°. — 1561. 1567. — 1577. 8° XXX. 509 St. —

9. Articuli oli Deili te praue stare Vere kersčanske, iz S. Pysma poredu postauleni, inu kratku sastopnu izloženi. Kateri so tudi taku utim 1530 leitu, našimu nermilostiušimu Gospudi Cessaryu Carolu tiga Imana Petimu, ranicimu. Inu potle utim 1552 leitu, timu Concilyu Vtrienti, od enih Velikih Nembških Vyudou, Meist, inu Predigarieu, naprei položeni inu dani, zdai peruič iz Latinskiga inu Nembškiga Iesyka, uta Slouenski sueistu Istolmačeni, odsprea uti slouenski predgunori se prau, katera Vera ie od S. Troyce postaulena, ta ner prauiši, inu ner stariši, zkusi Primoža Truberia Crainca . . . V Tibingi 1562. 4°. —

10. Ene duhovne Peisni itd., skuzi Primoža Truberja . . . V Tibingi 1563. 8°, 205. —

11. Truber's Kirchenordnung, windisch. Tübingen 1564. —

12. Ta celi Psalter Daidou — skuzi Primoža Truberia Crainca (Crainza) . . . V Tibingi 1566. 8°, 14. 264.

13. Primus Truber's Katechismus nebst einer Sammlung geistlicher Lieder, Tübingen 1567. 8°.

14. Ta celi Catehismus, eni Psalmi itd., od Primoža Truberia, S. Krellia itd. V Lublani skuzi J. Mandelca 1579. 12°. 21. 178.

15. Formula Concordiae . . . 1580.

16. Ta celi Noui Testament . . . zkusi Primoža Truberia Crainca Rastčičeria. V Tibingi 1582. 8°. I. 33. 613, II. 4 L. 447 St.

17. Ta Slouenski Kolendar . . . Eni Reimi . . . En Regiſter . . . V Tibingi 1582. 8°. 10 L.

18. Hišna Postilla D. Martina Lutheria etc. Windisch von Truber. Tübingen 1595. I. — Po smrti očetovi na svitlo dal mlajši sin Felicijan; starejši bil mu je Primož.

Pisava Truberjeva vidi se vže v naslovih in v dosedanjih primerih, nekaj pa naj se kaže v naslednjih zgledih:

a) Prevod (1557): „Koku je tu, de ty uidiž eno byl utim okei tuiga brata, inu tu brunu, kir ie utuim lastnim okei, ne uidiž? Oli koku morež reči htuimu bratu, Brat, pusti, nai tebi ismem to byl iz tuiga oka, inu ti tiga brunu, kir ie utuim okei, ne uidiž? Ti Samoprauičar, izmi poprei tu brunu iz tuiga oka, inu tedaj bodež ti uidiš iseti to byl, kir ie utim okei tuiga brata.“ Luk. VI. 41. 42.

b) Pesen (1563—84): In die natali Christi cantilena, per Truberum. Na Božični dan, od Cristuseviga Rojstva ena Pejssen.

Hvalimo my danas Boga, Inu se vesselimo :/: Kir je nam dal Synu svojga, z' Angeli ga častimo. Danas ta Bessedo Božja, Zavolo vsiga Človečtva, se je k' nam pèrdružila, Vzela nase to kry, messu, v' enim Divičnim telessu, Z' tem nas z' Bugom smyrilla.

Ta Bessedo je Syn Božji, sama Božja risnica :/: Znym je stvaril Bug vse ričy, nas rešil od Hudiča. Ta Syn je tu Žensku seme, kir Vragu vso oblast vzame, v' tem Betlehmi rojenu, iz te Dvice Marie, od te žlahte Davidove, v' lasli je položenu.

Bug rata kar poprej nej bil, pèr tèm kar je ostane :/: Iz nebes se je k' nam pustil, Človeku glih postane. Hotèl tu grešnu Človestvu, k' svojmu svetimu Bogastvu, v' kupe spet pèrdružiti, moral Bogu ti Troyci, Praudi, Milosti, Risnici, v' tim zadosti sturiti.

Timu Ditetu Iezusu, vso čast tèt hvalo dajmo :/: Kakòr pravimu Cristusu, njemu se my podajmo: Njega bessédi verujmo, Na njega Martro vupajmo, z' katero je nas rešil, od Greha, serda Božjiga, pogublenja Paklenskiga, nas je spet vse posvečil. Amen.

c) Molitev (1584): Ena Molitov, katero imajo pèr sadanim časnu Slovenci vsag dan molyti.

Vsigamogoči dobrutlivi Bug, en večni Oča našiga Gospuda Jezusa Cristusa, kir si se iz tvoje velike milosti Človekom dal na znanje, inu kir si tvojga lubiga Synu Jezusa Cristusa našiga Gospuda, samiga poslušati poročil: Zakaj ti zred stvojm Synum inu svetim Duhum, si vse ričy stvaril, inu je tudi hraniš inu sam obderžiš: Smili se, smili se tudi čez nas vboge Slovence. My smo ja več kakor drugi ludje zuper tebe grešili, zatu my tudi pravičnu več tèrpimo, od Goga inu Magoga, od Turkou inu drugih Anticristovih hlapceu: Ali vsaj, ò nebeski lubi Oča, smili se čez nas, za volo tvojga lubiga Synu Jezusa Cristusa, našiga Gospuda, kateriga si ti k' enimu Offru inu plačilu za naše Gréhe, inu k' enimu Odvetniku inu Bessedniku vsej Človeski žlahti, po tvojim čudnim inu modrim svejtu, naprej postavil, inu žnym tvoj velik sèrd zupèr Greh, inu tudi tvojo veliko lubezan, tèt milost pruti Človečtvu izkazal. Posvečuj nas skuzi tvojo bessedo, s' tvojim svetim Duhum, vižaj inu obaruj tvojo sveto Cerkou, kir je zdaj z' veliko nadlugo obdana inu rezkroplena po vsem Svejtu. Pèr tim tudi, o Gospud Bug, te prossimo, daj gnado ter odlog života, naši naprej postauleni Gosposčini, našimu Cessarju inu Firštu, našim deželskim Gospudom, inu tudi nyh niži vsi Gosposčini. Daj nym vsem verne tèt zastopne Rate, obaruj nyh pred Doegitermi, Ahitofelmi, inu Amani: daj nym svetiga Duha de se dèrže, kakòr sveti David Krajl govory v' tem stu Psalmi: Vužgi v nyh ta pravi ajfer, po pravi zastopnosti, Resširi tvoje svetu Ime inu Krajlestvu skuzi tvojo Bessedo pèr nyh vseh podlužnikih, de se ta vissoka inu niska Gosposčina v' svoji oblasti, kakor zvejsti tvoji služabniki inu Očeti tvoje Cerkve, inu my tudi pruti nym, kokor ty zvejsti pohlevni pokorniki, po vuki tvoje Bessede, na vsem iz serca se izkažemo, Inu de se tu vse stury tebi na čast inu na hvalo, inu k' ohranjenju naših Duš, Za volo našiga Gospuda Jezusa Cristusa Synu tvojga, kir z' tabo, zred S. Duhum žive inu gospoduje, jmèr inu vselej. Amen.

II. Drugi je bil **Sebastjan Krell** (Crellius), kateri rojen na Kranjskem (Sebasti Khrell auss Wipach purtig cf. I. Kostrenčič str. 61. Idria v. Elze) l. 1538, se je učil v Jeni, v Tibingi, znal hebrejski, grški, latinski, postal l. 1563 Truberju pomočnik, umrl vže 25. dec. l. 1567 (Valvasor, Čop-Šafařk: l. 1569).

Knjige: 1. Postilla Slovenska. To ie, Karšanske Evangeliske Predige vèrhu vsaki Nedelski Evangelion skuzi Létu. Za hišne Gospodarie, šole, mlade inu priproste Lûdi. Pervi Zimski del (skuzi Sebastjana Krella). Ratisbonae excudebat Johannes Burger 1567. 4° 174 L.

2. Postilla, to ie Kersčanske Euangelske Predige verhu Euangelia na vse poglauite prazdnike zkoz celo leto, za hišne Gospodarie, šole, mlade inu preproste liudi,

od Joan. Spangenberg, na vprašanje inu odgovor izložena, zdai prvič, verno inu zueisto stolmačena: inu vprai Slouenski Jezik prepisana (skozi Sebastjana Krella ... Šaf. 112). Drukano Vliublani zkozi Joannesa Mandelca 1578. 4°. I. 136 L. II. 214 L.

3. Ta celi Catehismus, eni Psalmi itd. od Primoža Truberja, S. Krellia itd. V Lublani skuzi J. Mandelca I. 1579. 12. 21. 178 Str. — II. V Bitembergi 1584. 8°.

Pisava in beseda naj se kaže a) iz Postille l. 1567 po njegovi lastni vredbi: „Sebastianus Krellius tim kir bodo leto postillo brali, zdravie od Boga prosim.

Izvoleni karsčenik, imaš, hvala Bogu, Joanna Spangenbergia Karšansko Postillo, v'naš Slovenski Jezik tolmačeno inu posneto. Ne moti se pak, ako bode lih mnogi, na to naše Pismo mèrdal, inu se obrezal: Edan sentencie, drugi besede, tretij puhstabe, četerti tipfelne alli čerke, peti ne vém sam kai si, graial. Zakai hudičova natura ie, da ne more obeno ni božie, ni kàršansko delo prez tadla pustiti. Inu navada ie pàr lùdéh, da znaio bulie opravliati, kakòr popravliati. Inu berž v' družih očéh bijl, kakòr v' svojih trame vidio: Da se tudi včasy krulievac za krulievcom posmehuje. Inu gdo ôce, alli more, vsim lùdem, vsakateri glavi, vstreči?

Leto Orthographio Slovenskiga Pisma, smo mi zvestio inu zdobrim svitom zastopnih Bratov tako postavili. Inu spomislil tudi na več našiga Imena inu Iezika Lùdy, Kijr so okuli nas, Dolence, Istriane, Vipavce etc. kateri, skorai povsod čistèši slovensko govore, kakòr mi po kranju inu koroški deželi, do polu nembški. Inu so edni navaieni na to staro Slovensko, Hervatsko tèt Čurilsko Pismo.

Bog ôtel pak, da bi to isto, zlasti Čurilsko lepo Pismo, mogli spet v'Lùdi pèrpraviti. Kadar pak nei dobro mogoche, za vbužtva stran, za volio Turske sille, inu kàr so ta vegši del Slovenskih dežel puste inu vže Turske: inu smo tako začeli naivèč zlatinskimi puhstabi pisati inu drukati, taku moremo vsilli, kakor nemci govore, stole inu klopi na mizo postaviti: alli sai gledati, da se Latinski puhstabi na mesto naših starih Slovenskih, koliker ie mogoche, v'glihi moči postavijo, inu ta Orthographia dèrži, katero našiga Iezika idioma inu natura potrebuie, nekar kakòr ôce vsaki v' svoj vassi alli mestu imeti. Zato sàm spred to staro ABC po imenih, inu pruti latinske puhstabe postavil. Ako kateri Hèrvatsko pismo zna, da nas tim bulie zastopi:

Ti pak, kir ne zastopiš, kai ie Orthographia, kai proprietas linguae, inu si se navadil na Gospod Truberiovo Kranščino, beri le precei leto pismo, kakor sice druga bereš: Tebi nei veliko, olli skori nič premieniu. Čarkom se ne pusti irrati, kakor da bi ne bile; ch za zh (č), s za ss, včasy beri. Inu c za c, nekar za k. Taku se ne bodeš skuzi nu skuzi nistar blaznil. To diferencio alli razlotak mey s inu f, meu sh inu fh, bodeš sam dobro zamerkal, inu naš iezik ôčega imeti.

Prosim tada vsakateriga dobriga kàrsčenika (za žpotlivce ne marim) da si pusti leto pismo, inu naše zvesto delo, če lih popolnoma ne, sai nekuliko dopasti. Ako pak kateri nôce, tako si sturi eno drugo sebi bulši, inu pusti nam leto naše zmirom. Bog zna da nésmo naše lastne, tàmuč Božie časti, obeniga svoiga prida, tàmuč gmain karšan-skiga nuca ijskali inu spomislili. Če ie pak ky kai sice res pregledanu, kakor obeno človesko delo nei skuzi celo, to Bog inu brumni lùdie zgnado popravijo. Tim istim se pohlevno, Bogu Z Vero, Karsčenikom zlùbezanio poročim . . .

Sadai le sam ta prvi Zimski del na dan damo: za to, kar nésmo več Bogu se smili) pomuči mogli zbrati. Ako tadai želiš iše dva druga dela imeti, prosi Boga inu pomagai, kar premoreš, ter ôčeš, zbožio pomočio, skorai kar iše manka dobiti. Gledai pak, de ta čas letiga dela s'hvalo pruti Bogu vživaš. Čast Bogu. Konac“.

b) Iz Postille l. 1578: „Kay gledaš Trohe Voku tuoiga Brata, Bruuna pak ker ie vtuoiem lastnem Oku nepočutiš? Ali kako Moreš reč tuoiemu Bratu: Brat, pusti nai

ti iznamem Trohu, katera ie Voku tuoieim: Inu sam sebi Bruuna vtuoieim Oku nevidiš? Hiniauaac iznami poprei Bruuno iz tuoiega Oka, inu tadaí pogledai, da iznameš Trohu, katera ie Voku tuoiega Brata“. Luk. VI. 41. 42.

c) Pesen iz knjige l. 1584: Da pacem Domine etc. per Sebastianum Krellium. Prošna za Myr.

Daj myr o Bug Karsčenikom, Vari nas pred vsem zlegom, Saj nihče nej kir bi za nas stal, Za tvojo Cerkou vojskoval, Temuč ti sam Bug mogoči.

Kir vsim Vernim svit, serce daš, svetim Duhum regiraš, Daj nam zdaj vsim tudi tvojo muč, De te spoznamo večno luč, pred Turki nas Bug obari.

My smo vsi kmalu grešili, z' tem tvoj serd zaslužili, Ti pak Bug Oča milostivi, v' ti lubezni Jezusovi, Greh odpusti, serd pozabi.

Zatu vsi zdaj prossimo, De vsi tudi bodemo, Rešeni skuzi tvojo roko, tebi dali čast tër hvalo, vselej tër vekoma. Amen.

III. Tretji je bil Juri Dalmatin. Rojen menda v Krškem na Dolenjskem (Gurkfeldianus) je učil se na Nemškem v Tíbingi, kjer je postal Magister philosophiae, prišel za predikanta v Ljubljano (1572), od koder je hodil na Gorenjsko na pr. v Kamnik, Loko, Begunje itd. v svoji službi. Baron Turjaški dal mu je faro Škocijan, ali pregnan se je prikrival v njegovem gradu, naposled živel v Ljubljani, kjer je umrl 31. avg. l. 1589.

Knjige: 1. Jezus Sirah ali negove buquice (Latinski Ecclesiasticus) za vse žlaht ludy, zuseb za Kersčanske hižne Očete inu Matere, vslouenski Iezik stolmačene. Drykanv v' Lublani skuzi Joannesa Mandelca 1575. 8°. str. 241.

2. Passion, tu ie britkv terplene inv tvdi tu častitu od smerti vstaiene, inu v Nebu hoíene Našiga Gospudi Jezusa Cristusa, iz vseh stírih Euangelistou složenu: Zred eno potrebno Pridigo: inu eno Peisno vkateri ie Ceil Passion zapopaden .. durch M. Georgium Dalmatinum. Drykanv v' Lublani skuzi Joannesa Mandelca 1576. 8°. str. 105. L.

3. Pentateuch. Biblie tu ie vsiga Svetiga Pisma perui deil, vkaterim so te pet Mosessove buque, zdai peruič iz drugih iezikou vta Slouenski zueistu stolmačene, zred kratkimi inu potrebnimi argumenti čez vsak Capitul, inu zastopnimi izlagami nekoterih težkejših bessed, inu zeno potrebno Slouensko Predguuorio, vkateri ie kratka summa, prid inu nuc letih bùqui zapopaden, skuzi Juria Dalmatina. Na koncu ie tudi en regižter, vkaterim so za Harvatou inu drugih Slouenou volo nekotere Kranske inu druge bessede vnih iezik stolmačene, de bodo lete inu druge naše Slouenske buque bule zastopili ... Drukánu v Lublani vtim leiti po Cristuseim rojstuu skuzi Joannesa Mandelca 1578. l. 181. L.

4. Salomonove Pripuvisti, tu ie kratki itd. navuki, skuzi Juria Dalmatina v Slovensčino stolmačeni. V Lublani skuzi J. Mandelca 1580. 12. 8. P.

5. Biblia, tu je, vse svetu Pismu, Stariga inu Noviga Testamenta, Slovenski, tolmačena skuzi Juria Dalmatina .. Wittemberg Anno 1584. 4°. 742. L. — Po nemškem predgovoru, pod katerim je podpisan M. Georgius Dalmatinus, nasledva „Gmain Predgovor čez vso sveto Biblio. — Milost Boga Očeta pravu spoznanje inu vero v' Jezusa Cristusa, njegoviga lubiga Synu, našiga ediniga izveličarja, skuzi dar inu muč s. Duha, bodi vsem Slovenom. Amen. — Biblia je ena gerčka besseda, inu pomeni v gmajn te bukve Stariga inu Noviga Testamenta, katere so le samé Svetu Pismu imenovane, mej vsemi drugimi Buquami inu Pismi, kar jih je kuli na tem Svejti. — Vmes je posebej „Predgovor čez Stari in Novi Testament“. Iz tega na pr.: „Raunu kakor je Stari Testament ene takove Buque, v' katerih je Božja Postava inu Zapuvidi, inu poleg tiga ta Istoría, téh, kateri so je dèržali, inu yh néso dèržali, zapissana: Taku je Novi Testament ene take Buque, v' katerih je Evangeli inu Božje oblube, inu poleg tiga ta

Istoria, téh, kateri so verovali inu néso verovali, zapissana: Taku, de je le en sam Evangeli, raunu kakòr so le ene Buque tiga Noviga Testamenta, inu le ena Vera, inu le en Bug, kir oblube daje. — Zakaj Evangeli je ena Gerčka besseda, inu se reče v' našim jeziki, enu dobru selstvu, dobri marini, dober glas, od kateriga se poje inu pravi, de se Ludje vesselé. Raunu kakor je David tiga velikiga Goliata bil premogel inu vmuril, je prišal en dober glas, inu troštlivi novi marini mej Judovski folk, de je nyh grozoviti Sovražnik vbyen, inu de so ony odrešeni, de mogo vesseli inu z' myrom biti, od kateriga so ony pejli inu skakali, inu se vesselili. Taku je leta Božji Evangeli inu Novi Testament en dober glas inu maryn, kir se je po vsem Svejti rezglasil skuzi S. Apostole, od eniga praviga Davida. kateri se je z' grehom, Smertjo inu z' Hudičem štrital, inu je nje premogel, inu s' tem vse te, kir so bily v' grehih vjeti, od Smerti martrani, od Hudiča obladani ali premoreni, prez nyh zasluženja odrešil, nje pravične, živé inu izveličane sturil, inu taku v' myr pèrpravil, inu Bogu spet domu pèrpelal, od kateriga ony pojo, Boga hvalio inu časté, inu so vesseli vekoma, aku le oný letu terdnu verujo, inu u' veri stanovití ostanéo itd. itd.“ — Pred omenjenim predgovorom je pa: „Zamerkanie enih potrebnih štukou, na katere imajo merkati, ty, kateri bodo leto slovensko Biblio brali. — Nerpoprej so letukaj notri, povsod, v' starim inu novim Testamenti ty imenitiši inu očiti špruhi ali bessede, od Cristusa inu drugih artikulou naše Kàrsčanske Vere, z' vekšimi puhštabi zatu postauleni, de se od vsakiga s' tem bèrže mogo najti, inu zamerkati. — Inu h' puslednimu, de bi leta Slovenska Biblia le tém bujle inu dajle mej vsemi Slovenci mogla se zastopiti: taku so ene težíše inu nikar povsod navadne besede, nikar le na strani raven texta zdругimi bessedami zložene, inu z' Zvezdicami znamenovane: temuč je tudi zadaj na koncu lete Bible z' flissom, en regišter, po redi tiga a. b. c. postaulen, de, kar bi kej eden v' textu nemogel dobru zastopiti tu more tam zadaj v' regištru yskati. Kakòr, kadar bi en Harvat nemogel zastopiti, kaj se reče Arcat, taku ysči zadaj v' puhštabi, A, Arcat, tu je njegov jezik postaulen, Likar, inu more taku on v' svoim Ieziki Likar za Arcat brati. Taku kateri bi nezastopil kaj se reko Buqve, ta isči v' puhštabi, B, taku najde de se Buqve reko v' njega jeziki, Knige. Zatu more on v' svoim jeziki za Buqve Knige Brati. Inu taku se tudi ima od drugih bessed zastopiti, ker kuli enim naprej prideo, de jih nemore zastopiti, ta, ali na strani pogledaj, ali pak zadaj v' regištru“. (Temu naslov je: Regišter Nekaterih beséd, katére, Crajski, Coroški, Slovènski ali Bezjački, Hervácki, Dalmatinski, Istrianski, ali Craški, se drugáci govore.) — „Na koncu je tudi en Register vseh Epistel inu Evangeliou, kir se ob Nedelah inu navadnih praznikih v' Kàrsčanski Cerqvi bero. Stém bodite vsi Bogu poročeni“. —

6. Karscanske lepe molitve, zdai prvič iz Bukovskiga inu Nemškiga jezika v' naš Slovenski tolmačene... skuzi Jurja Dalmatina... Witebergae 1584. 8.

7. Ta celi Catehismus, eni Psalmi inu teh vekših Godov, stare inu Nove Kersčanske Pejśni od P. Truberja, S. Krellia inu od drugih zložena inu z' dostemi lepimi Duhovnimi Pejsmi pobulšane, v' Bitembergi 1584. 8.

Primeri: a) iz Bible (1584) Prevod: „Koku ti pak vidiš eno troho v' tvojga Brata okej, inu bruna v' tvoim okej nepočutiš? Ali koku moreš ti h'tvojemu Bratu reči: Dèrži brat, jest hočem to troho iz tvojga oka vzeti, inu ti tiga bruna, kir je v' tvoim lastnim okej, nevidiš? Ti Hinavec, izmi poprej tu brunu iz tvojga oka inu potle gledaj, de izmeš to troho, iz tvojga Brata oka“. Luk. VI. 41. 42.

b) Passion (1576) iz vseh stirih evangelistov v leto Peissen, od Juria Dalmatina, zdai prvič zložen, vti viži kakor ta Nemški: O mensch bewein dein sünde gross. Ali kakor ta slouenska peissen: Sveti Paul v enim listi.

I.

O Grešni Člonik vsaki čas
 Pomisli ti kai ie za nas
 Jezus moral terpeti :/
 De bi nas od pekla rešil,
 Iz neba ie na svet prešil,
 Nemu ie bilu vmreti :
 Kakor tu Euangelisti,
 Inu Apostolski lysti,
 Poredu vse pričuo,
 Od nega martre pišeo,
 Grešnike knemu vižao,
 Vnega veriet vkazuio ..

XXX.

O Gospud Bug ti oča naš,
 Kir tako skerb za nas imaš,
 De si pustil vmoriti :/
 Tuiga ediniga synu,
 K odrešinu Saitu vsimu,
 Dai nam tu htrostu priti.
 Tuoio Cerkou ó prauí Bug,
 Odreši iz vseh nee nadlug,
 De boš od nas vseh hualen
 Dai nam vsem v Criži volnim bit,
 Po tim Lebni v Nebessa prit,
 Skuzi Jezusa Amen.

c) Pesen iz knjige l. 1584: Canticum Simeonis, Nunc dimittis. Skuzi Jurja Dalmatina.

V Myri z' velikim vesseljem, H' tebi o večni Bug, Iz tiga Svita vže, rad grem, Iz vseh nadlug, Saj vem, de bom slatku spal, Dokler bom od smerti vstal.

Zakaj Očy Hlapca tvojga, so vidile u' Veri, Izveličarja našiga, po ti meri, Kakor se je v' Pismi sam, na Svejti rezodil nam.

Tiga si na Svejt ti poslal, v' tu bogu Človejčtvu, De je za nas človik postal, v' nuji, v' buštvu, Svojo smertjo me rejšil de ne bom smerti vidil.

On je ta prava večna Luč, kir Ajde resvejti, On nam svejti dan inu nuč, Po vsim Svejti. Na njega jest verujem, de vekoma neumerjem.

On je Izraelova čast, inu vseh vernih, on nepusti v' sramoto past, nas tih reunih, Njega folk bode časčen, u' večnim vesselju Amen.

IV. Adam Bohorič je bil v tej dobi četrti pisatelj o slovenščini. Rojen Dolenjec (H. Ungnadischer Unterthan aus Untersteier . . . Pochoritsch), učil se je v Wittenbergu l. 1546, kjer je postal Magister philosophiae, podučeval v Krškem v lastni hiši od l. 1551 sinove dolenjskih grajščakov, prišel l. 1566 v Ljubljano za ravnatelja stanovnim šolam, ktere je vladal do 1582, kasneje kot nadzornik, deloval v pokoju nekako do leta 1598.

Spisal je A. Bohorič: 1) *Elementale Labacense cum nomenclatura trium linguarum . . . latina, germanica et sclavonica* . . . Po tej knjigi in po „Catechesis Sebastiani Crellii slavica“ se je podučevalo v omenjeni šoli v prvih razredih (Šaf. 48. 115).

2) Pri sv. Pisma posamnih knjigah (Jesus Sirah, Sal. Pripuvisti, Pentateuh) so delavec pomagal je J. Dalmatinu vzlasti pri Bibliji l. 1584.

3) Ta celi Catehismus, eni Psalmi . . . Pejsni . . . v' Bitembergi 1584 str. 241—247: „Ena druga Otročia Peisam, kadar se z'jutra gori vstane, ali z'večer spat gre, k' naprej petju; svojim otrokom, skuzi A. B. zložena. Se more pejti kakor: Nedaj Oča naš lubi Bug: ali v' léti viži“.

4) *Arcticae Horulae succisivae de Latino Carniolana Literatura ad latinae linguae analogiam accomodata*, unde Moshoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boëmicae et Lusaticae linguae cum Dalmatica et Croatica cognatio facileprehenditur.

Praemittuntur his omnibus tabellae aliquot, Cyrillicam et Glagoliticam, et in his Rutenicam et Moshoviticam Orthographiam continentes. Adami Bohorizh. Rim. 14. Vsaki jazik spoznati hošte Boga . . . Vsaki jezik bode Boga spoznal. Omnis lingua confitebitur Deo . . . Witebergae. Anno 1584.

To je prva slovnica o novoslovenščini. Na čelu ima rek k Rimlj. 14. pogl. cirilski, glagoliški, slovenski, latinski pa grški. Predgovor je do sinov Štajarskih, Koroških in Kranjskih plemenitnikov (11 listov). Po tem se kaže „Orthographia (Cyrillica, Glagolitica, Latino- Carniolana); Orationis Dominicae synopsis in lingua Cyrillica, Croatica, Polonica,

Boëmica, Lusatica, Carniolana (1—40); Etymologia (40—178); Syntaxis (1—59); Prosodia et Index (brez stranic)^a.

Primeri a) iz slovnice „Arcticae Horulae“: V predgovoru kaže v 1. delu od jezika in od jezikov, od Slovanov in od Slovencev, v 2. delu pripoveduje o svoji knjižici. — V pismenosti ina člen (articulus: germanicae linguae prava imitatione). Sklanjatve loči tri po naravnem spolu: I. Ta Oča. II. Ta Mati. III. Tu Pisnu. Skloni so mu latinski. Voc.: O Oča! Ablativ.: Od tiga Očeta. — Dober; ta Bulši; ta nar Bulši. — Jest, ti, on. — Glagol mu je v treh spregatvah po sedanjikovitih končnicah (— am, — em, — im): I. Jest sekam. II. Jest pišem; pass. bom pečen. III. Jest lubim. — Skladnja je časih res „latino-carniolana“, bolj latinska, manj pristojna slovenščini; takisto „prosodia“. — Vmes pri sklanji in spregi pa se nahaja mnogo zgledov, kateri nekoliko nadomestujejo slovar. Tako na pr.: Ajfrar zelotes, navidliv; gnadliv, milostiv; jarmark, sejmen; izvir; petlar, bužec; plemenit, zlahten; sin sna somnus Schlaf; žezel; šrinf cicatrix; štritar, fehtar pugil kampffer; zmišlauc počta; studenc, zdenc; vertar; antvela mantile Handtzwel; buča plotnica, tiqva cucumis Kürbs; dečla virgo, divica; elefantova, slonova kust; falshvera krivavera; himba astus list; kunšt, vmetelnost; lebunga, gostovanje; misal animus, mens, gemüt; prigliha spodoba; priča svidok; štalt species: slobodnost; zmota irunga; stenica; taht, funale Docht, fužel; hotenje, — tlivost libido; kardellu; lajnu; menenje, zdejuje; svojojovlän, prešern; dejem, hotel htël, rekal; kir per crasin pro kateri; zleg ut inusitatum; sem, sim; kakou je človik, takova je besseda; nar nakazániši nequissimus; dejo dicunt. — Movent quidam comparativos et superlativos in nominativo (lepši-a-e), sed inusitate. — Žal deje Turkom; lesim huc; z' korenem rëd radicitus; mej templom tar altarjom; z' Bugom; pred ratom coram senatu; skrivši pred očetom; tovariši; stariši; z' spanjem, se napolnijo z' starim vinom tar z' tolstim bilpretom, z' mečom; da ogledam; delajnjem; tim očetom; jest sim, si, ie; mi sva, sve, sva; vi sta, ste, sta; ona, e, a sta; sim sekal, sem bil sekal; delajoči, a, e itd. itd. —

b) Pesen iz knjige l. 1584: Ena druga otročja peisam . . skuzi A. B. zložena.

„Minila je vže strašna nuč Iz temme je postala luč veseli dan zdaj gori gre Sonce svojo luč resprostre (1).

Gori vstani obudi se, Särce naše predrami se, odspajnja vže oku pusti, odpret se imajo usti.

Vzdiguemo Bug h' tebi naš glass, ti Bug resničnu v'slišiš nass, Si vkažal nam prou moliti: Oblubil si nas v'slišati.

Oča, Syn, Duh ti večni Bug, v'sveti Trojici en sam Bug, Bug oča stvarnik vseh riči, Ohraniš vse Bug mogoči.

O Jezu Crist Bug nu človik, Per Oču naš zvest Besednik, Vseh grešnikou si odvetnik, vsiga svita odrešenik.

Bug sveti Duh posvečnik naš, Od Očeta, Syna, z'hajaš, u'veri vučiš, terdiš, troštaš, V'brumi nass vodiš tar pejš.

Daj Bug, de se imé tvoje svety, tär prou prediguje, Tvoje Krajlestvu k' nam pridi, Volja tvoja se izidi.

De kakor sveti Angeli, Taku vsi ljudje na Zemli, po tvoji voli živejo, Verni, Brumni, ostanejo.

Kruh vsakdajni daj nam danas, Ti Bug zvestu škärbiš za nas. Daj nam verno Gosposčino, Tudi zvesto sosesčino.

Z' bessedo, z' djanjem, z' misaljo, djali smo čez tvojo voljo, Vse grehe Bug odpusti nam, Kakor mi našim dolžnikom (10 . . 11—18).

Mesu, svejt, vrag, zli skušnauci, Hudi tar dereči vulcji, Ti vsi čez nas nuč dan reže, Daj muč, de od nas odbežé (19).

De kadar nam bo od sod jit, od Tela se Duši ločit: Stuj nam Bug na strani tedaj, pèrpelaj nas v' tvoj sveti Raj (20 . . 21—26).

Amen recimo vže serčnu, Vsaj smo vslišani risničnu, Poterči nas Bug v' ti veri K' večnim lebnu nas vse zberi (27)^a. —

Manje pomembe pisatelji so tedaj bili: 1) Janez Tulsčak (Hans Tulschak — Tolschack, vulgo Scherer, Spottnome), Slovencem predikant v Ljubljani, vže nekako od l. 1559 do 1569, dokaj svojeglaven, časih jako marljiv, v pokoj dejan l. 1589, umrl okoli l. 1594.

Knjiga njegova slovenska: Kersčanske leipe molitve za vse potreibe inu stanuve itd. ponprei v' Bukovskim inu Nemškim jeziki skuzi Janša Habermanna pisane, zdai pak tudi prvič v' Slovensčino stolmačene (skuzi Tulsčaka). V' Lublani skuzi J. Mandelca 1579. 12°. 24 str. 131 L.

2) Lukež Klinc, sicer neznan, le v knjigi „Ta celi Catehismus, eni Psalmi . . Pejzni . . v' Bitembergi 1584“ str. 92. imenovan: Cantio illa, De coelo venerat exercitus Anglorum. Ena druga Božična Pejssen, od Lukeža Klinca tolmačena:

Od nebes prido Angeli Tém Pastirjem so pravili, De enu Ditece mladu, Ležy v' enih Jaslih težku.

Noter v' Mesti Davidovim, Betlehem imenovanim, Kakor je prerokoval nam, Miha, ta sveti Prerok sam.

Dejte je Jezus ta Gospud, pravi vsegamogoči Bug, Vsiga Svita Odréšenik, v' Nebu ta pravi pomočnik.

Tiga se vesselite vy, De se je Bug spravil z' vami, v' tu vaše messu inu kry, se Stvarnik vseh stvari v'družy.

Kaj vam more djat Smèrt ter Greh, kadar je sam Bug per vas vseh, Naj se sèrdi Pakal, Hudič, Božji Syn je vaš tovariš.

On vas gvišnu nezapusty, Če se hočte najn zanesti, Nadluge bote iméli, Te žnym lahku pretèrpeli.

Zatu kir ste v' žlahti njega, veden zahvalite Boga, njemu samimu dajte čast, zakaj on ima vso oblast.

3) Janez Schweiger, rojen blezo iz Kočevja, evang. predikant v Črnomlju, potem l. 1569 v Ljubljani, kjer umrl 25. febr. 1585. — Njegovi ste dve pesni v prej omenjeni knjigi „Ta celi Catehismus“ itd. l. 1584 in to str. 258—265: a) Ena lepa Duhovna Peissen, katera na kratkim v' sebi dèržy vse štuke Kàrsčanske vere, na katere slejdni Kàrsčenik moré vesselu vmreti inu izveličan biti, zložena skuzi Joanesa Schuuejgerja, inu se more pejti, kakor je letu zdolaj notiranu, ali kakor: Oča, Syn, Duh. Nebeski Krajl etc. ozgoraj na 32. platu:

Hvala Bogu, moj čas je tu, De se imam ločiti:/ Stiga Svitá gori v' Nebu, Tam vseh nadlug prost biti. Zatu jest hočem pred Smèrtjo Sturit duhouno šafft mojo v' Božjim imeni, Amen itd. itd.

b) Božična Peissen iz evangelia s. Lukeža na 2. Cap. Johannes Schvvejgerus. V tej viži kakor ozgoraj: Hvalimo my danas Boga etc. str. 95—98:

Ta Rimski Cesar Augustus, ta je sam zapovédal:/ De bi se šacal ta Svejt vus, nikoger nej pregledal, Vse Jude od svojga doma, Bodi si lih čigar stana, je moral šacan biti. K' letej pèrvi šacengi, inu veliki Ceringi, je moral vsaki pryti.

Tedaj ta Jožef z' Mario, od Davidove Hiše:/ Svojo Ženo zaročeno, kakor nam Lukež piše: Vlejkèl je gori v' Betlehem, pustil se je z' drugim Ludjem, po tej Rimski postavi, Šacan ter pokoren bil, tedaj se je bil dopolnil, Mariju čas ta pravi (2 . . 3—10):

O Jezus ti vsmileni, kir si en človik rojen :/ Te prossio vsi zvoleni, katerim si oznanjen, Odpri njm vrata nih serca, de per nih tvoja besseda, bo veden prebivala, z' prydom jo poslušali, u' večnim Lebnu te gledali, rekli vsa čast nu hvala. Amen!

4. Felicijan Truber, Primoža Truberja mlajši sin. Starejši bil mu je tudi Primož, rojen okoli 1550 v Rotenburgu (Rotenburgensis); čislal se je deloma za Kranjca, kajti dala se mu je bila vstanova za Kranjce (stipendium Tiffenum); bil je na posled pastor v Kilchbergu blizu Tubinge, kjer je umrl 20. avg. l. 1591.

Mlajši sin Felicijan bil je rojen krog l. 1553 v Kemptenu (Campidonensis), učil se v Tubingi l. 1570, prišel na Kranjsko l. 1580, postal tukaj pastor nemškim in slovenskim Lutrovcem, pregnan l. 1598 iz mesta je potikal se po gradeh na Slovenskem, na zadnje bil pastor v Grünthalu l. 1600. — Znal je prav malo slovenski. Pisal je nekterim slovenskim knjigam nemške predgovore. Oskrbel je vendar on, da je na svetlo prišla a) Hišna Postilla D. Martina Luthera, čez te nedelske in v teh imenitish praznikou Evangelie skuzi cejlu Lejtu, z' vsem flissom tolmačena, skuzi Primoža Truberia Krainca Rainciga. Druckana v' Tibingi. Anno 1595. — Za nemškim predgovorom je podpisan M.(agister) Foelicianus Truber. — Slovenski se pričinja z naslovom: „Vsem brumnim inu Bogaboječim Karsčenikom Kraincom inu Slovencom, voščim inu prossim jest od Boga, Gnado, Myr inu pravu spoznainje te Risnice, skuzi Jezusa Christusa . . . — Lubi Priatili inu Bratje v' Christusu Jezusu. Vam je vse dobru veideče, kaku je Bug ta Nebeski Oča, iz velike neizrečene gnade inu milosti, tudi nas Kraince inu Slovence, raven inu poleg družih folkou, htej veliki gnadi pustil priti, de my tudi to cejlo Sveto Biblio, ali vse Svetu Pismu, vnašim pravim Slovenskim inu materinim jeziku imamo inu beremo, za katero veliko gnado inu dobruto bi my spodobnu Boga imejli častyti inu zahvaliti“ Na to pripoveduje, da je pričujočo Luterievo Postillo poslovenil oča Primož Truber, in da je podpisani takovo Postillo z Gospudom Felicianom pregledal inu revidiral . . . in sklepa: „Pissanu per Sanct Kocjanu raven Turjaka, na ta dan teh dvehuh bratou S. Primoša inu Foelicianu V' tem lejtu po Christusevim Roystvu 1595. Vaš Brat inu Priatel v' Christusu Andrei Savinic Cerkouni služabnik tamistu“. —

b) Karszanske lepe molitve . . . iz Bukovskiga inu Nemškiga jezika v' naš Slovenski tolmačene . . skuzi Jurja Dalmatina. Witebergae 1584. — II. von Felician Truber. V Tibingi skuzi Georga Gruppenbacha 1595. 12°. 337. —

5. Juri Juričič (Jur, Jurj, Gjuro, Juraj, Juraj — Georg Jurischitsch, Jureschitsch, po Valvazorju Jereschitz, glasoviti Juri Kobila, Merhen o. Stuetten Jörg), duhovnik s Kranjskega, bil l. 1562 v Tibingi, pomagal tu in v Urahu pri prestavljanji, natiskovanji in popravljanji slovenskih in hrvaško-srbskih bukev, bil predikant v Kamniku in v Ljubljani itd. —

a) Postilla . . . od Joan. Spangenberga . . inu v prau Slovenški Jezik prepisana (skozi Sebastjana Krella). Drukano Vliublani skozi Joannesa Mandelca. 1578. 4°. I. D. 136. — II. D. 214. L. Poslovenil J. Juričič l. 1570. — V besedi zna se velik razloček med zimskim in poletenskim razdelkom.

b) Ene duhoune Pejsni. V Tubingi 1563. 8. Osmerim pesmam podpis je G. J. (Georg Juritschitsch).

c) Drugi djal Novoga Teštamenta . . v Hrvacki jezik po Antonu Dalmatinu i Stipanu Istrianu spomosću drugih bratov . . stlmačen. Vtubungi 1563. 4°. Štampan v Glagolici. Po hrvaškem predgovoru je poleg vže omenjenih podpisan tudi Juraj Juričič.

6. Anton Dalmatin (Antonius ab Alexandro Dalmata, Ante Aleksandrovič), iz Dalmacije, svečenik, prišel iz Ljubljane na Nemško l. 1561 v Tibingo, Urah, kjer je po dani osnovi vredoval tiskarno s cirilskimi črkami, ter pisaril in prelagal knjige za Jugo-

slovane t. j. Hrvate in Srbe z naslednjikom jako marljivo do l. 1566, kedar se je z njim umaknil v Režno (Ratisbona, Regensburg).

7. Stipan Konsul Istrijan (Consul Istrianin) iz Bolzeta (Buzet, Pinguente) v Istriji, svečenik, na Nemškem šolnik i predikant, soznani in sklene se s Truberjem, pride l. 1560 v Nürnberg, kjer preskrbi po danem naročilu tiskarno s glagolskimi črkami, ter marljivo pisari in prelaga s prednjikom knjige za Jugoslovane do l. 1566.

Tema pomočniki in družniki so bili na pr.: Leonard Merčerič (Mercheritsch, Mercherich, Illyricus) iz Dalmacije, prišel z dolnje Kranjske v Tbingo l. 1563, bil nekaj časa Kiselov knjižničar ali vzgojevalec, preložil blezo preroka Isaija, umrl okoli l. 1600. — Matej Popović (Mathes Popowich, Matthaeus Popovichy) iz Srbije in Janez Matej Maleševac (Hans Mathes Maleschewaz) iz Bosne, ktera je pripeljal bil Truber seboj l. 1561 na Nemško, pa so jima brzo — čez 20 tednov — dali slovó.

Posebno znamenita v „Knjigi Slovénski XVI. veka“ sta Anton Dalmatin in Stepan Istrijan, ker sta delovala skoro popolnoma dasi časih tudi v bridki vzajemnosti s Truberjem. Knjige, ki jih je spisoval ali prelagal Luter za Nemce, Truber z drugi za Slovence, predstavljala sta ona največ po njegovih navodih „ljudem Slovenskoga jazika“, Hrvatom in Srbom (den Crobaten u. Syrfen), sedaj iz jezika Diačkoga (latinskega), sedaj iz Nemškoga i Krainskoga (aus der Windischen Sprach), va ili na jazyk hrvacki i srbski (harvacki, in die Crobatische u. Syruische — Syrfische Sprach), s slovi ili slovni glagolskimi (hrvatskimi) i ciruličkimi (Cirulskimi, Cirulico), sedaj tudi iz Laškoga in v Latinici. Knjigam njunim je spisoval Primož Truber nemške predgovore in priporočila. V nekterih so skupaj natisnjeni vsi trije, na pr. pod nemškimi: Primus Truber Creiner (Chrainer), Antonius Dalmata, Stephanus Consul Histrianus; pod slovenskimi bodisi v Cirilici bodisi v Glagolici pa: Primuž Truber Kranac (Cranaz) Anton Dalmatin, Stipan Konsul Istrijan. Tudi njihove slike se nahajajo sim ter tje po bukvah in posebej.

Knjige, ki sta jih zložila s pomočjo nekterih bratov, v Glagolici in Cirilici, nekaj tudi v Latinici so na pr.: Azbukvar (Probzettel von Glagolischer Abschrift, Nürnberg 1560, von Cyrulischer, Urach 1561). Abecedarium i Katechismus (in der Croat. Spr. Tubingae 1561, in der Syruischen Urach 1561). Katechismus . . . skratkim istomačenem . . . krozi Stipana Istrijanina, s pismeni glagolskimi . . . i Katechismus kroz Antona Dalmatina i Stipana Istrijana, s cirilskimi, oboje Utubingi l. 1561. — Naslednje stvari so tiskane le v Tbingi: Edni kratki razumni nauci najpotrebnei i prudnei . . . Artikuli ili deli prave stare krstianske vere . . . 1562. Predike od tuče (Dr. Matth. Aulber) samo glagoliški 1562. Prvi del Novoga Testamenta . . . glagol. 1562 . . . cirilsk. 1563. Drugi djel Novoga Testamenta . . . 1563. Postila . . . hrvatskimi . . . 1562, ciruličkimi slovi štampana 1563. Beneficium Christi glag. . . 1563. Red crkveni . . . 1564. Spovid i spoznanie pravja krstianske vire . . . 1564. Brama Augustanske Spovedi . . . 1564. Trattato vtilissimo del beneficio di Giesu Christo crocifisso, uerso i Christiani. In Tubinga. 1565 . . . Adesso nuovamente restampata, reuista & corretta per Antonio Dalmatino, & Stephano Istriano . . . Za glagoliškim prevodom je v latinici tudi v Tbingi 1565 z naslovom: Govorenye vele prudno od dobrotsinenya ili dobre propetoga Isukrsta ka Krstianom . . . naiprvo iz svetoga pisma slozil Talianskim yazikom. Potle paki yesu iz Talianskoga u Hrvaczki verno istlmatzene i obrachene, po Antonu Dalmatinu i Sztipanu Istrianu.

V zgled, kakova je beseda, bodi nekoliko na pr. iz „Katehismusa“ Stipana Istrijanina l. 1561, iz predgovora, kjer govori po Truberjevo: „Predraga bratja Visukrstu! Mi vas prosimo da ovo naše prvo delo, tumačenje i štampanie od nas sada za dobro vazmite. — I ako je unem ko pomankanie, utlmacenu, u besidah ili uslovjah, vortografii,

to isto nam skoro daite upravi ljubavi na znanie. Hošćemo te iste za naprvo u drugih popraviti. Zašto za ovimi knjižicama (ako bode Bog hotil) hošćemo Novi Testament zglagolskimi, i Cirulskimi slovni štampati. Utim toga verno molite Boga za nas. Stipan Istriani i drugi ostali vaši slugi. — Iz I. dela Nov. Test. l. 1562 na pr.: „Dobri krstiani, vazmite ovi prvi del Novoga Testamenta sada od Boga skrozi nas za dobro. Ovi drugi del, i pri nem dvoje druge dobre knige, koje esu Cirulicu stampane, iz kih hošćete sve potribne Artikule Krstianske vere naučiti, i jednu postilu, to jest, jedno kratko tlačenje svrhu sva nedlska i prazniska Evangelia hošćete ošće skore imjati i te iste troje knige skupa zajedno pristoje. Kakono od toga uvdja va ovim Predgovorim, za ovim pak Nimškim hošćemo vesće govoriti. Vatom prosite Boga za nas. Vaši služabniki: Anton Dalmatin. Stipan Istrian“. — „Artikuli ili deli prave stare krstianske vere is svetoga Pisma redom postavljeni na kratko razumno složeni i stumačeni: Koi esu takaiše tako va 1530 godišću našemu nai milostivomu gospodinu Cesaru Karolu Petoga imena, bogoljubna spomenutja. I potle va 1552 godišću, konciliju ili zborišću va Trentu, od ednih velikih Hrcegov i voidov, varoši, gradov, i prodikači očito izročeni i dani. Sada vnovja is Latinskoga, Nemškoga i Krainskoga jazika na Hrvacki verno stlačeni. Po Antonu Dalmatinu i Stipanu Istrianu“.

Katehismus l. 1561 v Tubingi a) cirilski (Mit ausslegung in der Syruischen Sprach) in b) glagolski (in der Crobatischen Sprach) ima spredej nemški čestitki do tedanjega kralja českega Maksimilijana itd., spisal Primus Truber Chraimer, in v obeh se na koncu nabaja . . jedna lipa predika od kriposti i ploda prave Karstianske vere (Primi Truberi Sermo Cirulice . . . Croatiae redditus). Iz cirilskega predgovora kteremu so podpisani „Umiljeni Sluge Vaši: Primus Kranac, Anton Dalmatin. Stipan Istrian, služi naj v zgled: „Onim koi ove knjižice štati budo. — Predragi i dobri krstiani, neka da znate, da ove knjižice, sada od nas vnovi iz mnozih jazik u hrvacki tumačene, jesu jedne stare knjižice, od samih apustolov i prvih krstian tako skupa i kratko postavlene, koim jesu ovo grčko ime dali, Katehismus, to je, opomenutje, razumei, svih potribnih artikulov, ili členi krstianske vere. Zašto u nih imate sve štogodire cela Biblia sve sveto pismo od Boga govori i uči, od stana ili jestja va svetoj Troici, što je volja Božja, što je Bogu ugodno i što mu ni ugodno, kako imamo moliti i zazivati Boga. Od koga je sveti krst, pričesćenje ili sveta večera, prodikovane narejeno i postavljeno, što nam prude, kako se imaju diliti ili zručiti i prijeti, kratkim načinom zajedno zaubišćeno tere zapisano itd.“ — Deset Zapovedi: „Ja jesam Gospodin Bog tvoji, koi te izvedoh iz Jevjupcke zemle, iz hiže rabotne itd. — Ne vazmi imena Gospodina Boga tvoga v taščinu . . Spomeni se na Sobotni dan, da ga posvetiš . . Poštuj otca tvoga i mater tvoju da dugo živiti budeš na zemli, ku hošće tebi tvoj Gospod Bog dati . . Ne ubijaj. Ne čini preljubodeistva. Ne kradi. Ne reci kriva svidočestva suprot iskrnemu tvomu. Ne poželej hižu iskrnega tvoga. Ne pohoti ženu bližnega tvoga“ . . — Pripovidane sverhu ovih Isukarstovih riči: O ženo velika je vera tvoja . . Ova rič ili beseda, vera, moji predragi krstiani, nikada (nekadaj) se razumi za sve to čim se Bogu služi ili pravo ili krivo, budi Bogu ugodno ili ne. Zato se govori ta Karstianska vera, Poganska vera, i vsaka druga kriva vera. — I ta vera se nikada vazimle za jednu vsaku rič, koju mi stanovito za istinu poznamo i razumimo da je, kako svi držimo i verujemo, da je jedan Bog, ki je stvoril zemlju i nebo, i da se ima nemu služiti. — Potom toga se nikada prijmle ova i razumi se beseda vera, kada jedan drugomu ča obeća, da se to ima obdržati. Takova vera se more imenovati jedna človičeska ili targovska vira itd. itd.“

Nekaj doslej naštetih knjig bilo je natisnjenih tudi s pismeni ali črkami latinskimi. Poslednje znano delo omenjenih dveh pisateljev je v Latinici: Parvi del posztile evan-

geliov — po Ivanu Brenčiu — u Harvacki yazik iz Latinskoga — po Antonu Dalmatinu i Sztipanu Istriianinu. — U Ratisponi poli Ivana Burgara 1568. 4°. —

8. Peter Pavel Vergerij (Vergerius) rojen v Kopru l. 1498, učil se na Laškem, potem na Nemškem, bil poročnik tù in tam v državnih in cerkvenih poslih, naposled škof Modruški in Koperski l. 1536—49, postal protestant, odstavljen l. 1549, gre v Wittenberg, priljubi se Krištofu vojvodu Virtemberškemu, tako tudi baronu H. Ungnadu, ktera sta po njem upala vspešno razširjevati novoverstvo po Istri in med Italijane. Vergerij se soznani s Truberjem, začne delovati, pisari na vse strani, vzlasti posvetnim veljakom, potuje po Českem, Poljskem, Kranjskem, Koroškem, pobira novcev v natiskovanje jugoslovanskih knjig, a — pokaže se skoro, da hoče le on na čelu biti, imeti slavo, drugi pa naj delajo in se trudijo, in — spre se s Truberjem l. 1557.

P. P. Vergerij v svojih dopisih mnogo pripoveduje o svojem književnem delovanji, o bibliji slovanski itd., vendar se med prelagatelji ali prevoditelji sam nikjer ne imenuje. Njegova je pač „Ena Molitou tih Kersčenikou, kir so sa volo te prae Vere Viesusa Cristusa pregnani“ v besedi laški: Orazione de perseguitati e forusciti per lo Evangelio e per Giesu Cristo“, a. 1555 — da si je vprav po slovenskem ali kranjskem predgovoru Truberjevem podpisan. Tako se nahaja njegov podpis tudi v „Ta Euangeli Svetiga Mateuža 1555“: vaši služabniki inu bratie V. T. = Vergerius.Truber; v „Catechismus l. 1555: Ty vaši Služabniki inu Bratie N. V. T.“ — Kolikor toliko je torej sodeloval pri omenjenih knjigah. S Truberjem sta se kasneje spravila tako, da mu je o smrti njegovi bil na strani tolažnik — 4. okt. 1565 v Tubingi, kjer je bil na stroške vojvoda Krištofa slovesno pokopan.

9. Hanss Mannel (Hannes Manlius, Mandelc), purgar inv puhdrukar (civis et typographus) v Ljubljani, roj. ako ne na Kranjskem, vsaj na Primorskem. Kedar je po smrti barona Ungnada in vojvoda Virtemberškega tiskarjenje protestanških knjig slovanskih na Nemškem propadalo, pridobi si Hans Mannel v Ljubljani dotično pravico in vstanovi tiskarno, kjer je l. 1575 „drukana“ bila prva knjiga slovenska „Jesus Sirach v Lublani skuzi Joannesa Mandelca“, kteri je za nemškim predgovorom tiskan: „Laybach. Hanss Mannel, Burger und Buchdrucker daselbst“. Bil je nekoliko i sam pisatelj. Tiskale so se pri njem listine in knjige latinske, nemške in slovenske. Mej temi so razun vže imenovane: „Passion l. 1576, Postilla 1578, Biblie . . perui deil l. 1578, Kersčanske leipe molitve 1579, Ta celi Catechismus . . 1579, Salomonove pripuvisti 1580 itd.“ — L. 1582 umaknil se je iz dežele na Ogersko, kjer sta mu bila podpornika grof Batthiany in grof Erdödy, da je tiskaril na pr. v Kiseku (1584), v Eberovem in v Varaždinu (1587—1590), v Seču (Schütz l. 1593), ter je na Ogerskem menda tudi zamrl.

Nam Slovencem jako znamenita je vže zarad tedanje vzajemnosti knjižica: Kronika vezda (sada) znovich zpravljena Kratka Szlouenzkim iezikom po D. Antolu Pope Vramcze Kanouniku Zagrebekkom. Psal. 118. Domine gressus meos dirige. Stampane v Lublane po Iuane Manline, leto 1578. L. 65. — Po latinskem predgovoru, v katerem delce svoje (Illyrica lingua) poklanja „Reverendis . . Statibus ac Ordinibus Regni Sclauoniae . . Dominis patronis . . Deditiss: seruitor ac sacellanus, podpisan je: Anthon: Vramecz D. Philosophiae (l. 1567 str. 63: Ouo vreme ia iezem v Rime Doctorem poztal) E. Z. Canonicus ac Parochus in Rain etc. — Črke so mu: z = z; ž = s; s = z, sz, ss; š = s, fs, ss; c = cz; č = ch; šč = sch. —

„Perva doba ovoga szvieta dersij do Potopa vodenoga, druga od pouodnoga potopa do Abrahama, tretia do Dauida Kralia i Proroka, cheterta do voze Babilonzke, peta od voze ietia ali presesztia Babilonzkoga do naroda gozpod: Jesusa Christusa, sezta . . po-

chineze od porogenia Kristuseua zvelichitela i Mefsiasa pratuoga, i dersij i bude do zkonzania ouoga szveta . . Vzakomv ki byde oue knige chtel . . . akobi kai nassel kaibi bilo nezlosno pizano ali vgresseno, nepzuite prozim V. M. nego zuoim razumom pobolsai i popraui, ar nie tako muder chlouek, kakobi nehotechi neugressil, i Dazte zdraui. —

I. Na zachtetke z nistara ztuori Bogh Nebo, Zemlu, morie i vsza vunih ka iezu. Adam i Eua nai perua Chloueka bezta ztuoriena. Adam rodi Kaina i Abela. Abel bese ouchi paztir nai perui, A Kain tesak . . . VI. 33. Kristus Muku ie szterpel v Ierusalem pod Poncziussem Pilatussem, razpet, vmerl gore ie tretí den zmertuih ztal i po cheterdezeti dnij, gore ie na Nebeza zasztopil, onde zedi Bogu oczu na deznisze. — 373. Huni ali Vogri iz Sztitie ouo vreme naiperule iezu v Panoniu . . v Panonie iezu ztali na iednom dele Zlouenij a v drugom Nemczy . . 429. Szueti Hieronim Doctor zlouen, ouo vreme vmre v Betleheme . . vnoge knige diachkim iezikom popiza, i Glagolzku knigu i Pizmo on naide i zprai . . 744. Huni ali Vogri velika vnosina drugoch v Pannoniu ali Zlouenzku zemlu iezu dosli . . . 928. Heneti kize Zloueni imenuiu pobieni iezu ouo vreme na Niemczech . . 1488. Ouo Leto Staiar i Kranzky orzag od Matiasa mira szu prozili . . 1542. Ferdinandus Kral vchini na Horuateh i na Szlouenieh Bana kneza Miklouusa Zrinskoga . . 1545. Miklouusa Zrinskoga Bana Szlouenszkoga (Slavoniae) . . Turczy razbisse i porobisse dozta. Opet na Kraincze, pole Iarnechko, oberh Koztanieucze poleg vode Kerke, Turczy porobise i odpelasse dozta liudi . . 1564. Draskouich Iurai na Zagrebečku Biskupiu doide na Szlouenie. Ouo leto dopusztize pod duoim oblichem od Pape pricheschati i ludem preprosztim . . 1567. Gozp: Peter Erdeudi Szlouenzki, Dalmatzie i Horuatzki Ban etc . . . 1573. Kmeti na Szlouenieh vztali i zdignulizuze bili proti szuoie Gozpode, i Plemenitim liudem, kotere poszekosse obeszisze, pomorisse i Oztale napokornozt dopelasse . . . 1576. Gozp: Baikhart Auerspergar poztaulen be Kranzke zemle ali Orzaga Kapitan v Lublane . . 1578. Gozpodin Christof Vngnad Szlobodni Gozpodin i Baro v Soneku, Span i Knez Varosdinzke i Zagorzke megie, vechnik i tonachnik Czezaroue szuetlozti, Dalmatinzkim, Horuatzkim i Szlouenzkim Banom, Bogu v zamogochemu na diku i hvalu, poztá . . . Staiarzka, Korotanzka i Krainzka Orzaska Gozpoda, z Karolom Herczegom za volo obranbe oneh gradou, ki iezu na Kraine proti Turkom, v Pruku varase poleg Mure, v Zprauische i tonache iezu bili ouo vreme. —

V. Hieronymus Megiserus (Remuš, Jerolim Megiser) je peti poglaviti pisatelj o slovenščini, kateri sklepa XVI. stoletja dobo z ono XVII. veka. Domá blezo iz Stuttgarta, r. krog l. 1550, se je v Tibingi učil l. 1571–77, bil v plemeniti rodbini blizo Ljubljane domači učitelj l. 1582, l. 1584–88 na Štajerskem, l. 1590–91 v Gradcu, l. 1592 ravnatelj deželne evangeliške šole v Celovcu do 1598, nato učitelj svetovne zgodovine v Lipsku, ter je potujoč po Avstrijskem v Lincu umrl l. 1616. Bil je cesarski in avstrijskih nadvojvodov povestničar ali historiographus (djanja pissar) in vsled svoje službe opisoval je tudi slovenščino.

Prva *knjiga* njegova je: *a) Dictionarium qvatvor lingvarum, videlicet, Germanicae, Latinae, Illyrica (quae vulgo Slavonica appellatur) et Italicae sive Hetruscae. Auctore Hieronymo Megisero. Graecii Styriae. Anno 1592. 8°.* Knjigo poklanja v distihih latinskih Maximiliano . . Archidvci Avstriae, Dvci . . Styriae, Carinthiae, Carnioliae . . — Nato ste dve čestitki pisatelju, kateri razun grškega, latinskega, laškega, nemškega: „Illyricam satagis superaddere: primus — Interpretando hanc exteris.“ — To je prvi slovar, v katerem se pod nadpisom „Windisch“ kaže slovenščina, vzlasti koroška, posebej kranjska, in tu in tam hrovaška (Cr.). Nekoliko cvetja bodi na razbor iz te znamenite knjige:

Deutſch. Latine. Windiſch. Italicè.

Aberglaub kriva vera, falšvera. Ablassen enjati, nehatj. Ancker ankora, železna mačka. Cr. sidro. Arg hud, nekázan. Argwon sumnenje. Argwöhnisch sumnežliv. Artzet arcat, likar, vrač. — Balbierer polbilar, žerer, britbar. Baumgart pungert. Begirig pegirig, željan, hotliu. Bey zeit per godi, per redi. Beschädigen oškoditi, obrazyti, porazyti. Betrug čalárnost, lajharija, golufia, hinaušina, himba. Bild pild, malik, kip. Bolwerck Carn. šutina, zassap, šuta, zagreb. Bott séll, lystar, pot. Buch buqve, Cr. knige. Butter nespusčenu maslu. Buttermilch martranu mleku. — Dichter zmišlavič. Dolmâtsch tolmač, izlagovec, mišet. — Ehemann zakonik, poročen mož. Ehefrau zakonska žena, zakonica, poročena, gospodinja. Ehr čast, Cr. slava, dyka. Elnbogen komulc, Cr. lakat. Ellend reva, nuia, edinost. Erbschaft erbsčina, dejdina, očánstvo, babina. Cr. otočastvo, babščina. Erlöser odrešenik. Erquicken oveseliti, k veku perpraviti, oživiti. — Fabel basn, marny. Feyrtag praznik, svetek, svetéčni dien. Felss skala, peč, rupača, pečina. Fertigen fertigovati, zveršiti, Cr. zgotoviti. Fest gud, svet gud, Cr. blagdan, praznik. Fieber, Cr. febra, zimnica, merzlica, hudobnica, trešlika. Fürnem imenit, poglavit. Fürsprech odvetnik, bessednik. Fürst viuda, first. Folgen po navuki sturiti, folgati. Fraw gospá, Carn. frava. Frey fraj, slaboden. Freygebighkait darotlivost. Freventlich prešern. — Gail prešern, šaliu. Gaistlich recht jus canonicum duhovne pravde. Gartner vertar. Gar oft gostu, čestukrat. Gefängnuſs ječa, kaiha, voza, temnica. Gerad oder vngerad par impar glih ali sodl. Gestalt obraz, štalt, kip. Gesellpriester podružnik ali kaplan, odhudnik. Giftig strupovit. Gnad gnada, milost, milosardje. Gott Bug, Cr. Bog. Götzen-diener malikovec. Graf comes knez conte. Groſsmütig junački. — Haid aid, Cr. pogan, Dalm. poganin. Haickel cartliv, proksen. Hailand ohrajnenik, Cr. spasiteil, izveličar, ozdravlenik. Haimlich skrivši, skrivaje. Heftig silnu, zlu, Cr. krutu. Hembd sraica, robača, Cr. košulja. Hertzog vivda. Hinderlistig hudokunšten, pregnan. Hornung februiarius sečan. Hügel artič, hribec, Cr. verh, gorica, holmac. — Ich jest, Cr. ja. Jenner prossimec. Jungfraw dejčla, divica, divojka, gospodična. Jüngling mladenič, Cr. mladac, publič, hlapčič. — Kalt marzlu, studenu. Keller kelder, Cr. pivnica, kliet, konoba. Ketten ketina, Cr. veruga, lanac. Klein maihin, Cr. malahan. Krafft muč, Carn. krafft, vek. Kranck bollan, Cr. betežan. Kraufs vrceus krauža. Kunst kunšt, vmetelnost, vuk. Kützlen šigitati. — Laben oživiti, vek dajati. Laſs mich gehn pusti me zmyram. Last butora, tovor, rabot, breme, terh, brime. Lateinische sprach Bukovski ali Latinski jezik. Lateinisch Bukouski, Cr. Diački, Latinamente. Leben leben, život, žitek. Leder vvsinje. Lefftz vstna. Lestern svariti, šentati, šmagati. Leuchter svejčnek, laihter, svetilnik, svejtnak. Leut ludje, človeki. Löw orosláv, lav, lev. Liebe lubezan. Lofs los, sreča, zdrib. — Majestet veličastvu. Mainen mejniti, štimati, mneti. Maister moister, vučenik. Marter martra, Cr. muka, moka. Mechtig mogoč. Mensch človik. Menschlich človečki. Müntz drobni denarji. Mit urlaub z slovesom. Muttersprach materin jezik. Mutwillig svojo vojlán, prešern, neroden, nekazan. Mutmassen se sumniti, mejniti. — Nachbawrschaft sosesčina. Es nachtet nuč se dela, se nočy. Neherin šiu-kinja, moškra, šivila. Noth nuja, muja, potreba. Nutz prid, nuc, Cr. hasen, korist. — Oberkait gosposčina. Offenbar očit. Offenbaren očitú sturiti, na znanje dati. Oft gostu, čestukrat, čestu. Orden ordninga, red. — Panier banderu, zastava. Pfand zaklada, zastava. Pfarrherr farmoišter, farman. ains pflegen vardevati. Polster polstar, vajkušna. Prasser kir dobru leba. Priester far, stariši. — Rathsherr svejtnik. Raitzen drastiti. Rechen se masčati, se masčovati, Cr. zadovoliti, osvetuti, nadomestiti. Red beseda, rič. Redkunst kunšt besedovajnja. Reudig garjav, krastav, srabliv. Richter rihtar, sodec, Cr. sudac. Rost erja, erjavina. Rot erdeč, čerlen. — Sack žakl, vrejče. Schecher

šahar, razbojnik. Scherb čirpinja. Scherg birič. Schidman arbiter ločnik, srednik. Schifflohn brodovina, Cr. mornarina. Schlaf sin, spanje. Schmerz betek, bolezen. Schneider žnidar, Cr. kreač. Schnöder mensch skrun človik. Schulthaifs rihtar, sodec, suppan. Schuch čeul, čreul, Cr. šolen, cipelši, postol. Segnen žegnati, blagosloviti. Senn tetiva. Singer pejvic. Sollich talis takov. Spacieren koračiti, spancirati, Cr. prehajati, šetati. Speifs špendia, špiža, jed, brašno, piča. Spiler jigric. Spinn pajek, opalik. Spitzfindigkeit premodrust. Sprichwort pripuvist. Sternseher zvezdar. Stillen miriti, potihiti, vtolažiti, vsopiti. Stoltz štolc, offerten. Sündflus diluvium grešna povodnia, grešni potop. — Taglöhner deilovic, Cr. težak. Tauglich dostojin. Tausent taužent, Cr. jezero, tisučia. Teuffel hudič, zludi, vrag. Todter merlič, mertov, truplu. Todtschlager homicida bojnič, vbijenik. Träg lein, vragliv. Trew fides vera, sveščina. Tritt korač. Trost trošt, kripost, vtisenje. Tugend muč, čednost. Tyrann tirán, synlik. — Vberflus luxus nezmasa v pitiv, v jedi, v gvantu. Vberflüssigkait obijlje. Vberig sein prebyti. Vhsen pazduhe. Verderben zatrejti, fundati, skaziti, ferderbati, pokvariti, ugonobyti. Verdrufs težkoča. Vergeben odpustiti, prostyti. Vergebens Carn. zastoin, obstojn, zadstoin, zauman. Vergenglich minuče. Verleumdung hude besede. Verräther nevernik, zdajca, ferrátar, zdauc. Versprechen sponsalia zaroke. Verwirrt zmočen. Vetter strinič. Vngunst hudamisel, neperiatelost. Vnsträfflich prez tadla, prez prigovora. Volck folk, puk. Volgen folgati, pokoren byti. Von hinnen od sod. Von dannen od unod. Vormund tutor gerab. Vrsach vržah, Cr. srok. — Was kaj, Cr. ča? Wechsler mejnarc. Weder nec nj. Weibisch ženske šare. Weit prostran. Weltlich recht jus civile posvetna pravda, cesarska pravda. Widersacher protivnik, zupernik, suprotivnik. Wochen tjeđan. Wundmal šrinf. — Zal štjevejne. Zancken prepirati, kregatj, Cr. karati, pregovarati. Zeit čas, vreme, gud. Zerung cerunga, popotna, strošak. Zeug priča, svdok. Zorn sàrd. Zucht navuk, čednost. Zumahl vna, simul z' red, k' malu, vkup, Cr. kupno, zajedno. Zukunft prihod, prišestje. Zunam pridevik. Zweifel dvojejnič. Zwilling dvojčeta, dvojčiči, Car. dvojniki, cbilingi, Cr. dvojki.

Dictionarii Quatuor Linguarum Hieronymi Megiseri Appendix. Exempla aliquot Declinationum et Conjugationum, Articulorum et Nominum. Deutsch. Latine. Windisch. Italicè: Ta Gospud. Ta Gospá. Ta Oča. Ta Mati. Ta dober, ta bulši, ta nar bulši. Pronominum: Jest. Ti. Leta. Taisti. On. Kateri. Verborum: Jest sem. Jest imam. Jest lubim. Čem ali očem. Znam, veim. Grem, hodim. —

b) Thesaurus Polyglottus: vel, Dictionarium Multilingue: Ex quadringentis circiter tam veteris, quam novi Orbis Nationum Linguis, Dialectis, Idiomatibus et Idiotismis, constans... ab Hieronymo Megisero P. C. Caes. et Sereniss. Austr. Archid. Historiographo... Francofurti ad Moenum 1603. 8°. A—L str. 1—832. M—Z str. 1—751. — Delo svoje poklanja „Augustissimae atque ex omni seculorum memoria Potentissimae Familiae ac Domus Avstriacae Luminibus et Columinibus... Omnibus Avstriae Archiducibus...“ V drugem sostavku pripoveduje, da je hotel spisati neko slovnico in potem slovar raznih jezikov, da pa je mogel dovršiti le slovník. V tretjem govori o jezikih, katerih je število neznano; — „verumtamen, quia tres illae principes Linguae, quae in Cruce Salvatoris nostri Jesu Christi fuerunt consecratae, Hebraea, videlicet, Graeca et Latina... numerosam singulae ex se familiam propagarunt: operae pretium erit, has in prima acie, tanquam antesignanas collocare, quibus succenturiabuntur Germanica et Sclavonica, primis illis foecunditate haudquaquam inferiores“. — Sclavonica seu Illyrica lingua longe lateque patet per Europam et Asiam. Cujus Dialecti (XX) potissimum hae sunt: Dalmatica, Serviorum vel Soraborum, Bessorum vel Bosnensium, Bulgarorum vel Rasciorum, Croatica, Besiatica, quae propria

est Sclavorum Hungariae conterminorum, Carnorum, Carniolanorum, Carinthiorum, Bohemica, Lusatica, Polonica, Moscovitica, Rhutenica etc. etc. — Tako posebej našteva jezike in narečja po Evropi, Aziji, Afriki, Ameriki in po Otocih novega sveta. Po razlagi skrajšav jezikov in narečij (do 445) nasledvajo petere čestitke (epigramma) preučnemu in slavnemu spisovatelju n. pr.:

Tres olim sciret quod linguas Ennius ille,
Propterea aiebat corda sibi esse tria;
At quotuplex MEGISERYM cor dicemus habere,
Qui varias linguas novit, ut articulos?

— — — — —
Macte ita. Praeclarum est alios discendo docere,
Duplo laborum commodo.

Naj torej tudi iz te knjige pokaže se nekoliko njenega cvetja slovenskega, hudo vže tedaj pokvarjenega po nemškutarjenji na pr.:

Abdo, abscondo Sclav. skriti, skrivati, prikriti. Abominandus grozan, preklet. Abominatio Sclav. skrunba, gnusnoba; Carinth. groza, smrad, merzkost, oddurnost. Academia visoka šula. Aenigma vganka. Aethiops mur. Aethiopia murska dežela. Age nu, vže, bojle. Apage poberi se. Azymus opreissen kruh. — Balbus jecavec. Bestia zvirina. Blanditiae perlizovainie. Butyrum nespuscenu maslu. — Cacodaemon hudič, zludi. Canticum peisim. Cantor peuec. Carbonarius voglar. Carnifex hagar, trinog, rabl, rablin. Comes tovariš. — Dedecus hud ijme, hud glas, nečast, sramota. Deformitas nestaltnost. Differentia rezlotik. Diligenter z flissom, skerbnu. Discipulus en pub kateri se vuči. Dux militum vojvoda, vojarin; Carniol. auptman. — Ecce polei. Explorator Carniol. spegar. — Fabula basn, maryn. Familiaritas priaznivost. Ferocia prevzetie. Fimbria Carniol. prem. Forum terg, plac. Furtum tatvina, kraia. — Genealogia regišter žlaht. Gigas žigant; Carn. Carint. ris. Gurges karnica, tumpf. — Habena vuzda, cugel. Hypocrita hinavec; Carn. aihler. — Iactantia offert. Indoles lastina. — Labor delu, muja. Larva šema. Lilium lilia. Ludimagister šulmešter. — Malitiosus hudoban, lotrast, prezdušnik. Maritus poročen mož, zakonik. Melodia lubezniva peisim, viža. Merenda južina. Modestia navuk, čednost. — Narratio praulenie. Nugae zanikernu marunavanje, bessedenie, klaffanie, basni; Carinth. nepridni marini. Numerus štivejne, čislu, račun, suma. Nuntius listar, sèll; Carniol. pot. — Obtusus tup. Officina Carniol. berkštat. Onus brime, butora, rabot. Os oris vusta; Carinth. žnable, gobec. — Parasitus perlizavic; Carniol. šmarocer. Passer grabec. Patronus ohranenik. Peregrinus ptui, rumar, neznani. Pietas bruma, brumnost, božystrah. Plebeius gmein, ničemar. Praefectus flegar, suppan. — Quaestor ainemmer. — Redemptor odrešenik. Regimen ladanie; Carniol. regiranje. — Salve Bug vi zdraue. Saluto dobru uzdati, pozdraviti. Scholasticus šullar. Scientia kunšt. Scriba pissar; Carn. šribar. Simia Carinth. merquica. Sors zdrib, sreča; Carniol. loss. Sponsalia likof, zaroke. Statim skorei, hitru, zdaici. Suspicion sumniti. — Tabernaculum šoter; Carniol. vttā. Tegula cegel, pečen kamnik. Theatrum hiša h' gledaniv. Thesaurus Carniol. šac. Thronus čebar. Thus veroh. Tumulus hrib, artič. — Vanitas zanikernu. Venam secare na žili pušati. Vespertilio pirhpogačica, nadopir. Victor ladauc, premagar, premaganie. Vividus živec. Vngo mazati; Carniol. žalbati. Voluptas lušt. Vtcunque kakor Bug da, sredno mero. Vulgus Carniol. gmein folk. Vxor zakonska žena, poročena, zakonica, zakona; Carinth. hišna frauā. — Zelotypus zavuidliv, navidliv. —

Tretja Slovanom dokaj zanimljiva knjiga je: c) Annales Carinthiae, Das ist Chronica des Löblichen Ertzhertzogthumbs Khärndten (Noricum Mediterraneum)... durch Hieronymum Megiserum, Co. P. Caesareum, Weiland Ertz-

hertzen Carls zu Oesterreich Historiographum Ordinarium: Nun aber Churfürstl. Sächs. bestellten Historicum, vnd Extraord. Professorem zu Leipzig. Gedruckt zu Leipzig durch Abraham Lamberg. Im Jahr 1612. 8°. XX. I. S. 1—955. II. 956 — 1795.

To je povestnica ne le Koroške, ampak tudi sosednih dežel, od praveka do l. 1612. Zajemal je Megiser iz raznih starih listin; vir najboljši mu je bil Gothardi Christalnicks Collectanea et Historia Carinthiaca. V XII. bukvah opisuje ljudi in njihove vladarje, običaje, mesta, trge, gradi, samostane, gore, doline, jezera, reke, imena in grbe duhovskih in deželskih veljakov. Nam posebne pomembe je, kar pravi sim ter tje o Slovencih (Windische, so sich selbst Slaven nennten; die Slavonische oder Windische Sprach). Tako na pr. v I, 1: „Völker, so vor Zeiten im Land Khärndten gewohnet haben, sind rechte Deutſche gewesen, vnder welche sich zwar mitlerzeit die Windische vnd Slavonische Völker auch haben eingemenget (Inmassen sie dann noch heutiges Tages in Khärndten vermischter vnder einander wohnen)“. — In kjer pripoveduje, v kolikem broju so o ljudskem preseljevanji se prikazali Slovani, da so se ustanovili mej drugimi: „wie wir dann solche vermischung noch in Khärndten an den Sprachen gnugſam warnemen, da schier keine Stadt noch Ort gefunden wird, da man nicht zugleich Deutſch vnd Windisch redet, sonderlich zu Clagenfurt, Böckelmarſt, Pleyburg, Gutenſtein, Windisch Grätz vnd dergleichen andern mehren Orten“ (IV, 26). — Važna je doba Karola Velikega, kjer govori o domačih knezih in vojvodih (Carastus, Chitomarus, Valdungus, kteremu so se protivili poganski veljaki: Drochus, Hermannus Aurelius, Samo, Theodorus, Henricus), o Inguonu in o vstaniavljanji Koroških vojvodov na Gospesveškem polji (der Fürstenstein bei Khärnburg u. der Lehenstuel im Zollfeld kažeta se v podobah) in običaji le-ti so popisani po nemški in latinski (Rusticus inclamat sermone Slavonico — sunt enim et ipsi Carinthiani Slavi — Aeneas Silvius), o Ludviku Nemškem in Ratislavu (Rassla) Moravskem, Arnolphu in Swatobogu, o ss. Cirilu in Metodu (Methodius, ein geborner Windischer, ist auch ins Beyerland, Steyermarck, Khärndten vnd Crayn zu den Winden kommen), o Cirilici in Glagolici, ktera se pripisuje sv. Jeronimu, o liturgiji slovanski (pismo papeža Janeza VIII. ima v izvirnem jeziku), o Ogrih, proti kterim so bojevali se s Korošci tudi Štajarci in Kranjci itd. (VI, 2. 10. 11. 38. 47. 65. 66). — Dasi zgodovino svojo snuje do l. 1612 in celó na tanko popisuje notranje in vnanje boje, vzlasti vojske z Benečani in Turki, vendar o lutrovstvu ali o reformaciji ničesar ne omenja (tudi sam se nikjer v prej opisanih knjigah ne izdá za protestanta), razun v XII. buk. 30 pogl. to-le: „Es ist aber in der Steyermarck also auch in Kärndten die Religions-Reformation angangen, auf ernstlichen Befehl Erzh. Ferdinandi, welcher aus sonderlichem Eyſer gegen dem Catholischen Röm. Glauben vnd zu mehrer deſſelben Fortpflanzung, ihme einmal gänglich fürgeſetzt hat, das Exercitium der Augſpurgischen Confession oder (wie manſ nemet) der Lutherischen Religion, aus gedachten ſeinen Erblanden (darinnen ſolches nunmehr vber die 50 Jar vnder Keyſer Ferdinando, Erzh. Carolo vnd hernacher war getrieben worden, vnd an vielen orten vast zugenommen hatte) ganz vnd gar abzuschaffen vnd auszurotten: wie auch alle gemeldter Confession verwandte vnd zugethane Kirchen vnd Schulen, keines weges länger in demſelben zu gedulden. Vnd were zwar auch von dieſer Reformation nicht wenig zu ſchreiben, demnach durch dieſelbige in den dreyen Landen vast groſſe Veränderung, ſo wol bey hoheſ als niedrigen Standes Perſonen verursacht worden: weil ich aber gleichfalls hiervon, wie von dem vorhergehenden, mehrers Berichts bedürfftig, muß ichs auff das mal gleich auch darbey bewenden laſſen. Es hat aber vnder deſſen auch der Türck nicht geſehert, ſondern den Gränzen dieſer Landen heſſtig zugeſetzt etc. etc.“ —

Pisal je H. Megiser baje celo turško slovnico in več raznih stvari. V životopisih cesarskih nekako poslednja vrstica mu je bila: „Miti Mente Memor Minimi Maneas Megiseri (v. Elze)“.

Da je „Knjiga Slovénka“ v XVI. veku imela tak vspéh, hvala zato gré délomá njenim podpornikom in pokroviteljem njenih pisateljev. To so bili najprej domači t. j. deželni stanovi ali odborniki Kranjske, Štajarske in Koroške, mnogi plemenitniki in grajščaki po teh deželah, pa po Istri in Hrovaški; to so bili na pr. gospodje, katerim so hvaležni pisatelji poklanjali svoje knjige sami in kateri se v predgovorih največ nemških častno imenujejo p. kralj še tedaj, poslej cesar Maksimilijan II., Georg Kisel Edler zum Kaltenbrunn vnd Gonowitz, Ahaz Graff vnd Freyherr vom Thurn vnd zum Creuz, Johann Friedrich vnd Johann Wilhelm Herzoge zu Sachsen, Christoph Freyherr v. Auersperg, Jobst von Gallenberg, Peter Graf von Eberau itd.

Med vnanjimi vladarji in veljaki na prvem mestu je pač **a) Krištof vojvoda Virtemberški**. Rodil se je l. 1515, umrl je l. 1568. Čudovito je, kar je ta vladar žrtvoval Truberju in drugim knjižnikom jugoslovanskim. Pravijo, da izvira to od tod, ker je Württemberg dežela bila nekaj časa pod Avstrijo. Krištof sam bil je l. 1520 pripeljan v Wiener Neustadt ter tukaj izrejevan. Odgojevalec bil mu je *a)* Magister Michael Tiffernus. Ta pa je bil rojen nekje na Kranjskem krog l. 1488, uplenjen po Turcih, otét po tržanu v Laškem (Tüffer), postal učitelj modroslovja na Dunaju, rešil vojvodu l. 1529 celó življenje; l. 1532 moral bi bil ž njim v Mantvo, toda na Slovenskem jo pobegneta ter srečno uideta na Virtemberško, kjer postane Michael Tiffernus vojvodov kancelar, sovetnik, potem profesor, ki umrši l. 1555 zapusti vse svoje knjige in novce vojvodu, kateri napravi na vseučilišču v Tubingi štiri vstanove za ubožne dijake (stipendium Tiffernum). — Nekako vrstnik Mihaela je bil *β)* Mathias Garbitius Illyricus (Garbic, Gerbic iz Istre), kateri je prišel na vseučilišče v Wittemberg l. 1534, priljubil se M. Lutru, da ga je vabil k svoji mizi, bil učenec Melanchthonov, izvrsten v grščini tako, da je postal l. 1537 v pedagogiji, l. 1541 pa na univerzi v Tibingi profesor, kjer je bil v modroslovnem oddelku trikrat dekan itd. Umrl je 2. maja l. 1559. — Ta dva Slovenca imela sta, pravijo, toliko vpliva pri vojvodu Virtemberskem, da so njegove dobrote vživali na pr. Truber, Vergerij, Dalmatin, Konsul, celó Ungnad itd., in da je tudi naslednik njegov vojvoda Ludovik podpiral Truberja, nja sinova, Kranjce, katerim je delil omenjene vstanove (v. Elze).

Na drugem mestu je slovenski književnosti in pisateljem jugoslovanskim v tej dobi podpornik in pokrovitelj **b) Hans baron Ungnad** (Freyherr von Ungnad, Vngnad, Vngnaden), domá v Žineku v Junski dolini na Koroškem (Sonnegg—gckh im Jaunthal), r. l. 1493, mladič živel na dvoru cesarja Maksimilijana I., bil pozneje deželni glavar Štajarski, potem vojniški poveljnik petero dolenje-avstrijskih dežel, slovenske in hrovaške, bojeval se s Turki časih srečno, časih nesrečno, postal protestant, umaknil se iz Avstrije l. 1559 na Virtemberško, kjer mu je deželni vojvoda Krištof v Urahu prepustil prazno menišijo, in v njej si je napravil svoj dvor, tiskarno, podpiral knjige jugoslovanske z lastnimi prihodki, koledval za nje drugod, ter storil na pr., da je od l. 1561—1564 tiskanih bilo do 25000 zvezkov. Oženjen je bil dvakrat; prva žena bila mu je grofinja Thurn, druga grofinja Barby. L. 1564 podá se k sestri svoji na Česko, a tû umre 27. dec. v Vintericu, še na smrtni postelji ves goreč za slovansko tiskarno, češ, to je moj zaklad. Pokopan pa je v Tibingi, kjer se hranijo njegove listine z računi vred.

Vzrok temu, da se je baron H. Ungnad tako vnel za omenjeno delovanje, povedan nam je v neki pisani sodbi o knjigah Stipana Konsula, o besedi njegovi, kjer je v tedanji nemščini citati: „Dieselb (sein version) ist erschen vund befunden, das die durch gantz Dalmatien nach dem adrianischen meer, dergleichen durch Kroatien, Woffner, Sirffey vund derselbenort piß auf Constantinopel verständig vund genugsam sey. So mag auch diese croatische version weiter in die ziruliza, das ist halb oder abreuvirt griechisch, best leichter gepracht werden. Darmit wirdet verhoffentlich die recht chrißtlich religion vund das

ware hailſam euangelij durch die gannß Türckhey gefährdet, Türckhen herß vund gemuet zu chriſtlichem glauben erneuert, irem wueten gewert, die armen gefangnen chriſten getröſt vund geſterckht vund vnſer hailandt Chriſtus mit der zeit in die Türckhey außſgeprait werden. Dan daß wordt gotteß hat ſein macht in allem daß ſich erregt, weht vund lebet auf erdt, himeln, wäſſern vund den vntriften taillen der erdt, wie daß durch mancherlay geſchickht vund ſchriſt bezaigt mag werden, vnnot hierinnen zuerzellen. Vund weil dan ein ſölich hochwerch zum anfang nit khlainen vncoſtens deß bruchß vund vnterhalt denen, ſo ſich dieſer arbeit vnterfangen, pedarß, iſt hiemit der armen chriſten durch gott vleißigigt pitt an alle die ſo zu diſem werch vmb hilff erſucht werden, daß ſy dieſelb ir hilff nit waigern; daß wirdet inen der herr Chriſtus hie zeitlich vund dort ewig pelohnen, auch ſich in der vrſtendt ruemen, daß ſy mit ſölicher irer hilff Chriſtum ſelbſt khlaidt, geſpeiſt, getrendht vund peherbergt haben (v. J. Koſtrenčić S. 2).“

Ta miſel je navduſevala H. Ungnada, da ſe je tako živo ſklenil s Truberjem, čeſ, da ſe pridobijo dobri, pa ubožni Jugoslovani in morda tudi hudi Turci z mečem beſede božje in ſv. piſma, da je žrtvoval v ta namen ſvoje premoženje, ter piſaril drugim, na pr. kralju Maksimilijanu, raznim nemškim knezom (14. ſept. 1561) in meſtom (4. apr. 1563), naj podpirajo to koſiſtno dejanje. In reſ, oglašali ſo ſe mu ter poſiljali vladarji (p. v. Heſſen, Sachſen, Anhalt, Brandenburg, Preuſſen, Pommern itd.) ſami in meſta (p. Nürnberg, Regensburg, Rottenburg, Ulm, Kaufbeuren, Lindau, Kempten, Memmingen, Augſburg, Reutlingen, Frankfurt, Strassburg) po ſvojih županib in odbornikih dokaj lepih vſot. Ta radodarnost je ſtorila, da je bil tedanjim jugoslovanskim knjižnikom „fürderer, patron vnd ſeckhelmaister“ itd. — V Čbelici (I, 70) popeva ga v tem ſmiſlu dr. Jak. Zupan na pr.:

Baron Ungnad Hans.

Nemškuta rodila,
Turčin ſe boji,
Um, vojska ſloviſla
Barónovo kri.

Bliz' Nekra goſtuje,
Nikjer ni domá,
Martina poſtuje,
Tibinſtvu prav dá.

Trubára podpiral
Ugnade bogat,
Slovenec prebiral,
Kar dala tiſkat'.

Z obema téma goſpodoma je vedno opraviſti imel Kranjec **Primož Truber**, kteri je tudi mnogo mnogo piſaril zdaj vladarjem nemškim, zdaj deželnim ſtanovom Kranjskim, zdaj književnim pomočnikom. Med njimi, ki ſo v piſanji in v raznem dejanji poſpeſevali „Knjigo Slovénſko“, ſo imenovati ſe na pr.: Mathes Khlobner Burger zu Laybach, Gregor Vlachouitſch Prediger zu Metling, Johannes Weyxler Vicari zu Coſtell, Georg Zwetſchitsch (Jörg Zwetſitsch), M. Flacius Illyricus aus Albona, Fabian Kirchperger Kriegſſecretari zu Laybach, Mathes Schiwschitz Vicari zu Mitterburg, Ambros vnd Sebastian Frölich Burger zu Wien itd. itd. — Daſi Pr. Truber med tedanjimi piſatelji ni bil naj učenejši, znal ſe je vendar obdržati celó do ſmrſti v občnem ſpoſtovanji. Umrl je v Derendingenu pri Tibingi, in v ondotni župniſki cerkvi imade ſpominek v latinſčini (zložil prof. Martin Cruiſius):

Vir tumulo hoc ſanctus de Slava eſt gente ſepultus
Primus, qui Chriſti praeco fidelis erat.
Imbuit hic primus vera pietate Labacum
Expulſus Domini nomine multa tulit.
Rotenbarga habuit fidum Tuberana miniſtrum,
Campidoni docuit voce ſonante Deum.
Auracum capit hinc in Wurtembergide terra
Laufaque doctorem, poſt Derendinga diu.

Tranſtulit in patriam divina Volumina linguam,
Sparsit in eoſ dogmata ſancta plagas,
Pauperibus pater, hoſpitibus quoque portus et aura;
Vita et canitie quam venerandus erat!
Pulchre certavit, curſum ratione peregit,
Servavit bene, quam debuit uſque fidem.
Magno ergo nunc cum Paulo gerit ille coronam,
Tempore quae nullo marceat, aetheream.

B.

„Kakor kužna bolezn je Lutra kriva véra v šestnajstim stoletji tudi po Krajskim in Štajarskim segala, se naj več gospode prijala, za gospodoj so mestlani in teržani, za njimi pa tudi preprosti ljudje po deželi potegnili, so sveto katoliško véro zamečovali, veliko cerkev katoličanom posilim vzeli, altarje poderli, podobe svetnikov poterli in v Luterske tempelne premenili, alj si pa nove pozidali. Bila je velika zmešnjava po vsih krajih, pa tudi težava med ljudmi. Oče je imel drugo véro ko sin, sosed je soseda sovražil. Vse je bilo polno prepíra; ljubiga mira ni bilo pri krivoveri in keršanska ljubezn je med kristjanami vmirala. — Kjer so ljudje spali, je prišel sovražnik in ljuljko krivevére med pšenico zdraviga nauka zasjal. Sila je bila velika, in potreba možev, koji bi zaspane ljudi izdramili iz njih pregrešnega spanja. Eden tih mož je bil slovit služavnik božji Tomaž Kren, IX. Ljublanski škof, katera škofija je tisti čas tud pet dehantij Celskega kroga na Štajarskim obsegla. Njega je dober Bog Slovencom dal, krivovéro med njimi potrebiti, pravo katoliško pa oživetí“. Tako piše Slomšek v Drob. l. 1851, str. 111.

„V 16. stoletju nahajamo le pisatelje nove vere, kakor Trubarja, Krela, Dalmatina, Jurečiča in mnogo drugih pomočnikov. Zdaj pa (v 17. veku) so se poprijeli spisovanja otroci zvesti katoliškej materi. Prikazen ta je koristna na dve strani. — Prvič razširjeval se je med ljudstvom pravi, ne napačni duh. Niso ga več odvrčevali od vere očakov, ki so jo branili krvoločnemu Turčinu s svojo srčno krvijo. Prej se je luteranstvo med Slovenci hitro vkoreninjevalo in poganjalo; — malo da ni zadušilo popolnoma zlate pšenice katoliške vere. Pa zakaj so se ga tako poprijeli? Prijatelji njegovi podpirali so ga z besedo, s pismom in djanjem. Ta gorečnost pa je vzbudila takrat, moram reči, zaspano katoliško duhovstvo, da je krepko stopilo na noge, jelo pisati in podučevati zapeljano ljudstvo. Ni nesreče brez sreče. — Drugič so se bukve tudi ohranile. Protestantovske so zatirali, kar se je dalo, in ako ne bi bili nastopili katoliški pisatelji — kje bi bilo slovstvo? Gotovo bi še ne bili na tej stopinji, kakor smo sedanji čas! Akoprem so pisali neizrečeno slabo, naredili so vendar podlago poznejim, da so zboljševali in dalje zidali. Vzbudili so s svojimi napakami druge, kojim še ni bil popolnoma ptuj duh slovenski. Slednji so poprijeli pero, zboljševali, pilili, čistili ... Kakor se razvidi, so vendar precej koristili tudi s svojimi slabimi spisi. Toraj bodimo jim tudi za to hvaležni“. Tako kaže A. J. t. j. Anton Jeglič v Letopisu Matic. Slov. l. 1869., str. 201, 202.

V e k X V I I.

I. Prvi v tem stoletji je **Tomaž Hren** (Chrön, Hren, Kren). — Rodil se je v Ljubljani 13. nov. 1560, učil se na Dunaju, hotel v Italijo, da se loti pravoznanstva, obolí domá, obljubi vstopiti v duhovski stan, ozdraví, gre v Gradec, postane mašnik v Sekovi, za Truberjem pridigar v stolni cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani, kanonik, l. 1597 škof, 1614 vladni predstojnik v notranji Avstriji, umre v Gornjem Gradu 10. febr. 1630.

Kakor so protestantovstvo podpirali z besedo, s pismom in djanjem, tako je katoličanstvo braniti pričel tudi T. Hren najprej sam, potem škof s svojimi duhovniki, vzlasti s svečeniki tovarštva Jezusovega, poznej vladin namestnik s posebnimi vradniki, v živi besedi slovénski. — „Viši vajvoda Ferdinand je Tomaža postavil svojega deželskega zaupnika (komisarja) in mu dal oblast krivoverske besedune iz dežele počediti. V treh dneh so se morli iz dežele pobrati ... V kratkim je nad 41000 duš pravi katoliški cerkvi

pridobil (Drobt. VI. str. 113)^a. — Kakor so se prej po vetru nagloma poprijemali lutrovtva, tako so se sedaj opominjani vračali v katoliško cerkev, da ostanejo doma. V dokaz svojega spreobrnjenja pa so podpisovali gotove prisege nemške ali slovenske.

1. Nekatere take slovenske prisege, ki gotovo niso bile sestavljene brez škofa Tomaža, so se nam ohranile. Tako se med rokopisi semeniškega arhiva v Ljubljani nahaja morebiti iz l. 1600—1601 sledeči *a*) Izgled prisege za spreobrnjenje: „Jest I. persežem Gospodu Bogu sedaj letaku; de jest hočem timu svetlimu visoku rojenimu Firštu inu Gospodu Gospodu Ferdinandu hercogu Austriae etc. moimu milostivimu Gospodu inu deželskimu Firštu in negove firštove svetlusti erbam inu sporednikom, služaben in pokoren biti; zuper nih firštlih svetlust, ali nih erbe, nič handlati, temuč uso nih škodo oznaniti, povedati, inu nih nuca inu prida kakor deleč znam inu morem, pomišlat inu naprej staviti. Pred usemi ričmi pak, obene krive zapelavske, lutriške zmote ali vere, ampak te same edine, izveličanske, svete karšanske, jogerske, katolske, stare rimske vere se hočo diležen sturiti; zraven tiga tudi per obenim shodu ali ukupspravišču, u katerim bi se zuper to sveto katolsko, pravo, staro, rimsko cerkev inu vero handlalu, govorilu ali ravnalu, se nočem pustit najti, ampak teh istih se hočem popolnoma ogibat. Kakor meni gvišnu Gospud Bug pomagaj inu usi nega lubi Svetniki. Amen“. (Hicinger v Novic. 1858, str. 211.) — V Berilu za VIII. gimnaz. razred (Fr. Miklošič l. 1865, str. 41. 42) citati je *β*) Prisega iz Štajera: „Vsakatera priča, katera eno pravu učeno resnico hoče storiti inu perseči, ima gori vzigniti tri perste, per tem pervim perstu, to je ta palc, ta zastopiti Bog Oča, per tem drugim perstu Bog Sin, per tem tretjem perstu Bog Sveti Duh; ta druga dva notri v roki ležeča persta pomenita, ta eden, kateri je ta četerti perst, to keršansko dušo, katera je skrita pod tem človejstvom ali životam; inu ta peti ali majheni perst pomeni tu telu koker je tu telu majhino šacati proti te žlahtni duši; pak per ti celi roki se zastopi en sam Bog inu stvarnik zemle inu nebes i. t. d.“ —

2. Vzel je škof Tomaž ljudem krivoverske bukve ter jim dal prave katoliške v domači besedi z naslovom: „Evangelia inu Lystvvi. Na vse Nedéle, inu jmenite Praznike, céliga léjta, po stari Karsčanski navadi rezdeleni. Vsem Catholiškim Cerkvam, stvprau v' Krajski Deželi, k' dobrimu, z'novič iz Bukovskiga na Slovénki jezik zvestu preloženi. Z' perpvsčenjem tiga v' Bugu visoku vrejdniga Vivuda inu Gospuda, Gospuda Thomaža, Devetiga Lublanskiga Škóffa etc. na svitlobo dani. 1612. 12°. L. 136 + 43. V' Cefsarja nebeskiga, Krajla krajleu, Iezusa Izvéličarja našiga: Inu njega svete izvolene Matere divice Mariae etc. Iméni.

Terret Labor! Aspice Praemium. Thomas Nonus Episcopvs Labacen. Archidvcalis Consiliarius et Reformatör.

Primeri: *a*) Na prvo nedelo v' adventu. S. Pavla Apost. Lyst na Rim. v' 13. Postavi (l. 3): Lvbeznivi Bratje: Vy véjste, ura je tukaj, de se my od sna obudimo. Zakaj naše izveličajne je zdaj bliže, kakor tedaj, kir smo verovali. Nuč je minila, dan pak se je pèrbližal. Zatu vèrzimo od sebe délla té tème, inu oblecimo orožje te lučy. Hodimo poštnu kakor po dnévi: nikar v' požrešnosti, inu pyanosti, nikar v' postelab, inu v' nečistosti, nikar v' zuperstvah, inu v' kujajnu: tèmeč oblejcite Gospuda Iezusa Christusa.

b) *Passion.* Tù je: Našiga Gospvda vsmileniga Iezusa Christusa tèrplejna zapissovajne: po vseh štirjih Evangelistih (l. 49—75).

Kadàr se je pèrbližoval praznik téh oppressnih kruhou, kateri je iménovan Velikanuč, je Iezus k' svojim Iogrom rékal: Vy véste, de bo čez dva dny Velikanuč, inu syn tiga človeka bo izdan, de bo križan. Tedaj so se vkup zbrali Farjeu sprédniki, inu Pissarji, inu ludni Stariši, na dvor tiga Vihšiga Farja, kateri je bil iménovan Kajphas:

inu so svit dèržali, kaku bi Iezusa pregnanu vjeli inu vmurili. Ampak ony so se ludstva báli, inu so rekli: Nikár ob tem prazniki, de lahkéj en hrup mej ludmy nevstane. Tedaj je šál tjakaj iz mej teh dvanajstih eden, z' imenom Iudas Iskariot, k' Farjeu sprédnikom, de bi on njega izdal: inu je knym djál: Kaj hočete vy meni dati, inu jest ga hočem vam izdati? Inu kadar so ony tu slišali, so se vessélili, inu njemu pèrvolili dati trideset srebernikou. Inu on je nym oblúbil, inu je yskal pèrložnosti, da bi njega izdal na tihim, inu prez množice itd. itd.

c) „Kaku ti pak vidiš eno troho v' tvojga brata očessi, inu bruna, kir je v' tvoim očessi nepremisliš? Ali kaku moreš ti h' tvojmu bratu reči: Dèrži brat, jest hočem to troho iz tvojga oka vzeti: inu ti tiga bruna, kir je v' tvoim lastnim okej, ne vidiš? Ti Hinavèc, izpravi poprej tu brunu iz tvojga oka: inu potle glédaj, de izpraviš to troho iz tvojga brata oka“. Luk. VI, 41. 42.

d) Molitva po pridigi. Za vsiga karšanstva nadluge, réve, inu nadléžajne. O Ti vsigamogoči večni Bug, Gospud, Nebéski Oča, pogledaj z' očyma tvoje prezmérne milosti, na naše nuje, réve, inu nadlúge. Vsmili se čez vse verne Karsčenike, za katere je tvoj edinurojen Syn, naš lubezniui Gospud inu Izveličar Iezus Christus, v' grešnikou roké volnu se dal, inu tudi svojo rumeno kry, na znamenju svétiga Križa prelyl. Skuzi tigaistiga Gospuda Iezusa, odverni milostivi Oča, to dobru zasluženó šibo, v'prične inu prihodne nevarnosti, škodliva superstva, inu na boj pripraue, draginio, bolezní, inu žalostne revne časse.

Resveti tudi inu poterdi u' vsimu dobrimu, Duhovne in Deželske Oblastnike, de bodo ony vse tu podvížali, kar h' tvoji Božji časty, k' našimu izveličajnu, myru, inu k' bulšajnu vsiga Karsčanstva zamore tekniti. Vosči nam tudi, o BVG vsiga myru, pravu ennuvajne u' Veri prez vsiga klajnja inu resprajne. Preoberni naša serca h' pravi pokuri inu popravlajnu našiga živějna: vužgi noter v' nass ogejn prave lubezni: daj vročne žejele k' vsi pravici, de bomo kakor pokorni otroci, v' živějnu inu v'mirajnu, tebi priétni inu dopadlivi.

Prossimo tudi kakor ti hoč, o Bvg, de imamo prossiti, za naše priatile inu nepriatile, za zdrave inu bolnike, za vse režalene revne Karsčenike, za žive inu za te mertve. Tebi enkrat bodi poročenu, o Gospvd, vse naše djajne inu nehajne, naše živilu inu oprauilu, naše živéjne inu vmirajne. Pusti nass lé tvoje milosti tukaj vživati, inu tamkaj zovsemi Izvolenimi doseči, de tebe u' večnim vesselju inu izveličajnu bomo mogli častiti inu hvaliti.

Tiga nam vosči, o Gospud Nebeski Oča, skuzi Iezusa Christusa tvojga lubiga Syna, Gospuda našiga inu odrešenika, kateri s' tabo, inu z Svetim Duhom réd, enaki Bug živý inu kraljuje od vekoma do vekoma, Amen.

Ena karsčanska Spuvíd k' Bugu, po Pridigi, inu sicèr po gostu reči. — Bogu vsigamogočnimu, inu njega lubeznivi izvolení Sveti Divici Materi Marij, inu vsem lubim Suetnikom, bodi Čast inu hvala na vekoma. Amen.

Istiskanu v' Némškím Gradcu, skuzi Iuria Widmanstéterja, v' zakladi tiga vissoku vrejdniga v' Bugu Vivuda inu Gospuda, Gospuda Thomaža, Lublanskiga Škoffa etc. Lejta Gospodniga M. DC. XIII. —

3. Mladeníč še je skladal T. Hren čvrste pesmi latinske. V latinščini je pisaril škof, priobčil „Opus Canonicum“, zlagal „Annales“ (Jahr-Geschichten cf. Valvasor), obetal slovensko pesmarico, napovedoval katekizem s podobami, snoval slovensko tiskarno v Ljubljani, pospeševal vede in umetnije (v. P. pl. Radics v Ltps. Slov. Matic. 1878) itd. — Valvasor — oziraje se na obé strani — pravi, da je T. Chrön škofovsko službo nad 30 let pogumno vladal tako, „dass man (in Crain) dafür hält, er mögte mit allen Ehren der Crainer Apostel genannt werden (VL 350)“. — Pastor Elze sodi s svojega

protestanškega stališča (str. 17): „Ehrgeiz und Renegateneifer in Verbindung mit angeeigneter Ueberzeugung trieben ihn die protestantische Kirche und die aus ihr hervorgegangene junge slovenische Literatur zu vernichten“. — Slomšek pa — deloma mu naslednik — trdi, da Tomaž Kren je bil „slavni Ljublanski škof, steber katolske vere po Krajskim in Štajerskim, apostolski mož, kladvo krivoverstva, mož po volji božji, močen v besedi in v djanji, serčen, previden gospodar i. t. d. Kar je naj raj govoril: Terret labor, aspice praemium — Tomaž! se dela bojiš, poglej kaj dobiš (P. Hicinger: Te straši terdo delo: — Plačilo, glej! bo imelo), je tudi storil; zaupajmo, de je velik imenovan v nebeškem kraljestvi (Drobt. VI, 111—118).“ — Dr. J. Zupan poje v „Kr. Plutarčik“. (Čbel. III, 51):

Hren Tomaž, škof Iblanski.

Iblana rodila;

Tibinstvo krotil:

Mat' Krajna ljubila:

Slovenstvo častil.

II. Drugi v tem veku je Fra Gregorio Alasia da Sommaripa. Prišel je — rodú morda plemenitega — l. 1601 pozvan v Divin ter je vladal še l. 1607 samostan Servitski. Dal je tega leta v Vidmu (Udine) natisniti „Vocabolario Italiano e Schiauo“, ki ima v sebi najprej posvečbo à „msg. Mattias della Torre, Conte di Valsasina etc.“, ki je pisana „di Duino li 15. Marzo 1607“ in v njej po laški in latinski razkazuje predstvo, ktero ima pred živaljo človek po govoru ali jeziku svojem. Nato pripoveduje nekoliko o narodu in jeziku slovanskem, o slovenščini, da — 33 glasov — se težko znamenja v latinščini; sklanjatve so jej kakor latinske (senza articoli) imenske (ochia, ochieta... mati, od matere... iest, od mene... on, ona, onu; od nega, nie, nega...); števniki (adam nam. edan, eden, dva, tri, stiri, stou, tauzent); pomožni glagol in tri spregatve (iest sem; imam, veriem, lubim). Za slovarjem našteva imena nekterih novcev (monete: viner, soud, gazetta petac, da sei soldi repar, fiorino raines, scudo d' argento crona, scudo d' oro zlate itd.); kaže navadna pozdravila (dobro iutro, dober vechier, srechio bug dai, bug vam pomagai, zeghnai, pomasi; bug vas prime, bug suame itd.); popotnikov razgovor na deželi o bolj potrebnih rečeh (zlouec brumen, ô lepa deklisa, ie ta dober pot za it u Duin? — ia Gospud... ki ie dobra hosteria?... pomasi vam Bug... nich drusiga ie potreba, coi iutro sgodai cogna storite podcovat... poite, ker vam Bug dai dobro pot... vam pustim lacco noch... puite z' Bogo itd.); Oče naš, Češčeno Marijo, Vero, Očitno Spoved, Božje in Cerkevne zapovedi; Pesmi za god Rojstva in Razglašenja Gospodnjega („Ta suetla sueisda ta je zasla — Za ono stran chierne gorè“ itd.), Vstajenja („Jesus ie od smerti ustau, — Od soie britke martre, — Da bi ne biu od smerti ustau, — Vas voglien zuet bi conez vzau. O Kirie eleison“ itd.) in za Duhovo ali za Binkošti. Naposled podučuje laškega pridigarja, naj prebere sv. evangelij od besede do besede v domačem narečji (. . slatinskega na vas iessic tacu recoch), kako naj pridiguje, duhovni ogovor sklene ter zbrane vernike poslovi („Sadai ne vem cai vam drusiga poueidat coker iest vas perporochim, inu vasse varoke, ker so domù gospodi Bugù. V ti imene Ochietta, inu Sina, inu svetiga Duca. Amen“).

Knjižica „Vocabolario Italiano e Schiauo... Raccolto da Fra Gregorio Alasia da Sommaripa dell' Ordine de' Serui della B. V. Maria. In Vdine, MDCVII. 12. Appresso Gio. Battista Natolini“ — je preredka (Exemplar unicum, a nobis praeter expectationem emtum in auctione publica Vindobonae et e nostra donatione cum reliqua bibliotheca Zoisiana nunc in Bibliotheca Lycei Labac. servatum... Kopitar Hesych. pg. 47).

Pravopisje je laško-slovensko ter kaže, kako so poskušali pisariti slovenščino bližnji sosedje Lahi (na pr.: c = h, k; ch, chi = č; s = c, ž; gn = nj; qu = kv; k = h; ss = š; ghe, ghi = ge, gi itd.). Na razgled bodi iz nje na pr. iz

a) Slovarja — Vocabolario: Abbassar la testa kinit, accioche da, acqua di vita sgano vina, acquetare vgodit; adorare pomolit, clagnat; affermare poterdit, pravit; agnello ianchich, amaro gorupo, anno passato lane; apostolo iogher, apostel, dvanaistla; auaro scop. Bagno toplisa, barbiere britbar, beatitudine blazenstuost, bello lip, birro birich, brauo iunac, brutto gherd. Caluo gou, calzoni breghesse, campo gniua, campana sgon, canzone peissen, carneuale pust, casa kissa, doma; cattiuo cud, celebrar messa massauat, chiesa cirqua, cognato diuèr, comunicare obcaiat, conte cnez, contessa cneghigna, corpo tellò. Decano zupan, dedicatione opassillo; diauolo zludi, cudich, vrag; Dio Bug, diuinità bogastvo. Echo odgouor, elemosina bugaime, eremo pustigna. Facile lacco, famiglia drusina kisma, fastidio skerb, fiorino raines, folletto malic, sératil; formica meruinec, fresco frisc. Gente ludi, gentiluomo zlactnic, gloria slaua, grasso tost, gratia ghnada, grosso debu. Habito quant, hauer bisogno potrebauat, historia dianie, izlog; hortolano vertner, humile pocleuen. Idolatria paganstuo, imagine snamegne, imperatrice cessarissa, indarno zastogn, inferno pacù, interprete izlagouec, izlagar; invidia neuidost, italia lasca desela, italiano lac. Languire stradat, laude cuala; legge zacon, postaua; liberale darotliu, libidine blud, lite prauda, lucido suetlin. Macherone strukel, manica rocaua, maturo srello, menestra cucgna, miracolo tsaiken, mortale merlec, munitione potribnost. Naue velica barca, negocio zaft, nido ggnesdo, nudo nhac, numero stiueinie. Obedire poslussat, obliuione pozabegnie, ombilico pepece, ordinanza naredba, oriente istoch, ostinarsi cuiatse. Padrino nunez, pane cruc, par ò dispar glic ali sodou, peccato grec, pericoloso skerb, nesiker; pian piano tico pochiassse, plebe folc, pompa slaua, premio vrednost, prencipe first; presto kitro, iaderno, prece; prete far; prouerbio priglica, pripuust, punire castigat. Quadragesima post, corisma, quercia crast. Rader brit, stergat; raro redec, rè cral, regina craglissa, religione redounistuo, ripa cribez, ritondo oblo, ocrogh; riuerenza postouagnie, rosso rus. Sacco zakel, sacerdote masnic, salvatore ocranic, sanità sdrauglie, sapore smac, scala loitra, stinga, scandelizare smutit, zblasnit; scarpe sogliene, cereulie; schiauone slouen, scropolo skerb, segno snamegne, sicuro siker, sentenza osuda, seruitore clapez, settimana teiden, simile glic, siroco jug, soldato saudat, zauuier; sospettare sumnit, spazzacamino dimnic, speranza vpagnie, spesa ceringa, spirituale duconic, stimolo ostn; stiuiali scornice, bote; superbo offertn. Tardo casno, tedesco neimez, tentore ferboltar, testimonio prichia, teologia bosia besseda, tesoro saz, traditore fratar, turribolo cadiunik, tutore vgherab. Ualenthuomo iunac, uasallo cmet, ueloce kiter, uendemia vandima, uerità prauizza, uescouo scof, uirtù cripost, ungaria vogrsca dezella, usanza nauada, utile nuchn. Zaffo birich.

b) Moliteu — Pater noster. Ochia nas, kir si u nebessih, posuechieno bode toio imè. Pridi toio cragliestuo. Isidisse toia voglia coker na nebe, tacu na zemglie. Danas nam dai nas vssacdagni cruc: inu odpusti nam nasse dughe, coker mi odpuschiamo nassim dusnicom; inu nas ne vpegliai na scusso; Ma orizi nas od cudega. Amen. — Ave Maria. Chiessena si Maria. ghnade si pouna, Gospud ie s tabo; zeghnana si ti mei vsse zenami, zeghnan ie toi sad toiga telesa Jesus. Sueta Maria mati bosia moli za gresnike, sadai, inu u vra od smerti nasce. Amen. — Credo. Iest veriem u Boga Ochieta vssegamogochiga... na cris ie raspet. scrisa ie snet... pred pacou ie sou... ziue in martue... gmaino... vstagnie tiga telesa. vechnon leben. Amen. — Confiteor: Iest boghe gresnic zlouec se spouem itd... — I cinque commandamenti della S. Chiesa: Imet Massa u dan prasnica zapo-uedniga. Pustit u carismu, inu drughe vilie, inu ni iest messou u patec, ni u Saboto. Ispoudiatse nai magne an crat vssac leto. Obcaiat se u velike nochie. Plachiat dessetino coker ie vzansa.

c) Pesni — Lodi spirituali solite à cantarsi da questi popoli nelle maggiori solennità dell' anno. Poleg vže omenjenih na primer bodi:

α) I dieci commandamenti in versi.

Kir ochie u nebu priti,
Ta ima ocraniti,
Tic desset zapovedi,
On vernie u aniga Bogà
Sprauiga od soiga sarcà,
Inu soiga blisniga.
Kirie, Christe eleison.

Ne rodisse zlonec vanno snau
Inu per bozin imenu.
Prasnui zlonec ai prasnici suoi
Ai suoie starissic sposto
Zlonec zloueca ne vmoré,
Inu nicar ne crade.
Kirie, Christe eleison.

Presustua ne tribai,
Faus prichia ne bodes,
Luskiga blaga ne zelei
Luskig zenei ne prigorei.
Dai nam ga Bug derzati,
Maria Bosia Mati,
Ta nam ga ocrati
Nebeskiga družina
Dussisse od suetiga raia.
Kirie, Christe eleison.

β) In die Pentecostes.

Pridi k nam Bug sueti Duc,
Naponi sarzà tuie vernic gliudi,
Rasghi oggn toie lubesni,
Po tic toic zaponidi
Kir smo mnoghega slact
Jessica, i folc.

Priprani nas Bug na tu viru suoiu,
Trostai nas Bug, Bug sveti Duc,
Ta chiasit, inu cuala ta bodi
Bogu dana. Alleluia, alleluia.

Razun teh imenujejo se iz te dobe slovenski pisatelji manjše pomembe naslednji:

1. **Miha Mikec**, dr. sv. pisma in stolni dekan v Ljubljani, umrl sv. Jerneja dan l. 1620. Navdušen po škofovem delovanji („An yezo Drukht man zu Augspurg Cathesismum Slaicum cum Imaginibus ad usum simplicis Catholicorum Plebeculae“ — pisal je T. Chrön 18. jan. 1615“) je dal na svoje stroške natisniti „Ta mali Katechismus ali Kerščanski Navuk“. Spisal Miha Mikec. Augsburg 1615. 12. — „Mit schönen Holz-Schnitt-Figuren für die Laybachische Jugend“. (Valvasor II. 6.)

2. **Janez Čandik** (Tschandick), rojen v Višnjigori, v redu Jezusovem učitelj v srednjih šolah, potem pridigar v Ljubljani, oskrboval v Gradcu tiskanje Hrenovih Evangelij in Listov, naposled umrl 8. okt. 1624 (Graecii cum epidemicis assisteret, ipse epidemia infectus). Priobčil je: Catechismus Petra Canisia, tu je Christianski nauk (skus Janeza Čandika) 1618. 12. „Cujus cum jam nullum exemplar amplius haberi potuisset, illud nova editione excudi fecit P. Marcus Viennae 1768. 12. (Bibliotheca Carnioliae pg. 56)“.

3. **Adam Skalar**, duhoven, sicer neznan. a) Rokopis njegov: Šulla tiga pre-mišluvana — naznanjen po Kopitarju, prevod po nemškem virniku (Innsbruck 1633): Betrachtungsschule über das Leben Christi aus dem Deutschen des Franciskaner P. Johann Wolf, und des heil. Bonaventura (angebliches) speculum exemplorum s. dialogus animae et hominis, ins Krainische übersetzt vom Priester Adam Skalar, Hs. v. J. 1643. V slovnici je pisatelj kaj nedolžen, piše po izreki kmetovski pestim nam. pustim; hudo nemčuje p. najdek neidig n. nevošliv itd.; vendar ima tudi bolj znamenite besede in oblike p. sriep wild, grausam za strsl. svirép itd. (Šafařík. Slow. Schrift. S. 130. 131). — Natisnjena je zdaj tudi b): Slovenska Persega za dačarja, ktera se med drugimi

nahaja v registraturi nekdanjih kranjskih stanov v rokopisu l. 1661 ter se po daljšem predgovoru v tedanji „kancelijski šprahi“ glasi: „Vse letu kar ie meni sedai na prei derschanu, ienu branu, ienu sem iest dolschan sturiti, oblubim iest vseh punctich suestu, prau, prauičnu, ienu guischnu derschati, koker meni Gospud Bug pomagai. Ienu niega Častita Matti Boschia Diuica Maria, ienu Vsi Svetniki. Amen.“ (Novic. 1865, str. 60).

III. Tretji je imenovati **Janez Ludvik Schoenleben**. Rodil se je l. 1618. v Ljubljani, kjer mu je oče nekaj let bil župan; uči se pri Jezuitih, vstopi v njihov red, poznej izstopi iz njega, postane dekan pri stolni cerkvi, potem v Ribnici, naposled umakne se vsem službam, da živi le vedi in knjigam, ter umre v Ljubljani 15. okt. 1681. l. Pokopan je pri Jezuitih in v cerkvi sv. Jakoba je na grobni spomenici pisateljska slava njegova povedana v naslednjih vrsticah:

„Asserendae et propagandae Immaculatae Conceptionis
Divorumque Coelitum Cultui
Augustissimae Domus Austriacae Honori
Ducatus Carnioliae Patriaeque Nomini
Qua sacris qua prophanis Lucubrationibus
Ad Nominis Immortalitatem claruit“.

Bil je sloveč v učenosti in dostojnosti: Carniolus Labacensis, Ss. Theologiae Doctor, Canonicus et Decanus Ecclesiae Cathedralis, Protonotarius Apostolicus, Archidiaconus Carnioliae Inferioris s. Plebanus Caesareus Reifnicensis etc. „Er war ein hochgelehrter Theologus, auch stattlicher Historicus und Genealogicus, dabey sehr beredt, und sowol in Teutscher als Slavonischer Sprach, ein trefflich-guter Prediger...“ Valvazor, ki to o Schönleбенu pravi, našteva 38 tiskanih knjig in knjižic njegovih, največ v latinščini, 6 posebnih rokopisov in več drugih stvari (Collectanea, Notationes etc.). P. Marcus Pohlin, po naštetih knjigah in rokopisih „indefessi pro Patriae honore Patriotae, Proto-Academici Operosi, atque zelantissimi“, piše o sklepu: „Clarissimus hicce Popularis noster, ut patet, tot libros scripsit et edidit quoque, quot nemo ex nostris; ideo etiam a tot Scriptoribus in eorum operibus laudatur, nominatim a Valvasorio Lib. VI. pag. 354 sui Chronici et alibi passim; a Thalbergio nostro, sed et ab exteris etc. (Bibliotheca Carnioliae pag. 49, 50).“

Pisal je J. L. Schönleben sicer največ latinski, nekaj nemški, vendar mnogo na slavo svoji domovini. Nabral je dokaj učene tvarine v smislu tedanje dobe. Znamenita je nam vzlasti knjiga: *Aemona Vindicata sive Labaco metropoli Carnioliae vetus Aemonae nomen jure assertum*. Salisburgi 1674 in 4to. (Dedicatoria... ex musaeo meo Archidiaconali Reiffnitij...). — Še bolj pa: *Carniolia Antiqua et Nova sive Inclyti Ducatus Carnioliae Annales Sacro-Prophani*. Ab orbe condito usque ad annum millesimum aerae Christianae. Tomus I., Part. III. Labaci. J. B. Mayr. A. 1681 in Fol. — Tej bila je „*Aemona Vindicata — opusculum prodromum*“, in v predgovoru pravi: „Scripturus brevem patriae meae Chronologiam, opus aggredior arduum... primus... tempus breve... me aliud isthic non agere, quam brevi compendio ampliori operi prae-ludere. Erit, qui post me, non tamen sine me, haec auctiora producet“. Bil je to v istini prijatelj njegov — Valvazor. — Učenjaku J. L. Schönleбенu gre tudi hvala, da je po njegovem prizadevanji iz Solnograda v Ljubljano l. 1680 se priselil Janez Krstnik Mayr z bukvarno in tiskarno svojo.

Manj učen je bil Janez Ludvik Schönleben v „Knjigi Slovénski“. V tej mu je edino delo: „*Evangelia inu Lystuvi na vse Nedele inu jemenitne Prasnike zeliga Leita po Catoliski vishi, inu poteh ponoulenih Mashnih Bukvah resdeleni etc.* Stiskanu v' Nemshkim Gradzu. V' sakladi Joannesa Helma Bukveniga

Vesnika. V' tem Leyti 1672. 8°. 447^a. Hac editione editionem Chroenianam quibusdam Evangeliiis, epistolis, orationibus etc. adauxit, versionemque magis ad Carniolicum idioma accomodavit (Biblioth. Carnioliae pag. 40). Knjižico poklanja „Bibliopola Joannes Helm“ knezoškofu Jožefu grofu Rabatta, in po prejeti pravici, da jih sme tiskati, nasledva „Praemonitio ad Lectorem“, v kateri pisatelj Joannes Ludovicus Schönleben trdi, da „Idioma Slavonicum ex quo ortum est Carniolicum“ ima toliko raznih narečij, da je nemogoče, dati ene Evangeljske bukve vsemu ljudstvu v vseh besedah všečne. O Hrenovih, pravi, gré tožba, da je v njih mnogo besed Hrovaških in Dalmatinskih (t. j. Srbskih); o teh se bodo nekteri pritoževali o Nemških. Ali — kadar manjka lastnih, sprejamemo rajši vže navadne. Malokteri Ljubljancan vé, kaj je jezér, dedič, nam. tavšent, erbič, erbšina. „Et haec censenda sunt nativa, cum Carniolia nostra non ex meris Slavis, sed Germanis et Slavis jam inde à principio adventus Slavorum in has terras, mixtim habitantium coaluerit, unde in multis immutata est Slavica lingua, et a vicino traxit, quod non habebat in suo penu“. — Kdor je na meji Hrovaški ali Laški, vpiše si v svojo knjigo lahko ondi obične. — O branji ali izrekovanji kaže, da Hrovatje in Dalmatinci izgovarjajo, kakor pišejo, Kranjci pa poluglasno na pr. prišal: pršl; vendar se glasniki v pisanji ne smejo izpuščati, da ne nastane p. prvrgl nam. pèrvèrgèl. „Quare scribamus more gentis, loquamur more regionis“. — Potem razlaga, kadar sta i in v samoglasnika, se pišeta i in u, soglasnika pa j in v; da je ločiti s pa f, sh pa fh, ker se po njih spreminja pomen na pr.: sad ét (t. j. zadéti) attingere, sad retro, shalit (t. j. žaliti) contristare, nasprot fad ét (t. j. saditi) plantare, fad fructus, fhalit (t. j. šaliti) joci. „Verum haec et similia non tam ex scriptione, quam ex sensu et connexione vocum qua ratione pronuntiari debeant, colliguntur. Et linguae hujus ignaris nulla praecepta suffecerint, peritis vix ulla sint necessaria“ etc. (a/s wenn dieses bloßs von unsrer Sprache gälte! — Man sieht aus allen diesen Râsonnements, Schönleben's Sprachwissenschaft stand etwa auf einer Höhe mit Truber's seiner! Kop. Gramm. S. 61). Nato pripoveduje, da je natisniti dal cerkveni koledar, kjer so prazniki zapovedani zaznamujani (tako na pr. ss. Hermagora in Fortunata — festum de praecepto cum pridiano jejunio) itd., posebni se pa na praznem prostoru vpišejo. Vsega tega je 17 listov.

a) „Evangelia inu Lystuvi na vse Nedele“ so (str. 1—267) natisnjeni po Hrenovih, tu in tam s kterimi razložki. Na primer bodi le: „Kaku ti pak vidiš en pèsdér v' tvojga brata očessu, inu bruna, kir je v' tvoim očessi nepremisliš? Ali kaku moreš ti h' tvojmu bratu reči: Dèrži brat, jest hočem ta pèsdér iz tvojga oka vzeti: inu ti tiga bruna, kir je v' tvoim lastnim očessu, nevidiš? Hinavec, izpravi poprej tu brunu iz tvojga oka: inu potle glédaj, de izpraviš ta pèsdér iz tvojga brata očessa“. Luk. VI, 41. 42.

b) „Evangelia inu Lystuvi... ob terdnih inu zapovedanih Praznikih v' Sveti Catholiški Cerkui“ inu „ly per nekaterih Cerkvah“ so str. 269—380. — Molitva po Pridigi, za Vsiga Kâršanstva Nadluge, reve, nadležaine, inu navarnosti. Karsčanska gmain Spuvid k' Bugu, po Pridigi, ali sicer pogostu reči spodobna (381—386). — Catholiške Peissmi (387—404): Bošična Peissem I. (»Ta dan je vsega vesselja — Divica je rodila — Tega sinka Bošijga: — Divica je ostala — Našiga odrešenika — Stvarnika nebeskiga — Angelskiga kraila: — Gdu je slišal glih tegá. — Divica rodila Boga — Je čadu preveliku« itd. itd.); II. Bošična Pejsssem (»Enu je Dete roijenu: ai roijenu, — Notri v' tem meistu Bethlehem, — Notri v' tem meistu Bethlehem. — V' eni preprosti stalici, ai stalici: — V' enih osslonih Jassèlcah: — V' enih osslonih Jassèlcah« itd.). Desset Zapuvidi v' Postu. Velikonočna (»Jezus je od smerti vstal — Od njega britke martre: — Ob tu se Vesselimo, — Inu Boga hvalimo. — Kyrie eleison, Christe eleison« itd.). Od Svetiga Duha ob Finkuštim Čassu. — Od Divice Matere Mariae v' Adventu (»Jager na lovu Šraja — V' tim thronu

nebeškim: — V nebessih se zprehaja — Sveta Trojica žnjim. — Eno serno loviti — Iz nebess je poslan, — Ta lovec je en Angel — Gabriel imenovan itd.). Od Divice Matere Mariae čez Leitu (»O Ti Divica Mati Maria — Ti si nebeška presvetla zarja, — Skuzi tebe sije Jezus Nebešku sonce, — Nam naše serca resvetli: — To pak ti Jezus oblast imaš — Sai daš nebessa komer hoče« itd.).

c) Catechismus ali kratki zapopadik potrebnih katoliških navukou, za karšanska mladost preprostu postaulen (str. 405—447). — V' tim imeni Boga Očeta itd. — Oča naš, kir si v' Nebessih... Izydi se tvoja vola, kakor na Nebi, taku na semli... Temuč nass reši od slega. — Česčena si Maria, milosti polna... žegnana si mej ženami... — Jest verujem... Doli je šell h' peklom... Od vúnod ima priti... Gmaino Svetnikou... inu večnu živějne. — Svete Desset Zapuvidi Božje: Ta perva... Jest sem Gospud tvoj Bug, ty nymaš drugih Bogov ravén mene iméti. Ty nymaš Iména Gospuda, tvojga Bogá nepridnu pelati. Spumni, de bodeš ta prasník posvečoual. Spoštuj Očeta tvojga, inu Mater tvojo, de tebi dobru grej inu boš dolgo žiu na semli. Ty nymaš vbijati. Ty nymaš prešuštuati. Ty nymaš krasti. Ty nymaš krive priče govoriti supér tvojga bližniga. Ty nymaš želeti tvojga bližniga Žene. Ty nymaš želeti tvojga bližniga Hiše, ni Hlapca, ni Dekle, ni Živine, ni vsiga kar je njegouiga... Zapuvidi naše Duhovne Matere, svete karšanske Cérkve: Te od Cérkve gori postaulene Prasnike prasnovati. Svete Maše oprauilu, ob postaulenih Prasnikih, z' spodobno službo objískati. Te postne saposvedane dny deržati: kakor ta štiridesset danski post: te štiri Quatre: inu nekatere postaulene Dellapuste. Item, ob Petkih inu Sabbotah messne Iedi se sderžati. Grehe enimu vrednimu, naprej staulenimu Farju v' lejtu nar majne enkrat ispovedati: inu ob velikunočnim čassu Svetu Réšnu Tellú perjeti. Ob prepuidnih čassih nikar ohcejtovati. — Ty veliki naglauni grehi: te lepe čednosti ali Tugenti, letim naglaunim grehom super. Grehi super sv. Duha. Štirji pretežki grehi kateri v' svetu Nebu vpyjejo... Ludskih grehov se deležne sturimo na leté devetere viže. Lete Sredee pak zlužio k' ogibbainu teh grehov. Imenitiši dobra délla. Sedmeri vihši Dary sv. Duha. Ti lubesnivi Saduvi sv. Duha. Pogubiva della tiga Messa. Sedmére telessne — Duhovne della svete Milosti. Terje Evangeliski svetuvi. Sedem Sacramenti. Ossmere Isveličanstva Evangeliške Postave. Četvére pusledne reyči tiga človeka. Molitva pred jedio, po jejdi... kadar se z' Iutra gori vstanne... z' Večer spat grej. Spuvid. Kadar se sgony Ave Maria: Ta Angel Božji je pèrnessel Divici Marij selstvu, inu ona je spočela od svetiga Duha, našiga Isveličarja. — Pole, rekla Maria, jest sim ena Dekla Gospodnja, meni se isgodi po tvoji bessedi. — Inu ta besseda je messu postala, inu je v' nass prebivala: Zatoraj Isveličanu je tu téllu, kateru je tebe JESVS nossilu, inu te pèrssi katere si ty zèssal. — Molitva ob Poldne inu zlasti v' Petik kadar se Tenebrae ali Jesuseva ločuva sgony... čestu v' dnevi... kadar vrra bye... k' sv. Antonu Paduanskimu. — Obári nass Bug Oča, Syn, inu Svéti Duh. Amen.

IV. Četrty je bil **Matija Kastelec** (Matthias Castellez). Rodil se je „zu Kellnberg in Crain, an der Poick, unweit von Brem, A. 1620 am 24. Jenner“ (Valvasor VI, 359), „zu Kelnberg (Klenik) an der Poik (Pivka) unweit Prem in Innerkrain“ (Šafařík 19), verjetniše v Kilovčah (Kühlenberg, Küllenberg) blizu Prema l. 1623 (Novic. 1864. Zvon 1881); bil je župnik v Toplicah, potem v Šent-Jernej in naposled korar v Novem Mestu (Rudolphswerth, Neustadtl), kjer je umrl 19. jun. 1688. Pokopan je v cerkvi Frančiškanski pred altarjem Marije brez madeža spočete, kjer ima še sedaj kameno pločo z nagrobnim napisom, katerega si je bil sam storil. V časopisji samostanskem bere se o letnici 1688: To leto je umrl... velik dobrotnik samostanu, .. oskrbel srebrno svetilnico pred velikim altarjem, zidal oblok in zvonik nove cerkve... Mož je bil častitljiv, ljubljen od vseh, umrl je poln zaslug itd. — Na grobu je čitati tudi po latinski:

„Hic Mathias Castellez Canonicus jacet — Qui etiam mortuus non tacet. — Loquitur hic in fornice et turri — Nec silent alibi muri. — Hic sciens architecturam — Fecit sibi hanc sepulturam — Et ut sit cum mundis — Petit a singulis Pater noster vel De profundis. — Clamat, o viator, ne tace — Saltem dic: Requiescat in pace. — Dic, ut docet S. Sulpitius — Deus sit ei propitius! — ... Quæris, cur voluerit sepeliri hic intus — Ait, causa fuit meus frater Hyacinthus“ (Gl. Novice 1864. Zg. Danica 1867. Progr. Ober-gymnas. Rudolfswert 1868).

„Aus dieses Manns fleißigen Feder seynd unterschiedliche Schriften geflossen und zwar zu desto mehrerm Nutzen seiner Landsleute meistentheils in Crainerischer Sprache“ piše Valvasor (VI, 360), kjer se naštevajo vže tiskane na pr.:

I. Bratovske Buquice S. Roženkranca. V' katerih je ukúp zložena viža ta Psalter, ali Roženkranc z' témi petnaistimi skriunostmi moliti, inu kokú se more enimu Bolniku k' izveličanju pomagati; zraven zamerkanih odpustkou čez ceilu lejtú. Tu je preloženu z' Nemškiga, Laškiga, inu Latinskiga na Crainsko bessédo skuzi Matthia Castelza Chorarja, inu Beneficiata S. Roženkranca, u' Novim Mestu. Stiskanu u' Nemškim Gradcu skuzi Widmanstetterske Erbe, u' tem lejtú 1678. V zakladi Joanneza Helma, u' Lublani Buqviniga Veznika. 8°. str. 459. — II. Bratouske buquice S. Roženkranca, vkup zložena viža ta psalter ali roženkranc z' temi petnaistimi skriunostmi moliti, tudi kakú se more enimu bolniku k izveličanju pomagati, vkupai zloženu skuzi Matthia Castelza itd. Stiskanu u' Lublani skuzi J. B. Mayerja itd. u' tem leiti 1682. 8°. — Knjigo to, dvakrat natisnjeno, s štirimi slikami, podarja „Gnadvli Gospei Materi Joan. Susani Paradaisarci, kakòr eni visoku vredni Priorci inu Patroni u' tem jmenitnim Velleßalskim Clostru u' Gorenski strani, polbinim teh Divyc... — Bratovščina inu zvésti Caplan Matthias Castellez, Canonic. Rudolphsbertensis ibidemque Confr. SS. Rosarij Praeses“. — Nahajajo se v njej:

a) Viža ali Šega moliti ta s. Roženkranc — veseli, žalostni, častiti deil — z mnogoterimi opominjanji (str. 1—31); Pesni (31—49) od S. Roženkranca α) Ave presvitla Maria; β) Česčena si Maria Ti; γ) Magnificat; δ) Tebi Maria pojemo — (Tvojo čast rez-odevamo, — Ti Divica zgudna Danica — Nebeška si kralica, — Kar kuli u' Nebessih živj, — Vse tebe Maria časty etc.); ε) Žalostna je Mati stala — (Pod križam milu jokala, — Kadar je nie Syn vissil. Kadar. — 2. Ječy, zdiše ta Divica, — Nie precartana Dušica, — Žalosten meč je presunil. Žalosten... 19. Nai me sveti križ obaruje, — Take martre mi še daje, — Z Božjo gnado popolnoma. Z... 20. Kadar tu tellú odmerje, — Dai de se Dušici daruje, — Sveti Rai, na vekoma. Sveti. Amen); Molitve bolnikom, po sv. pismu premišljevanja, od odpustkov, priporočevanje (kadar bolnyk dušo pušča — pusty), opominjanje k bratom ali udom bratovščine Roženkranske (50—176). — Modus pronuciandi aliqua Nomina in Idiomate Carniolic. Register. Errata.

b) Modus juvandi agonizantes. Valde vtilis et necessarius pro Religiosis Saecularibus et Regularibus Curam Animarum exercentibus ac pro Patribus familias, ut sciant se suosque domesticos ad aeternam salutem dirigere. Liber latino-carniolicus. 8°. 177—459. V tem razdelku so prelepi in prekoristni nauki duhovnim voditeljem, kako je ravnati z bolniki, kateri so na smrt pripravljeni ali še ne pripravljeni, kateri radi umrjo ali se smrti bojé, ki so nepotrpežljivi, dvomijo, obupujejo, ki so prevzetni, niso pri pameti, ki se nočejo pripraviti; kako so bolni tolažiti, potrjevati v veri, upanji, ljubezni, o prejemanju sv. zakramentov, kaj storiti z njihovim blagom, s sorodniki, s pričujočimi, kako so voditi hudodelniki, v smrt obsojeni itd. Vmes je mnogo zgledov; Symbolum s. Athanasij (>Katerikuli hoče izveličan biti; ta more pred usimi ryčmy pravo Catoliško Vero deržati. Kateri tojsto cillu, čistu ne dèržy: ta bo prez cvibla vekoma pogublen« itd. str. 235—239);

Karsčanska Spuvid (str. 297). V zadnjem poglavji (cap. XXI. p. 378—389) so latinske pesmi; Passion iz usch štirih Evangelistov (390—400); Pesen: O Sladku Ime JESUS (»Jesús sladák je tvoj spomyn, — Slatku jme Nebeški syn; Druge slatkusti ne želym, — Ampak se stabo vesselym. — — Nei slaisiga nyč slišati, — Nei lepsiga nyč viditi, — Nei lubšiga nič misliti, kakor Jezusa lubiti, — . . Jezik ne more spricati, — Perje ne more spissati, — Ta zná kir je lubil serčnú, — Koku Jezus lubi močnú. — . . Jezus se je u' Nebú vzdignil, — Spred očy naših je zginil, — Vinér po tem sim jest vessel, — Sercé moje je sabo uzél. — Zdaí ga hvalim, zdaí ga častym, — Enkrat se bom vesselil z' nym, — Jest jmam dobru vupanie, — Jezus bo dal zveličanie. Amen.« Str. 402—407). — *Suspiria S. Francisci Xaverij* (»Jest tebe lubim o Gospúd, inu nikar za tú — De jest skuzi lubezan pridem u Nebú... Aku lih bi ne bilú Nebés, pákla, inu zemlé, — Inu bi ne jmel zadobiti večnu vesselje — O zvésti Gospud Búg! za obstoin, za nyč, — Tebe serčnu lubim, o jest reuni červyč! itd.«). *Psalmi* 14. 90. 50. 30. po kranski. *Peissen u' revah, inu u nadlughah. Molitou z' eno srečno smert* (»Kadar pride pusledni čas, de jest bom mogel umreti, — O Jezu Christ kir si za nas — Tudi mogel terpeti, — Stui meni svéstu na strani, pred hudičom mene brani, — V tvoje roke mene uzami«...). *Troštliva Peissen u revah inu nadlughah. Molitou z' eno dobro smert. Od Terplenja Christusoviga. Pozdravi tē S. Christusove Rane. Spomyn Martre Christusove. — Molitou ob čassu Turske Voiské — Kuge — Lakote. Prava viža te S. Spuvidi. — Te Deum laudamus, po kranski* (»Tebe Bogá hvalimo, — Za Gospuda vsi spoznamo. — Tebe Očeta večniga — Hvali usé kar je živiga« itd.). *Oratio Dominica, dicta cum attentione, et sine attentione, ex iisdem litteris — juxta illud: Si cor non orat, in vanum lingua laborat* (459). *Approbatio Labaci* 1682. *Neoclaustri* 1677. *Index. Pred njim pa na koncu: Matthias Castellez Canonicus ad Lectorem: Editio praesens, vitij si continet in se — Quid, remove id Lector, dexteritate tua. Vale, ac pro me Deum exora: et haec sint — O. A. M. D. T. O. M. G. —*

Primeri po tej knjigi iz razdelka a): Oča naš, kir si u' Nebessih... Izydi se Tvoja Vola, kakor na Nebi, taku na zemli... kakor my odpuščamo našim dolžnikom... Temuč nas réši od zléga. — Češčena si Maria, Milosti polna, Gospúd je stabo; žeguana si u' mei ženami... prossí za nas grešnike, zdaí, inu na našo smertno uro. — Jest Verujem u' Buga Očeta usigamogočiga... Terpil je pod Poncjom Pilatušom... Doli je šal k' Peklom... od vunod jma priti soditi te žive inu mertve... Odpuščanje grēhou, Vstajanie Messa: inu Večnu živēnie. Amen. — Češčena si Krailica, Mati te milosti, tu živēnie, slatkust, inu naše Vupanie, bodi Češčena. K' tebi šrajamo... O Pohleuna, O Dobrutliva, O slatka Divica Maria. — Pod Tvojo Brambo my perbežimo O Sveta Božja Porodnica... naša zavetnica, sprauí nas z' tvojim Sýnom, poroči nas tvojmu Synovi, postavi nas pred tvojga Synova. —

Opominanie h' Bratom: „Poffissait se bratje inu sestre, z' andohtjo ta S. Roženkranc pogostim moliti, za odpuščanje svojh grēhou té Popolnoma odpustke zadobiti, inu za te mertve ne pozabiti; de takú sebi, inu teh mertvih dušicam boste, u' Božy gnadi, inu milosti, mogli pomoč priti, h' temu večnimu izveličaniu. Inu letá je ta kratka viža, ta S. Roženkranc nucnu, Jezusu, inu Marii Divici h' časti, skuzi tu ceilu lejtú dopernašati. Per tem usem bodi čast, inu hvala samimu Gospudi Bogú, Očetu, Synú, inu S. Duhú, od vekoma do vekomai. Amen.“

Ta prva Peissen od S. Roženkranca Marie Divice, si usimi petnaistimi skriunostmi, čez to bessedo:

AVE MARIA.

1.

Ave presvitla Maria,
Tebe časty duša moja,
Sama spočela si Bogá,
Elizabeth obyskala.
O Maria.

2.

V divičnim truplu nossila.
Jezusa si ti rodila,
V' Templi ga gori ofrala,
Z' Vesseljam tankai ga znešla.
O Maria.

3.

Eva kar ti ludém zgubyš,
O Maria supet dobyš:
Jezus se je u martro spustil,
Kryvavi put za nas potyl.
O Maria.

4.

Močy Nebeške zdišejo,
Angelci se začudijo,
Ker je Syn Božy gaižlan bil,
Z' Ternasto krono kronan bil.
O Maria.

5.

Ah Bratje, Sestre Marie,
Polle Jezus za nas mërje,
Težkust križa za nas nossil.
Na taistim je on križan bil.
O Maria.

6.

Rezdial je on to večno smert,
K' Nebessam usim pokazal poot,
Sterpleniam nas je Bug yskal,
Ker je od smerti gori ustal.
O Maria.

7.

Iogram se je perkazoval,
Zveličanie oznanoval,
Častitu je u' Nebessa šal,
Svojga Duhá nam je poslal.
O Maria.

8.

Angelci spetjam pridejo,
Tebe Maria spremlajo:
Sveta Troyca krona Te,
Dai nam Nebešku vesselje.
O Maria.

Peissen Marie Divice.

Magnificat.

Maria Dëcla žegnana, od Davidove hiše,
Bila možú zaročena, kakòr nam Lukež piše:
Je častila, tar hvalila, milost Božjo veliko:
V svoji peisni, ti hvaležni: pejla z' štimo vissoko.
Dušica moja povišui, Bogá, kir te je stvarin;
Inu ti duh moj poskakui, u' Bugi kir te je reišiu.
Tar dëklin stan, zlú ponižan, je vissoku povišal:
De nio naprej, bo usak uselei, za zveličano dëržal.
Zakai Gospúd kir je mogoč, je silne rečy sturiu;
Nad mano zkazal svojo muč, z' nadluh me uselei reišiu.
Niega milost, tar usmilenost, ta vekoma ostane:
Kar govory, terdnú deržy, usa syla se mu ugane.
Svoje rokë, muč zkazuje; Ker offertne poniža:
Od stola yh rezkropluje: Pohleune pak poviša.
Izraelu hlapcu svoimu; Gospúd gori pomaga:
Zakai niega žene h' temu, negova milost draga,
Na katero, čez usó mèro, je on zdai pomisliu:
Kakor je usim starim lubim, očakom bil oblubil.
Čast hvala bodi vissoku, Bogu Očetu u' Nebi:
Inu po sveitu široku, od usakiga posebi.
De je nam dal, za last šenkal, Synú suoja;
Ta nas brani, inu ohrani, skuzi Duha Svetiga. Amen.

Primeri po tej knjigi iz razdelka b): Prava viža te S. Spuvidi: Jest ubogi grešni človik, se spovem, inu dolžan dam, G. Bogu Očetu Nebeškimu, Divici Materi Marij, usim Nebeškim Svetnikom, inu vam Spovidniku na Božjim mesti, useh teh moyh grehou, katere sim jest sturil ali diál, od začetka mojga života, noter do današnjga dné, sam ali

samodrúg, veideoč ali neveideoč; speč, čuječ, ležeč, gredeoč, zmiseljo ali zdianêm, kakor koli sim se pregrešil, ali pozabil, tega usiga mi je žal, inu me greva izpraviga mojga sërca... — V letêh inu usêh grehih super Bogá, bližniga, inu sam sebe, u katerih G. Bug milostivi, mene kriviga narbole vei: inu jest ubogi grešni človik sim moje žive dny dopèrnessel, se dolžan dam, inu spoznam, de so oni meni žal, inu me gràvajo z praviga mojga sërca. Za tega volo jest prossim vas Spovidnika de mene vy na Božym mesti od usih moyh grehou odvezete, ta odpustek rečete, inu pokuro daste. Jest pak hočem z Božjo pomočjo posihmal se grehou varuvati inu moje živènie pobulšati. Amen.

Psal. 14. Domine quis habitabit.

O Gospud u' svetim Nebi, Gdú bo prebival per tebi?

Inu užival tvoje časty, Na gorri tvoje svetusti?

Kir se pred prehi varujo, Inu tèrdé pravico tvojo.

Sercom risnico govoré, Bližnym žaliga ne sturé.

Kir bližnih ne opraujejo, Vsé dobru od nyh pravio.

Bug pak sovraži usé leté, Kir ga slušati ne hoté.

Kar oblubio bližnimu, Tuistu obstojé niemu;

Te svoje denarje nikâr, Na buhar ne dadé nigdâr.

Ty kir mita ne uzamejo, Nedolžnimu pomagajo:

Tè bo Búg k sebi jemal, Z' večnim lebnom daroval.

Čast, hvala bodi G. Bogá, Očetu, Synu, S. Duhú:

Zdai inu usakateri čas, Od usiga zlega reši nas. Amen.

2. Nebeški Zyl, tù je teh svetih očakov zveistv premišlovane. V' katerim se zapopade viža te čednosti lubiti, inu pred hudim djaniam béžati: na tú véčnu spumniti, inu Bogá prou lubiti. Vkupai zloženu skuzi Mattia Castelza Canonica inu Beneficiata S. Roženkranca v Novim Méstu. Stiskanu v Lublani skuzi Jožepa Tadea Mayeria Deželskiga Buquih stiskauca, v' tem leitu 1684. 8. 448.

Knjigo v latinskem ogovoru poklanja sinovom „Gregorii Sigismundi A Gallenberg, in Thurn, Rossegk, et Gallenstein etc. — Humillimus Servus et Sacellanus... ac Fundator Beneficii S. Barbarae“. Po latinski molitvi in škofovski poterditvi nasledvajo premišljevanja o človekovem namenu po mnozih razstavih v 40 poglavjih (str. 1—350); nato (str. 351—430) „Méssec Božye lubézni, tu je, vsák méssec, čez célu lejtú, na vsak dan premišlovane Božye lubezni. — Potem Djanie ali žela Božye lubezni, ... te grevinge ... opominanje ... molitou (430—436). Observationes. Orationes. Index (Tu je cagar, kai je v' leteh Buquah zapopadenu (437—448).

Primeri iz te knjige α) od požrešnosti (c. IV. §. 2. str. 40. 41.): „O nespo-dobna služba timu gerlu, o nesitnu poželenie! tá natura ti je dala en maihin život, inu vener z' tvojo požrešnostjo premoreš vse zvirine, živine, inu živali na sveiti. En vol na eni maihini nyvi se napasse do sitosti: ena hosta dosti zviryň redy: tebi je vus sveit tessán, inu vozik: tvojmu trebuhu nei zadosti tu kar v' luftu léta, kar v' vodah plava, kar se v' hostah, v' gozdéh, inu na zemli passe. Pogledai v' teh bogatih kuhinio, kakú ti kuharji, inu kuharce tékajo, se mujajo inu poté: pomerkai na zaklanie tulikain živali, na tú veliku in obilnu perpravlanie, na nošnio tulikain vina, pomivanje bokalu, glažou, peharjeu, na tuliku sort jedy, inu na to vsó flissik strežbo; boš menil de z' vse dežele so vkupai znessene. Jest ne zapovidujem de bi se ne dala timu životu nîega spodobna potreba, on potribuje svojo vsakdanio špižo. Ali tukai tečy ena huda želna zaderga, katera dostikrat to dušo zadušy: kir se jei ne za potrebo, inu kar je zadosti, ampak se yšceo ti posvitni lušti, inu se stury prepolnenie tega želodca. Hočeš veiditi inu znati, kakú z' maihino jedjo se lakota nasiti? premeri sam sebi tvoi život, tvoi želodic; dai mu kolikur potribuje, inu nyč več čez mero. Timu životi je enu malu zadosti, loternij dosti nei zadosti: so kakor ta tič, kateri se jmenuje: nikuli sit.“

β) Od serda (c. VII. §. 1. str. 60—62): „Jest se čez serd serdym: inu letá sam moi serd je pravičin čez to grozovito divjačino tega vstèkliga serda, inu jeze: ta kadar tega človeka popade, taku je več eni nepametni živini podobn, kakor enimu človeku. Serd je ena kratka norúst, katera žely hudu sturiti: ta pozabi na čednosti, se ne domisli kai je potreba: očy gardu bliskajo: jezik garmy inu ropoče: roke treskajo: zobè škripljejo: lassie se vzdigujo: žile trepečeo, vsta se penio: žnabli se slinio: garla hripleo, inu vas život kakòr kača se preminuje. O ti revnu sercè, kaku ti tačas skačesh? čudu de persi se ne respočio, inu de vunkai ne skočiš: vus obraz gard inu grozovitin rata: čelu se gerbasči: koleina inu nogè z' vsim životam kakor šiba se tresejo. Pogledai še unu vse pritenie, na unu vse z' rokami pluskanie, z' nogami capatanie, kaku močnu z' nogo po zemli taptá, persi tolče, lassie teše, gvant na sebi terga, inu skorai kry pluje inu se potý: sem ter tam skače inu leita kakòr de bi nor bil: já gdú ga za družiga deržy, kadar vidí de prez vsiga konca, inu prez pameti taku grozovitu divja, inu se martra. Kai se tebi zdy, kakešna je eniga takiga znotrai nlegova vest, kadar se on taku ostudn, inu grozovitu zvunai izkaže, hoče en tak h' tem krotkim priti, kateri je vus peklenskim Furiam podobn? Ti drugi grehi se vsi skrivajo, inu taje, li letá hudobni serd se n' hoče tayti, ampák zdaici je vstréhi ogin, inu misli vse končati: inu aku boš boile eniga takiga tolažil, huiši bó perhajal. Kogar serd regera, z' tega nyč dobriga ne zvèra.“

γ) Od branía (c. XVIII. §. 4. str. 163—165): „Malu beri, tujstu dobru inu stanovitnu derži. — O nevnucne misli teh ludy! v' Buquah nuč inu dan tečimo, vissokiga znanja ysčemo, kakor de bi jmeli vekoma živeti: per tem na tu večnu živénie posabímo; kateru se zadoby, nikar z' dosti Buqui, ali zvisokim znaniem: ampak z' čednosti, inu lepim Bogaboječim živéníem. Kai nuca brati, inu popissovati teh velikih krailu, inu dosti folkou voiskovanie? Ne bi li tebi več nucalu de bi ti tvoja huda dela, tvoje hude navade, tvoje žleht živénie, tvoje vse hudobe inu grehe doli zbrissal; kakòr de bi ti vus sveit popissal? Geometria te vučy vissokust, globokust, inu širokust premeriti: zakai ti sam sebe ne premeriš? Arithmetica te vuči šteiti, raitati: inu ti n' hočesh preraitati inu prešteti kai si Bogu dolžan? Musica te vučy, štimo vissoku vzdigniti, ali nizku pustiti, inu vse prou vglihati in vštímati. Zakai ti tvojih počutkou z' tvojo pametjo, inu zastopnostjo ne vštímaš k' službi Božji? Vučy inu kaže, katera viža je vessela, katera je žalostna: nai tebi tudi pokaže, de kadar tebi dobru gré, se nemaš prevzeti, inu v' hudim poterplénie jmeti. Rethorica vučy lipu čednu govoriti: jest bi hotel de bi tebe vučila serčnu, inu andohtlivu moliti. Ne pravim, de bi ti ne jmel jmeti tega vuka inu znanja; ampak de bi letú inu drugu nucnu znal, zlasti de bi ti sam sebe prou spoznal, inu te štiri tvoje pusledne ričý. Nyč ne znaš, akulih vse znaš, dokler sam sebe prou ne znaš.“

δ) Od večnosti (c. XXXVI. §. 2. str. 297—298): „Try bessede: Nigdár: Večnu: Vselei. . . Nigdár nei edn hudobn, kateri prou pomisli na Vselei. Vselei je edn dober, kateri prou pomisli na Nigdár. . . Ali vsai kai je inu kakú dolgu jma obstati ali terpeti ta večnust? večnust je ena obstoječnost vselei vpričo, enu vekoma začínanie, kateru nigdár ne preide; teh leit tek, kateri nigdar ne preteče, enu večnu Vselei, inu enu vekoma Nigdár. Kai je ta večnust? Ena okrogla rinka, katera néma niti začetka niti konca, vselei je enaka. Je enu kolú, kateru se vselei obrača, inu nigdar se ne vstavi. Je en studenc, kateri vselei zvèra, kateriga voda skuzi neištivene rore vselei teče, inu zupet zvèra, teče, inu zupet perteče, v' taki viži de nikdar ne neha, inu se ne vstavi. Je en zvèrik, iz kateriga teče ena neposahnena Réka, letá ali k' večni slatkusti, ali pak k' večni grenkusti tega prekletjá. Je ena kača okuli zvita, katera Rèp v' gobci deržy, inu vselei ondi začne kir nehá, niti nehá nigdár začeti, niti nigdar začne nehati ali jeníati; je en začetek prez začetka, prez srede, inu prez konca.“

e) Nekaj pomenljivih rekov posebej: „Hudyč je nevošliu ludem, zlasti tem brumnim; ali nikar svojim tovarišom: ti pak kir si en človik, si človekom nevošliu, hudyč tega ne stury (str. 77). — Sovraštvu život mory, dušo topy, Bogá serdy inu pakal kuri (126). — Žalost je ena nadluga, katera vus život stiska, ocy moči, sercè topy, vsiga človeka tarre (137). — Folš lipota — tu jasnu čelu bo z' temi ostudnimi garbami zoranu: te bistre inu svitle ocy bo pokrila ta žalostna megla: teh zoby beilust bo v' černe škerbine preminena (269). — Enimu firstu nei potreba v' močnih inu terdnih gradeih se ohraniti, vsmilenie nlega povsod očitnu brani (272). — Nyč nei pohlevnišiga kakor en hlapac z' prvič kadar začne služiti, nyč nei prevzetnišiga kakor v tem času, kir služi, (nyč nei) sovražnišiga kakor kadar se proč odžene: z' enim ali z' dvema je dosti skerby, molčym z' dvaissetim (276). — Tu blagu v tvojo škrinio inu v tvojo hišo shrani, inu nikár v tvoje sercè . . Ta je bogat, kateri ne želý bogat biti. — Danas živ inu zdrou, vessel; jutri mertou, prah, pepel . . De neboš z' telessom v pusčavi, inu z' sercam v' Egypti . . Davri h tem pregrehom ne zakleneš, ampák samu perpreš itd. itd.“ —

3. Navuk Christianski, sive Praxis Cathechistica. Tú je Enu nucnu Govorjenje v' mei enim Očetom, inu negovim synam, od te prave Vere, inu od praviga Christianskiga Catholiskiga Navuka; z' enim lepim pomenkovaniam eniga Catholiš inu Lutriš človeka; tudi v' kakešni viži more en Človik še na tem Sveitu Nebú imeti: na Crainsku zloženu skuzi Matthia Castelza tega starišiga Canonica, inu Beneficiata SS. Roženkranca v' Novim Mesti. Stiskanu v' Lublani skuzi Josepha Thadea Mayerja Buqñih stiskauca 1688. 8. 624.

Knjižico poklanja „Antonio de Gallenfels, Sacri Cisterciensis Ordinis, Celeberrimi Monasterij Sitticensis Neo-Abbati . . (qui natus est Carniolus) nec non toti Conventui . . Opusculum i. e. Praxis Cathechistica R. Patris Placidi Spies Ordinis S. Benedicti, ex Germanismo in Carniolismum simpliciter translata . . . Cliens . . Senior Canonicus Rudolphsbertensis“. Za predgovorom je „Praxis Cathechistica“ t. j. XXIII razgovorov med očetom in sinom z mnogimi vzgledi (exempli) na pr. „Od tega cyla inu konca človeškiga živienia, od Vere Christianske, sv. Sacramentou, desset zapuvidi, od Cerquenih, od skrivnosti Sv. Maše, od Očanaša, pozdravljenja tega Angela, s. Roženkranca, od Grehou vsih po redu, dobrih dell tellesnih inu duhovnih, Evangeliskiga sveitovanja, od teh puslednih ričy tega človeka“ (str. 1—474). Podvučenje eniga Lutherskiga, ali Calviniš, ali sicer eniga Zmamleniga nezastopniga Christiana p. Tu pervu — devetu Govorjenje (475—544). Od svetiga Sacramenta tega Altaria, tú je, od Svetiga Rešniga Tellessa Našiga Zveličarja Jezusa Christusa, vprašainia, inu odgovori postavljeni, zlasti za te mlade ludy, kateri prvič hočejo k' Svetimu Obhailu perstopiti (str. 545—572). Postave ali Ordunga te Andohtlive Bratovščine Sv. R. T. itd. (573—577); Indulgentiae ali Odpustki (578—581). Nebu na zemli po Božy voli. Tú sturiti na zemli, kar Bug hoče, ali se po Božy Voli oberniti, je tá naržihreši poot inu nargvišniši h' timu večnimu Izveličaniu. Kokú vsak dan čez cěl teidin imamo našo volo z' Božyo Volo zglihati . . V Nedelo — V Sabboto (581—617). Od Christusove Martre (Peissen lat. 618. 619). Brevis Oratio. Matthia Castellez Canonicus ad Lectorem. Register. —

Razun teh bolj znamenitih knjig je spisal Matija Kastelec (Matthias Castellez) po Valvasorju še: 4. Breve Exercitium matutinum et vespertinum. Labaci 1682. — 5. Kratki Zapopadek potrebnih catoliskih naukou. V' Lublani 1685. — 6. Praxis Cathechistica, Tu je, Nauk Christianski. V' Lublani 1686. Typ. Mayranis. in 8. — To dvoje je menda le iz prejšnjih tiskano bilo tudi posebej, kakor na pr.: 7. Nebu na zemli po Božji voli. Lab. 1686. 8. — 8. Mesc Božje lubezne . . recusum ex: Nebeški Zyl. Lab. typ. Egerianis 1768. 12. (Bibli. Carniol. 12. — Šaf. 134).

Diese hiernächst benannte seynd zwar auch allbereit von ihm schriftlich, aber annoch nicht Druckerisch verfaßt, sollen doch gleichwol ehestens unter die Presse gegeben werden, nemlich:

9. Simplex Translatio Sacrorum Bibliorum Veteris et Novi Testamenti, secundum articulos, in tribus Tomis. — „Ubi lateat: vel num perierit, nusquam potui pervestigare“ (P. Marc. Bibl. Carniol. 13). — 10. Thomas de Kempis Carniolicus de Imitatione Christi. — „Libri IV. in Carniolicum versi, quos aliquantulum emendatos sub suo nomine edidit P. Hippolytus Neostadiensis Capucinus“ (Bibl. Carn.): „Buquice od slejda inu navuka Christusa našiga izveličerja, ... Thomaža à Kempis ... sedej prvič z' nemškiga na Slovénski Crainski jezik prestavljene ... skuz mujo ... P. Hippolitusa z' Noviga Mesta na svetlobo dane. V' Lublani 1719. 12. 672“ (Šafařík str. 132). — 11. Spegel te Čistosti. — 12. Viridarium Exemplorum, in quo numerantur Septingenta Exempla, accomodata pro Concionatoribus. — 13. Dictionarium Latino-Carniolicum. — „Meo tempore PP. Capucini Labacenses Dictionarium latino-germanico-Carniolicum typis praeparabant: sed — sors crisi novis Labacensibus adversus primum folium procusum, 22. Junii 1776, adjecta absteriti ab opere coepto primas manus retraxerunt“ (Bibl. Carn. 13. — Šafařík. Slow. str. 65. — Zvon 1881 str. 777). — 14. Špeigel duhouni, od Začetka inu konca Človeškiga Živenia, aus d. Ital. Büchl. „Specchio Spirituale del principio e fine della vita umana (Gesprächs-Weise ... Valvasor VI. 360; Šafařík. Slow. 131 — 2).

Primeri iz sv. pisma, ktereга dva zvezka (II. VI) hrani Matica Slovénška, po rokopisu Kastelčevem p.: „Kaku ti pak vidiš eno troho v' tvojga brata očessu, inu bruna, kir je v' tvojim očessi, ne premisliš? Ali kaku moreš ti h' tvojmu bratu reči: derži brat, jest hočem tó troho iz tvojga oka vzeti: inu ti tega bruna, kir je v' tvojim očessi ne vidiš? Hinavic, izpravi poprei tu brunu iz tvojga oká: inu potle gledai, de izpraviš to troho iz tvojga brata očessa“. Luk. VI, 41. 42.

„... Ura je tukai de se my od sná obudimo. Zakai naše izveličanje je zdai bliže, kakor tadaí, kir smo verovali. Nuč je minila, dan pak se je perbližal: zatú odverzimo délla te temmè, inu oblécimo orožje te luči. Hodimo poštenu kakor po dnevi: nikár v' požrešnosti, inu v' pyanosti, nikár v' postilah, inu v' nečistosti, nikár v' zuparstvah, inu v' kujanju, ali v' nidi: temuč oblécite Gospuda Jezusa Christusa, inu ne sturite letu, po katerim tu messú žely v' svojh luštih“. Rim. XIII, 11—14.

O izreki in pisavi slovenski opominja Kastelec nekoliko v „Bratovske buquice S. Roženkranca“ (str. 177): *Modus pronunciandi aliqua Nomina in Idiomate Carniolicum* — o črkah s — sh, f — fh, i — j — y, — nte — s pristavkom: Si diligens Lector in hoc opusculo errorem invenerit, parcat, vel meae ignorantiae, vel typo, vel idiomatici Carniolicum, carenti Grammatica. — In v „Nebeški Zyl“ ima (str. 437—9): *Observationes In Lectione et Scriptione Idiomatis Carniolicum juxta antiquos Libros Carniolicos, Croaticos, et Ilyricos* — na pr.: I i est vocalis, j est consonans, ut ima habet; jutri cras. Sed i cum tali accentu, sonat, prout in Italico vigne vineae, ut niega ipsius, idem est cum è, ut preminèn... f longum ut sad fructus; alias sad retro; fh ut fhalit jocari, alias shalit tristari... Y y in medio dictionis pronunciatur ut i, et sic sonat pariter ut in Italico vigne vineae; ut nym illis; y in fine dictionis corripitur, ut sgony pulsat, alias esset sgoni pulsa; stojoy stat, se bojoy timet itd.

P. J. Šafařík piše po Čopu in Kopitarju: „Matija Kastelec... war ein überaus fleissiger windischer Schriftsteller, und man kann ihn gewissermassen als den ersten betrachten, der auf die weltlichen katholischen Leser schriftlich zu wirken suchte, da die bis dahin gedruckten Evangelienbücher wohl zunächst nur für Prediger zum Vorlesen auf der Kanzel bestimmt waren... Seine Schriften sind in sprachlicher Hinsicht

unter Andern auch desswegen interessant, weil er einer der wenigen aus Innerkrain gebürtigen krainischen Schriftsteller ist, und zwar aus einer von unslawischen Nachbarn entfernten Gegend, wo sich manches Echtslawische erhalten hat, was man sonst in Krain nicht mehr findet“ (Gesch. d. südsl. Lit. I, 19 cf. Kop. Grammat. S. 61—74). — P. Marcus pravi o njem: Scripta hujus pro patria litteratura optime meriti viri plurimum fructum tulerunt vel maxime in plebe rudi, quamvis et curionibus sacris grata venerint, quam quae gratissima, quae patria lingua prodierant in publicum; viderat enim vir optimus, quanta animarum Curatores in linguae vernaculae expressione, atque doctrinae Christianae explanatione difficultate laborent, ut saepe saepius aqua haereat: vel rem omnino inepte reddant Carniolice; eamobrem suis opusculis illis volebat subvenire (Bibl. Carn. 12. 13).

Res so knjige njegove bile jako koristne rojakom duhovskim in neduhovskim, in se še sedaj po kmečkih hišah nahajajo dokaj pogostoma. Oziral se je v njih na pisatelje in spise prejšnjega stoletja; vzlasti v „Podvučenje ali Govorjenje v' me! enim Catholiskim inu Lutriskim Človekam“ je razlagal poglavitne verske razločke. Tako na pr. od edinozveličavne cerkve: „Ta je tá stara Christianska Catholiska Rimska Cerkou: kakor tada! (ob času tega grešnega potopa) obedn nei mogli ohranen biti, kateri nei bil v ti Archi ali barki z Noetam, taku oben ne more izveličan biti, ampak de je v ti stari Catholiski Cerqui. — L. Ty Lutriš tada! ne morejo izveličani biti, kir ony ne spoznajo to Rimsko Cerkou? — C. Je dosti Lutheranerjeu, ja silnu dosti, zlasti v Birtembergi, v Soxonij, inu po drugód, kir je vse Lutriš, kateri nyč družiga ne znajo, ampak kar so od svojih stariših slišali, inu od nyh pridigarjeu: tudi nyč ne veidó od Catholiske Vere, tajsti morejo za rad vere, aku sicer velikiga greha némajo, dobru izveličani biti, inu bodo izveličani. Zakai dokler ony so prou karsčeni, per tem karsti so prejeli gnado te Vere, inu tajsto obderžè, taku dolgo, dokler ony ne stoie hudobnu inu veideoče zupar ti pravi veri, taisto částè, inu so še v ti pravi inu risnični Christusovi Cerqui: kakor hitru pak slišio, de nyh Lutriska Vera v enih štukih, ti pravi stari Catholiski Cerqui je zupar, so ony dolžny se pustiti boile podvučiti, od teh Lutriš proč odstopiti, inu ta Catholiski navuk inu Red gorivzèti, sicer ony ne moreo izveličani biti“ (489. 490). — Kar nam je verovati, zajemljemo iz sv. pisma pa iz ustnega izročila sv. katoliške cerkve. Na vprašanje: L... „nei li svetu pismu zadosti, de mi iz tegajstiga znamo, kai se jma verovati. — C. Ne, nei zadosti: zakai narpopref, nei vse zapissanu, kar je Christus vučyl... H drugimu, takú ne zastopio vsi svetu pismu kakor bi se jmeli zastopiti. H tretymu, tu pismu se ne more na mnogatero vižo izložiti. My ti Catholiš vun izlagamo enu govorjenje v' eno vižo; ti Lutriš pak drugači: ti Calviniš zupèt drugači; inu en sleherni hoče prou jmèti. Ravnu kakor ty čermeli z' ene rože ta med sezajo: inu ty Paiki lyh istaiste rože ta strup: taku se more iz svetiga Božyga pisma ta med te risnice vzeti, inu ta strup tega folš navuka, kadar se tuistu prou ne zastopi. — L. Katera je tada! ta bulša, žihréša inu nefalena viža, iz katere se more poznati, inu veiditi, kai je Bug rezodil, katere so te prave, risnične, inu nefalšane Božye besede? C. Tu pričovanie te stare gmain Catholiske Cerque, ali vsiga Christianstva; takú, de kar ta prava Christianska Cerkou veruje, letú je G. Bug rezodil, inu je ta prava Vera. Kar ta prava Christusova Cerkou zaverže, tujstu nei ta prava vera, od Christusa nei rezodivena“ (495. 6). — Od nezmotljivosti papeževe in sv. cerkve katoliške na pr.: L. Ne morejo li ty Lutriš ali Calviniš tudi letú od nyh Cerque govoriti? C. Cilú nikàr: zakai se dobru vei kadai Luther inu Calvin; v katerim Mèstu inu Leitu so ony nyh folš vuk začeli. Tudi se vei gdú se je bil nym zupar postavil. Kakor se je bilú takai v naši Crainski deželi zgodilu, kadar je bil začel zapelavati inu na Luthersko kecario obračati letó deželo Primož Truber, inu Kobila Iuri, takrat ta

Bogaboječi Škoff Lublanski Thomas Hren se je bil z vso močjó zupar postavil ty nyhovi Kecarij, inu je bil z veliko mujo zupet te ludy perpravil na to pervo pravo Catholisko Vero. Takešne ričy se tudi vedó od drugih Kecarij, po drugih deželah sturjenih. L. Kaj se tadaí nevei, pod katerim Papežam so začeli Mašo brati, za te mertve moliti, Božyo Mater inu te Svetnike častiti inu yh prossiti, tudi te žegnane ryči v časti imeti? C. Kadar bi vsi Predikonti bily skupai, ony vsai bi ne mogli tega povédati, pod katerim se je tu vse začelu: iz tega se vidi, de naša Vera inu Navuk je ta pravi stari Apostolski vuk inu Vera. L. Komú se pergliha tu Papežtvu? C. Eni zlati ketini: zakai kakor v eni ketini en glid na tem drugim vissy, inu en glid tega družiga za sabo vléče, taku gredó en Rimski Papež za tem drugim vglih v ti risnični Cerqui, v nyh vuku, inu v veri, inu tu se kaže od eniga družiga noter do S. Petra Apostola; inu kakor ty Papeži so edn drugimu to Vero inu vuk vglih v roke dali; taku na tem vissy vsá Christianska Catholiska Cerkou glih vkupai, inu se izkažuje od eniga čassa do družiga v ričeh te Vere, vselei enaku, od čassa teh Apostolou noter do doschmal" (532—4). — Na vse to meri na drugi strani knjigi „Navuk Christianski“ tiskana naslednja čestitka:

Typographus ad Authorem.

Alta Castelli quondam Babylonis ab Arce

Castellez genesim nomine reque trahens,

Dum gentes vario hinc migrant discrimine linguae,

Insedit pectus Slavica lingua tuum.

Tu nobis illam, tu propria verba tulisti

Slavorum, primos à Babylone typos.

Quod Truber atque Kobila Juri corruerat olim,

Te Castelletum restituisse decet.

V. Peti v tem veku smé se imenovati **Baron Janez Bajkart Valvasor**. Rojen je bil Valvasor v Ljubljani 28. majnika 1641. Učil se je najprej pri Jezuitih. Da se v vednostih še bolj izomika, potuje po mnogih vnanjih deželah, po Nemškem, Laškem, Afrikanskem, vzlasti po Francoskem. Ko potovaje po mnogih deželah vidi, da lepa njegova domovina je silo malo znana drugod, se mu milo stori, in vžge se mu v srcu iskreni namen, domačim in ptujim pokazati njeno krasoto. Kar si je namenil, to tudi zvesto spolni; toda — véliko delo njegovo, domovini na slavo, povžije vse véliko njegovo premoženje tako, da prej premožni mož umre ubožen v Krškem 19. septembra l. 1693.

Sam laške krvi pisal je J. B. Valvasor v dubu tedanje dobe nekaj latinski, nekaj nemški, vmes malo slovénski, vendar premnogo na slavo in korist ne le vojvodini Kranjski, marveč Slovencem sploh in deloma tudi Slovanom.

Med mnogimi književnimi deli njegovimi so nam posebej znamenita na pr.: Topographia Ducatus Carnioliae modernae, Arcium Lambergianarum, castellorum et dominorum in Carniolia l. 1679. ..., Archi-Ducatus Carinthiae modernae, Carinthiae Salisburgensis l. 1681.; Charta Geographica Carnioliae, Carinthiae, Croatiae l. 1685. itd. — „Slava Valvasorjeva“ je pa „Slava Vojvodine Kranjske“ s temle celim naslovom:

Die
des
Hertzogthums Crain.

Das ist,

Wahre, gründliche, und recht eigentliche Gelegen- und Beschaffenheit dieses, in manchen alten u. neuen Geschicht Büchern zwar rühmlich berührten, doch bishero nie annoch recht beschriebenen Römisch-Keyserlichen herrlichen Erblandes,

Anjetzo, Vermittelst einer vollkommenen und ausführlichen Erzählung aller seiner Landschaften, Böden, Felder, Wälder, Berge, fließenden und stehenden Wassern, unterirdischer Berg-Seen, bevorab dess Welt-berühmten Cirknitzer Wunder-Sees, auch verwunderlicher Grotten, und viel andrer ungemeiner Natur-Wunder, imgleichen der Gewächse, Mineralien, Bergwercke, Edelgesteine, alter Müntz-Stücken, Thiere, Vögel, Fische etc.; überdas auch der Gebiete, Herrschaften, Schlösser, Städte, Märckten, Greutz-Häuser und Festungen, und deren so wol vormaligen, als heutigen Besitzer oder Vorsteher, Gebieter, Einwohner, Sprachen, Sitten, Trachten, Gewerben, Handthierungen, Religion, Heiligen, Patriarchen, Bischöffen, Orden, Pfarren, Kirchen, Klöster etc.; Regiments-Würden, Aemter, Gerichten, Ständen und Familien; wie auch der Lands-Fürsten, Jahr-Geschichte, alter und neuer Denckwürdigkeiten: Durch selbst-eigene ganz genaue Erkündigung, Untersuchung, Erfahrung und Historisch-Topographische Beschreibung, In Funffzehen, wiewol in-vier Haupt-Theile unterschiedenen Büchern, wie auch häufigen Abrissen und zierlichen Kupffer-Figuren ausgebreitet, von **Johann Weichard Valvasor, Freyherrn**, Einer hochlöblichen Landschaft in Crain Hauptmann im Untern Viertheil und der Königlich-Englischen Societät in England Mitgließe; Aber In reines Teutsch gebracht auch auf Begehren mit manchen beyfügigen Erklärungen, Anmerck- und Erzählungen erweitert durch **Erasmus Francisci**, Dess hochgräfl. Hauses Hohenloh und Gleichen Raht. Laybach, Anno MDCLXXXIX. Zu finden bei Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg. Cum Privilegio Sacrae Caesareae Majestatis.

Ta naslov kaže dokaj popolnoma, kaj vse ima vélika knjiga v sebi. V čveterih debelih pôlovnih vezkih razodeva 533 podob ter šteje 3320 strani. Viri, iz kterih je zajemal Valvasor, so vsi naznanjeni; med njimi so Megiser, Schoenleben, Bohorič, Kastelec itd. itd. V spisovanji podpiral ga je vzlasti Erazem Francisci in nekoliko tudi Pavao Vitezović. Čveteri deli se krojijo v XV bukev in te v razne odstavke ali poglavja, kterim na čelu se nahaja zaznamnan ob kratkem obseg, ob kraju pa so opazke, ktere jako olajšujejo prebiranje in umevanje posameznih tvarin. Na notranjem listu kaže se v viteški opravi pisateljeva slika in krog nje podpis njegov: Herr Johann Wehhart Valvasor Freyherr zu Gallnegth und Meyendorff, Herr zu Wagensperg und Liechtenberg. Einer Löbl. Landschaft des Hertzogthums Crain in untern Viertel des Fueszuollths Hauptman und ein Mitglied der Königl. Societet in Engelland. — Pod njo opeva se v latinski čestitki mož:

„Quem sat Stemma vetus: quem sat pulcherrima Virtus
Illustrat meritis Marte, et in Arte probis..

s pristavkom: „Scripta lege, Acta vide!“ — Pač res, brati in prebirati mora pisanja, videti in pregledovati dejanja, kdor hoče prav čislati — Valvasorja.

Veliko delo svoje poklanja umetni pisatelj deželnim stanovom Kranjskim, kteri so ga tedaj vrlo podpirali. V predgovoru sprelepo omenja o slavni domovini svoji: „Crain hat sich daran begnügen lassen, daß es schreib-würdig wäre, und hierauf mehr gesehen, als daß viel von ihm geschrieben würde; in dem Es jederzeit die Ruhmwürdigkeit höher als das rühmen, und die Thaten viel edler als Worte geschäht.“ —

„Opustivši obširniji pregledovanje vsih njegovih del, odprimo le veličastno knjigo „Ehre des Herzogthums Krain“, natisnjeno v nemškem jeziku v Ljubljani 1689 v 4 debelih pôlovnih vezkih, in preglejmo jo, prepričati se neprecenljivega zaklada, ki nakupičen leži v njih, in le čaka domorodcov, da bi ga vzdignili tudi v domačem jeziku! Koliko znamenitih reči bi se dalo iz Valvasorja svetu razodeti! Ko pa naravnost rečem, da nobena dežela se ne more ponositi s takim krajopisjem, kakoršni je Valvasorjeva „slava Krajnske vojvodine“, vendar — tako piše dr. Janez Bleiweis v Koledarčiku

Slovenskem za l. 1853 — ne zakrivam mnogih pomanjkljivosti, pomot in slabost, ki jih najdemo v hvaljenem delu; tode katero delo tacega obsežka in tacega časa je popolnoma? Njegovo popisovanje mest, trgov itd. s pridjanimi popisi zgodovinskimi, in popisje šeg in običajev starih Jugoslavenov je pa tako izverstno, da ga ni enacega. Vedenja starih Krajncov in mnogih njegovih sosedov ne najdeš nikjer tako natanjko in zvesto popisanega, kakor ga je popisal naš Valvazor.

Poglejmo v bukve njegove!

Pervi vezek knjige „Ehre des Herzogthums Krain“ (Bukv. I—IV. str. LIV. 696) obseže popis starodavnih ljudstev, ki so na Krajskem vseljene bile, in popis mejá stare dokaj večí Krajske dežele, katero ločí v 5 krajev: Gorenski, Dolenski, Metliški, Notrajski in Istrijski ali Pazenski kraj. Sredje tadajnega Krajskega stavi na Obloke... Dalje popisuje v 1. vezku, tode le ob kratkem, mesta, gradove, terge, fare, vasí, hribe in doline, reke in jezera, zrak in podnebje, vreme, rastljine, rude, živali in natorne svojnosti Krajske dežele, katerim popisom priklada mnogotere podučne in kratkočasne povestice, pravlice, pa tudi debele vraže..

Drugi vezek (B. V—VIII. str. 836) obseže popis mnogoverstnih narodov (kterih 11 našteje), ki so poredoma se vselovali na Krajskem. Slaveni so bili po njegovem številu deveti narod, ki se je po mnenji Valvazorja okoli l. 548 po Krist. rojstvu na Krajskem vselil. Tù govori Valvazor veliko od Slovenov in Vendov (se vé da tudi dokaj napčnega), od slovanskega jezika, njegovega razširjenja po svetu, — omeni cirilice in glagolitice in natisne nju pismenke. Gospodnjo molitev („Oče naš“) je natisnil razun latinskega v 13 slovanskih narečjih... Dalje popisuje v tem vezku nošo, šege, navade, razvade in običaje Krajncov, Istrijanov, Horvatov, Vlahov itd.... V dostavku tega razdelka našteje Valvazor od sv. Cirila začemši noter do njegovega časa vse imenitniši pisatelje na Krajskem. V 7. bukvah razlaga véro na Krajskem; začne od paganov (ajdov) in njih bogov; razlaga potem spreobrnjenje starih Krajncov h katoliški veri po sv. Marku in Hermagoru; popisuje za tem razširjenje luterško-evangeljske vere na Kranjskem, nje pregnanje in zatéro; razlaga prizadevanje sv. Metuda za vpeljanje domačega slavenskega jezika pri sv. maši namesto latinskega na Krajskem in Koroškem, popiše na dalje dovoljenje tega, kmalo pa natolcevanje pri papežu, da sveti Metud krivo vero uči... in poslednjič popiše prepoved slavenskega jezika pri sv. maši. V tem vezku oméni Valvazor še svetnikov na Krajskem, patriarhov, škofov, samostanov in far.

Tretji vezek (B. IX—XI. str. 396 + 730 = 1126) popisuje vlado in vladarje na Krajskem; tudi so gërbi plemenitnih rodovín obrisani. Za tem sledijo nedopovedljivo mični popisi in obrisi mest, trgov, starih in novih gradov, samostanov, z zgodbami in znamenitnostmi njihovimi; povsod so slovenske imena pridjane. Vse to da temu vezku posebno ceno.

Četerti vezek (B. XII—XV. str. 612 + 62 = 674) obseže popise in obrise ravno po teh vodilih tudi mnogih Horvaških mest in gradov, popise turških stražnic, turških vojsk in poslednjič vsih vojsk na Krajskem in v sosednih deželah od starodavnih časov noter do časa Valvazorjevega; imenitniši vojske so v podobah izrisane.

To, dragi bravec, je obsežek imenitne knjige, katero smémo po vsi pravici slavo Valvazorja imenovati.

In zares mu je, ko je prišla omenjena knjiga na dan, od vsih strani donela čast in hvala, katero so mu prepevali pesniki v latinskih, nemških, slovenskih, horvaških in dalmatinskih pesmih, ki so verlega moža tako razveselile, da jih je postavil na čelo pervega vezka pozneje izdanih iztisov.“ Tako dr. J. Bleiweis.

Cojz, Valvazor bila

Sta Laha obá:

Italjo pustila,

Iména sladka! Kr. Čb. II.

Pisal je Valvasor v smislu tedanje dobe latinski in nemški, vendar s peresom domoljubnim, vzlasti kranjskim, torej ga prištevamo med pisatelje domače. — „Er war ein trefflich gebildeter, aufgeklärter, sehr patriotisch gesinnter Mann, der zwar nichts in windischer Sprache herausgegeben, aber doch durch seine reichhaltigen Werke..., die er mit Aufopferung seiner ganzen Thätigkeit und seines Vermögens zu Stande brachte, auf bleibenden Dank seiner windischen Landsleute vollgiltigen Anspruch hat. Indess führt er die Benennungen der Dörfer und einiger Krain eigenthümlicher Gegenstände auch in windischer Sprache an. Valvasor, sagt Wachler (Hist. Forjch. II. 1125), ist klassisch als Sittenmaler; für die neuere Geschichte und noch mehr für Ortskunde kann er nicht entbehrt werden (P. J. Šafařík pg. 20)“. — Pobirali so tudi iz njega naslednji pisatelji, vzlasti povestničarji in pesniki, na pr.: P. Marko (v. Bibliotheca Carnioliae), Linhart, Vodnik, Prešern (v. Kerst per Savici), Koseski (Slovenja), Hitzinger (Turjaški Harvard cf. Jezičn. XII. Novic. 1875), Tomšič (Boj pri Vudački cf. Jezičn. XIX), Svetličič (Erazem Ravbar) itd. — Čislali so Valvasorja prej; čislajo ga mnogo bolje sedaj, kar je vrli J. Krajec napravil novo, krasno izdajo njegovo v prvotni obliki — čast in hvala mu bodi zato! — z dvema podučnima spiskoma P. v. Radicsa — pod naslovom: „Die Ehre des Herzogthums Krain von Johann Weichard Freiherrn von Valvasor. Rudolfswerth 1877—79“.

Valvasor ali Valvazor je iskreno v dejanji spolnoval naše sedanje priljubljeno geslo: Vse za vero, dom, cesarja! — Spolnuje se, vzlasti po novi izdaji, kar je napisal na drugem listu v sliki (Austria — Carniola): Carnia fida Deo Carnia fida Duci — His formis lustrata novis patet orbe videnda. — Spolnuje se tudi, kar je pripisal na koncu v sliki zvonu s kladvom — o slavi njegovi: Dat pulsata sonum. — In kdor prav prebira to veliko delo, spolnuje se mu pa tudi napis njegov: Dulcis ex labore fructus.

„Valvasor z ozirom na Slovanstvo“ — to je sestavil P. pl. Radics v Letopisu Matice Slovenske I. 1877 str. 251—323, kjer se razkazujejo v razdelkih na pr.: „Imena dežele. Prebivalci. Slovenski jezik. Vera. Običaji slovenskega ljudstva. Narodna nošnja. Narodne stvari iz zgodovine. Narodno plemstvo. Narodni umetelniki in pisatelji“. — Po vsem tem so še vedno resnične Bleiweisove besede, da neprecenljiv zaklad nakupičen leži v knjigah Valvazorjevih, in le čaka domorodcev, da bi ga vzdignili tudi v domačem jeziku!

Valvasor se je čiste slovenščine sicer zavedal (v. knj. VI. str. 276); sam pa je znal in pisal le kranjščino (krajnsko špraho), kakor jo je slišal tu in tam med narodom, pa po mestih in gradeh iz ust potujčenih ljudi. V dokaz naj tukaj služijo popolnoma v njegovem črkopisju na pr.:

1. Nektera imena: Gôrenska, Dalenska Stran; Metlishske Krai; Ta snotraine deu nakrasso jenu napiuke; Istrianske Krai. Lublana. Mallalablaneza a. Gradaschiza. Pouhuugradez. Radoulza. Velessale. Krainiskagora. Nadougem (Längenfeld). Mengusck. Blagouza (Glogobiz). Terschishka Wisterza (Bisterza, Bistriza). Tschembschenig. Uou-tschiepotok (Wolffspüchl). Ubledo. Uletye. Ustange. Useuzach. S. Yur (S. Jörgen). Sorskupule. Sentierneisku pule. Teryak (Aursperg). Sreiberske turn (Thurn am Hart). Sateiska, Usateske (Ainödt). Bella Zierku. Per Sveti Alene. Per Nouomesto. Chotschevie. Grosuplizheza. Uelike ribenske vvorst. Per sentianscho. Ullugatzo. Yderscheza. Stara uipaua. Utschka. Zizche (Tschitschen). Kraschauze (Karstner) itd. itd.

2. Ozha nafh (VI. str. 274. 275 ponatisnjen: Latine. Cyrillice. Bulgarice. Dalmatice. Croatice. Sclavonice. Bohemice. Polonice. Vandalice. Lufatice. Moscovitice. Carniolice. Novazemblice. Walachice) Carniolicè: Ozha nafh kir si unebéfiš pofuezhénu bodi jimé tvoje pridik'nam krajlestvu tvoje s'idife volja tvoja kakòr nanebi taku nafemlji kruh nafh v'fakdainji daj nam dones jnu odpusti nam dulce nafhe kakòr tudi mi odpustimo dulshnikom nafhim jnu neupelaj nafs v' ifkufhno tamazh refhi nafs od slega Amen.

3. Uskokov ali Staravercov (VII. str. 491. Walachen. Schismatici. Pope — Pfaff. Coluger — Münch) Molitev o velicijah praznikih zjutraj . . † Imeni Ozha (Ozcha) † Sina † Yduha Suetega. Amen. Otaznash, na nebi sidish, pausod vidish, tzha se godi, poshli nam Petra y Paula, tzha ty dobry moshy tschine, pri tom hozhemo byti. Amen.

Zvečer: Hodimo spat, boga suat, usako nozh na pomozh trubi trubislaua boshia krail nebesky is neba yde, use suetze sabuody, tamodoly napodoly, kir auzhary auze paso, auze boga nespornashe, boile se ym naroditi, kakor peklu prebiuati, tushnu pismu prepisati. alleluja, alleluja! pomosi nam ta sueta nedeyla, nu sueti iuray oroshnik, kir nam prauy praui pot, poseleni trauizi, k'eni uodi toplici, kir diua Maria bele roke umiua, zherna ozhy spyra, greyshne dushe napaye.

4. Zashtitno voshejne te Krajske deshele (»Jozef Zizenčelli, ein Edelmann aus Krain, den P. Marcus Sisenhal nennt, ist uns blos als Vf. eines krainischen, dem Werke Valvasor's vorgesetzten Gedichtes bekannt. Unter den daselbst vorkommenden Gedichten ist auch ein kroatisches und ein dalmatisches von Paul Ritter alias Vitezović cf. Šafarik. pg. 20) v prvotnem črkopisji:

Zashtitno voshejne te Krajske deshele

k' letèm usèh hvale urednem bukvam
Krajskiga popisvajna visoku slahtnu
rojeniga, gospuda

Janesa Bajkorta Valvasorja,

Frajerja is mudje inu savorha, Gospuda u' Bogensperko, inu u' Ljehtenberko, u' dolejskem Kraje te Krajske deshele peshizeskèga Kapitana, inu tovarsha anglèshkega Krajla tovarshstva.

Ie pèrshèu enkrat tajste dan
s' tulikèm proshnam pèrpelán.
O srezhne dan? O srezhna luzh?
Katera imash tok veliko muzh,
de te bukve pèrpelash,
nèm to pravo luzh podash.
Vj bukve tudi srezhne ste,
sakaj vj mene resvetlite,
inu stèrte, de moje ime
zev svet zèlo dobru ve.
Kokèr to sonze sjvtèrnu
lepshe stane, inu mladu.
Nezh inu nemore skodvati,
oku je lih moglu prebjvati
sa murjam delezh pokopano,
inu s' temnim obdano.
U glihe vjshe jest gore grem,
lepu svetiti pèrzhnem.
O srezhne dan? ke mene resvetish,
moje tèmnice pogebish.

Vj bukve pomagaste,
inu pumozh perdaste
skusi vezheniga Gospuda
Valvasorja, kir da,
de jest ta velik svet
resvetiti morem sazhet.
Vj mene mozhnu hvalite,
moj glas povsod restresite.
Kateri te hvale bode brav,
te besede bode prebrav:
O srezhna Krajska semla,
katera tuliku hvale pèrjemla
od soih senov, kotere je s'rodila,
inu taku vèsoke vèzhila.
Srezhna mate stakèm sadu,
kir je pèrneslo tvoje telu.
Bukve tèdaj pojte,
na usem svetu stojte.
Po u' sè deshelah letite,
inu moju zhast donesite.

Kolike pomembe je Valvasor Slovincem sploh, o tem spričuje Dr. J. Zupan v Kr. Čbelic. I. str. 72. 73 na pr.:

Baron Valvazor.

Za Krajno premožen,
Za Krajno učén,
Za Krajno ubožen,
Za Krajno rojen.

Kar Gerki so znali,
Kar Lahi od njé,
Kar drugi pisali,
Vse Valvazor vé.

Arhive preiše,
Netruden za nas,
Nam bere, nam piše,
Da grade, da čas.

Katera dežela

Ma večí možé?

Prek morja, Ljubela

Gre njega imé.

Učenim Londona

Je Valvazor znan,

Častili barona,

V njih družbo bil djan.

Čast Krajne on trobi

Po svetu okróg:

Čast njemu u grobí,

Bod' hvaljen za-nj Bóg!

Spomenik na grobu postavili so mu prijatelji iz Ljubljane in besede na njem — kratke pa pomenite — sestavil je povestničar sloveči J. G. Thalnitscher (Dolničar) v. Thalberg, ki se glasijo:

D. O.

Joanni Waichardo Valvasorio

Labaco Oriundo

Incliti Ducatus Carnioliae

Cosmographo

Regiae Societatis Angliae Academico

Antiquitatum Studio Nulli Secundo

Qui

Domestica Musis

Amica Pietati

Bellica Literis

Adjunxerat

Ob

Undique Strenue Gesta

Facundum Hoc Ad Posteror

Monumentum

S. P. Q. L.

Poni Curavit

III Id. Decemb. MDCXCIII.

VI. Šesti pak je bil **Janez Kerstnik od S. Križa** (Joannes Baptista a S. Cruce), Vipavec, v redu Kapucinskem Concionator Provinciae Styriae, v kateri so bili tudi oni po Kranjskem, nekaj časa v Gorici, tudi Gvardijan, v družbi Academia Ope-rosorum, l. 1693. vstanovljeni v Ljubljani, šs priimkom Promptus, umrl 14. okt. l. 1714 v Gorici. Priobčil je svoje duhovne ogovore nekaj v Benedkah, nekaj v Ljubljani. „Concionator Carniolicus ordinarius; ast minime ordinariae famae per Carnioliam et Vindo-Marchiam . . . evulgavit suas conciones in V. Tomis“ — pravi P. Marcus (Bibl. Carniol. pg. 28) in Šafařík (S. 20. 121. 122) piše: „Wiewohl er ein geborner Innerkrainer war, so ist doch seine Schreibart minder rein und gut, als die Kastelecische, weil er aus einer Gegend, in der Nähe von Görz, stammte, wo man schon merklich italienisiert . . . Über Sprache und Orthographie dieses rüstigen Predigers vgl. Kopitar S. 74. 75. „Übrigens“ — so

schliesst H. Kopitar die Charakteristik — „ist der Pater ein sehr jovialischer Mann, voll Belesenheit und Historien, citirt den Cicero de Divinatione und den Ovidius neben S. Gregorius und der Apokalypse etc.“

Knjiga prva ima naslov: **Sacrum Promptuarium** singulis per totum annum dominicis, et festis solemnioribus Christi Domini, et B. V. Mariae, praedicabile; e sacrae Scripturae, sanctorumque Patrum scriptis erutum, nec non veterum, recentiorumque Authorum historiis, non minus laboriose, quam copiose roboratum. Ab admodum V. P. F. Joanne Baptista à Santa Cruce Ordinis F. F. Minorum Capucinatorum Concionatore, Slavo compositum Idiomate, multorum votis expetitur, in duas partes divisum in lucem editur. Pars Prima. Venetiis 1691. Ex officina Zachariae Conzatti.

Knjiga I. 4°. 14 l. A. 1—232. B. 1—216 str. — V latinski čestitki... Comiti de Lanthieri... Domino Vipaci, Praeposito Rudolphsbertensi, nec non Archidiacono Inferioris Carnioliae... po grbu na prednjem listu pomenljivo razlagovanem hvalo daje, češ, ubogih vzlasti nas redovnikov velikemu dobrotniku, iz preslavne rodbine, ter mu priporočuje svoje književno delce. — Nato v Praefatio ad benevolum lectorem piše na pr.:

„Jest vejn de veliku njih se bodo čudili, de jest sim se podstopil moje pridige drukat sturiti v' slovenskim jeziku, dokler dosehmal obeden nej tiga sturil, de si lih veliku lepši slovenski jezik so imeli, kakor je moj Vipauski, jest pak negledam na letu, temuč na bessede sv. Augustina... kir hoče reči de je nucnu inu potrebnu pissat, inu drukat v slednem jeziku, de vsim bo pomaganu, katero pomuč večkrat tij Mašniki so želeli, inu prossili, de bi ijm moje slovenske pridige possodil, inu prepissat perpustil, ali pak de bi ijh drukat pustil, zatoraj jest hočem lete moje dobre priatele pohleunu bugat, inu tulikain ijm pomagat kulikain premorem, dokler Tertullianus pravi: Quid tam malignum, quam nolle prodesse, cum possis. Inu gvišnu bi veliku nucalu, inu pomoglu, kadar bi več pridig v slovenskim jeziku drukanih bilu, zlasti taistim Mašnikom, kateri nijmaio čassa dolgu študerat, ali pak imaio malu buqvi, de bi si mogli pomagat, sakaj sledne buqve nej so pernaredne za naš folk“... in povédavši po Ciceronu in Ovidiju, po Bibliji in sv. Avgustinu, da nekteri bodo radi imeli njegove pridige, nekteri pa jih bodo zaničevali, in da ga to ne bode prestrašilo, o slovenskem pisanji pravi: „Inu de si lih spoznam de težku je slovensku pissat, inu cilu nej mogoče v taki viži pissat, de bi vsim zadosti mogal sturiti, ali sledno deželo se zglihat, dokler cilu tij, kateri blizi prebivajo, edn drugači, kakor ta drugi eno bessedo zreče, zatorai obene bessede nebom zaznamval, ali se ima hitru, ali počassu zreči, temuč sledni po navadi svoje dežele bo gouuril, jest pak bom pissal kakor so slovinci pissali. Quia scribendum est more gentis, loquendum vero more regionis. Inu se meni sdij de bo zadosti, de jest obene laške, ali latinske, alj nemške bessede ne bom mešal, temuč, kar narveč bo mogoče lastne slovenske bessede bom nucal, de jih boš lahku zastopil, inu po tvoij deželi obrnil, inu zrekal, za volo tiga tudi, kar je latinskiga nebom na slovensku preobrnil, dokler Mašniki samij bodo lahku letu sturili“... in priporočivši, naj vsakteri si izbere, kar mu bo dopadlo, in kar ni prav pisano ali rečeno, naj si popravi, predgovor sklepa: „Tebe pak, o Gospud Bug Nebeški oča pohleunu prossim, podeli meni tvojo S. Gnado, de kar jest dellam, ali pišem, tuistu tebi na hualo začetu, inu dopernessenu bodi, zakai li tvojo edino čast jisčem, ter samu od tvoje dobrute lon čakam, inu se troštam...“ —

Po tem ogovoru nasledvajo v latinski besedi: *Observationes in scriptione, et lectione Idiomatis Carniolici, iuxta antiquos libros Carniolicos, et Slavos*...: C raro est in usu, nam loco k ponitur z vel e... — L in fine dictionis loco u saepissime ponitur, ut je pelal, je ustal, je dial, tamen pronunciatur ut u:

je pelau. — **Q** vix est in usu, praeter buque, cerque, quae verba etiam per **k** ordinarie scribuntur . . — Maxima distinctio est inter **s** breve et **f** longum . . idem accidit si litterae **s** jungatur aspiratio . . **sh** — **fh** (kar vendar je dostikrat naopak) . . **Y** in medio dictionis pronuntiatur ut **i** ut Syn, lyst, zydat; in fine vero corripitur, ut zgony pulsat, alias zgoni pulsa, stoy stat, stoi sta . . Haec pro aliquali praemonitione, observationeque apponere volui, licet haec alibi inveniuntur (gl. Schoenleben, Castellez), et ex sensu, et dictionum connexionem, qualiter pronunciari debeat, quisque Slaus, vel Carniolus facile colligere, ac iuxta Patriae morem enunciare poterit . .“

Index kaže tvarine, ki se obravnavajo v nedeljskih in prazniških ogovorih v razdelku A): Dom. I. post Pascha — D. IX. post ss. Trinitatem, in B): X — XXIV. Errata corrige. — V dokaz in razgled cerkvene zgovernosti P. Janeza Križskega in njegove slovenske pisave bodi iz I. Knj. A. str. 114—124.

Na S. Rešniga Telessa Praznik. (Aspicite in gentibus, videte, et admiramini, et obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cum narrabitur. Pogledajte mej ludij, gledajte, in začudite se: Zakaj ena skriunust se je sturila v' vašim času, katero nebodo verovali, kadar se bo od nje pravilo. Habac. C. I.

„Je gvišnu de nekadaj Rimski Purgarij velik vržoh so imeli vesseliti se, kadar so vidilij de njih Cesarij, inu Generali, po tem kir so onij njuh sauražnike srečnu premagali, z' veliko častio, inu oblastio v' lepeh, inu v zlateh kočijah so se v Mestu pelali, za katerimi vsi Purgarij, inu žlahtniki k' nogam so šlij, ter čast, inu hvalo na vus glass so ijm pelij: Guissnu čudnu, inu vesselu je bilu gledat, kadar osmiru jelenu v eni zlati kočij v Rim so pelali Cesarja Aureliana: Glihi viži čudnu inu luštnu je bilu vidit, kadar Cesarja Mark Antona štirinaist levu; Cesarja Augusta štiridesset Slonu; Cesaria Neronu dva taužent Mezgu, kateri sreberne podkui inu berzde so imeli inu po Rimi so te Cesarje pelali, inu vse kar je živu bilu sa nimij je šlu, inu na vus glass so vpilij: Vivat, vivat Imperator. Ali še čudniši, inu lepši je bilu gledat, kadar krail Sesostres se je pelal v svoje Mestu v eni kočij z žlahtnimi kamenij cerani katero kočijo štirij krajlij od njega premagani, inu z zlatemi ketenamij vpreženi so pelali. Ali vener vse lete častij je premagala čast Cesarja Trojana, katero vsakateru lejtju je njemu zapovedal sturiti Cesar Adrianus, namreč njega peld je pustil z' čistiga zlata kunštnu sturiti, tega na kulla iz slonove kosti zrezane djati, za katerim vsij Antvarharij, Purgarij, žlahtniki, Gospe, Dekelce, Vduve, vsij nizkiga inu visokiga stanu lepu guantani so šlij, inu z' trobentami, goslij, citramij inu bobni so njega čast glassili, de je on večkrat te Rimske sauražnike premagal, inu njuh Mestu odrešil. Jest bi n' hotel de bi N. N. menili de ijh hočem danas opominat premišlvati čast inu hvalo teh Cesarju, nè, nè; temuč jeh vabim danas premišluat to veliko čast inu hvalo, katero cellu keršenstvu danas iskaže krajlu čess vse krajle Christusu Jezusu Odrešeniku Našimu, kateriga nepelejo jeleni, kakor so pelali Aureliana, nikar levij, kakor Mark Antona, nikar sloni, kakor Augusta, nikar trij persileni krajli, kakor Sesostru, ampak te kronane glave teh Papežu, Cardinalu, škofu, iu žegnanih Mašniku, nikar li vènim Mesti kakor Adriana, ampak po celli Europi, inu v' Indiah, inu kirkuli se najde ta prava vera, v' zlateh inu požegnaneh moštrancih pohleunu inu andohtlivu ga nossio, katerimu nikar li enu samu Mestu temuč vse katoliš Mesta, vsi Verni Firšti inu Cessarij, vsi nizkiga, inu visokiga stanu čast inu hvalo mu pojeio inu spremlajo, kakor tudi N. N. vidim de danas so sturili, inu še vselej tukaj pred S. Rešnim Telessom se najdeio, inu nad leto s. skriunostio se vesselè inu čudio, de ta, Quem coeli capere non poterant, sub speciebus panis lateat. Inu letu z' moim velikim troštam vidim, inu drugu od njih danas neželim, zatorai ijh prossim:

Aspicite in gentibus, videte et admiramini, et obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris."

Spregovorivši potem o nekterih predpodobah in primerah, o posebnih častilcih, milostih pa nemilostih (*Mors est malis, vita bonis*) presv. R. T. — poziva poslušalce na pr.:

„Videte et admiramini, O vij častiti Mašniki S. R. T., v katerem bote vidili, de nad vaše kratke besede syn Božy, kakor je bil od smerti gori vstal, takušen v ta žegnani vblat pride. Videte et admiramini Vy Modri Theologi miraculosam transsubstantiationem skuzi katero ena reč v to drugo se preoberne, inu vener te perve štaut ali podoba ostane, kateru je veliku čudniši, kakor celli svejt z' nečesar stvarit. Vid. et adm. Vij zastopni Philosophi, inu bote vidili, de nej rejss kar v šulah ste šlišali, de namreč tij stary Philosophy so vučili: *Non potest diuidi quantitas sine diminutione partium*. Rezlonite ta S. Vblat na deset koscu, vener tulikain bote našli v' enim kakor v' tem drugim. Vid. et adm. Vy Astrologi, inu bote vidili tu rumenu sonce stati na sred teh zvezd, katere svojo svetlobo inu muč od sonca prejmeio. Vid. et adm. Vij Mathematici, inu začudite se, de ta kateriga celli svejt obseči ne more venim majhinim vblatu prebiva. Vid. et adm. Vi zastopni Dohtarij inu Arcati, inu bote vidili inu našli Medicinam universalem, katero do sehmal nikdar nej ste mogli najti, inu bote zamerkali, de ta S. Arcnja, od G. Boga nam dana, ozdravi vse bolezni naše duše: ozdravi otuk te offerti; Vodenico te ohernje; Gobe te nečistosti; Jetiko te nevošljivosti; Bodlaje tiga sauraštva; Vročino te lubezni nespodobne; kašel tiga marmrajna, z eno besedo je medicina Vniversalis. Vid. et adm. tudi Vy kunštni Poeti, kateri v' mej drugimi rečmy ste si bily zmislili de Protheus slednimu se je pustil vidit, kakor ta človik je vreden bil, tukaj bote vidily praviga živiga Boga Christusa Jezusa, kateri temu človeku po vrednosti se izkaže. Vid. et adm. tudi Vy o serčni Vojščaki, kateri z' Luciferam se vojskujete, tukaj bote našli tu prauu orožje, z katerem bote lahko premagali vaše skriune sauražnike, zatorai vass opomina S. Paulus ... inu S. Cijprianus ... Vid. et adm. Vy antverhary .. Vy lačni .. Vy uboge sirotice .. Vsi, vsi N. N. videte et admiramini, de v tem s. vblati se najde resničnu syn Božy z svojo Božjo inu človesko naturo. Nikar vže apprehensive, kakor pravi Calvinus. Nikar imaginative, kakor pravi Conomachus, Nikar samu spiritualiter, kakor pravi Frachez; Nikar metaphorice, kakor so vučili Albigenery: Nikar ex vbiquitate, kakor se je zdelu Vbiquistom, temuč realiter, praesentialiter inu substantialiter ... Zatorai žihar smem reči, de ta Sacrament je en tak velik čudež inu Mirakel, de *Non plus vltra* ... Sklenem z' tem kar berem od uniga Philosopha, kateri na sred placa je bil postavil eno lepo mizo, na leto pak eno zlato skrinjo, na kateri je bilu zapissanu: *Vna salus omnium*, tu je, de v' taisti skrinji se najde ena arcnja za vse bolezni, reve inu potrebe, inu de z' taisto bo vsim pomaganu, ali jest nevej kaj z' ena arcnja je bila taista, ampak tu dobro vejm, de v tej zlati Moštranci, katera stoy na S. Mizi tiga Altarja, se najde ena takušna arcnja, tu je, tu S. R. T., nad kateru resničnu se more zapissat: *Vna salus omnium*. Tukaj N. N. bote našli inu dossegli karkuli želite ali potrebuje. Morebiti de želite modrust... muč... myr v vaši hiši... ledih biti teh hudičavih skušnau... vaše sauražnike premagat... bogaboječi ratat... Oh S. R. T.! ò S. R. kry! gvišnu *Vna salus omnium*. Zatorai o vy N. N. Videte, admiramini et obstupescite. Molite, častite inu hualite tu S. R. T.: tako bote spoznali de ta nar čudniši skriunust Božja bo *Vna salus omnium*... Amen. *Laudetur semper Sanctissimum Sacramentum*.

Argumentum vsej pridigi »De solemnitate ss. Corporis Christi« je: *Populus ad meditandum adorandumque hoc Sanctissimum Sacramentum excitatur*.

Knjiga II. *Sacrum Promptuarium.. Pars secunda. Venetiis 1691. 4°. 10 L. 590 Str.* Approbatio je l. 1695; torej tudi knjiga ni mogla prej na svetlo. Naslov je z malo premembo posnet le po I. Knj. — Poklanja jo „Concionator et Guardianus“ Comiti Domino Georgio Sigismundo A' Gallenberg, Domino in Thurn, Rossegk et Gallenstein etc. Pridige so od Dom. I. Adv. — IV. p. Pasch. — vmes dvojne postne o deseterih zapovedih Božjih ter o peterih rečéh potrebnih k zakramentu sv. Pokore. V razgled bodi:

Na prvo nedelo v adventu.

Erunt Signa in Coelo . . . Se bodo čudessa godila na Sonci, inu na luni, inu na Zvesdah inu na semli bo ludem britku: Inu tedaj bodo ony vidily Synu tiga človeka prideočiga v' oblakih z' veliko oblastio, inu z' veličastvom. Luc. 21.

Jest morem sposnati de dolgu čassa sim premišloval poprej, kakor sim sgruntal, sakaj S. katoliš Keršanska Cerku nam naprej postavi ta strašni S. Evangeli današni dan, na kateri sačnemo čakati, inu se troštati, de, hitru bo knam prišel na semlo z' Nebess nafs lubi inu Vsmileni Odresgenik Jezus, dokler tiga S. Prihoda se imamo veliku več vesseliti, kakor pak bati, inu vender ta S. Euangelist li od teh strašnih rečij nam govorij, ali uržoh tiga se meni zdy, de je de bi se my perpravili njemu napruti pojti, inu spodobnu njega prjeti: Zakaj jest pissanu najdem, de kadar Rimski Cessar je imel venu drugu Mestu rayžat, je naprej postal svoje žolnerje, inu rihtne hlapce, kateri v' rokah so deržali gayžle, šibe, palice, inu nage meče, inu na vus glass so vupili: Date viam Consuli, Quirites, date viam Consuli. De bi skuzi taiste gayžle, inu šibe dali zastopit, de aku ne bodo spodobnu prjeli, inu častili Cessaria, bodo press vse milosti štrafjani. Peržianski krajli pak kamarkuli so šli, so zapovedali de nyh rihtni hlapcy pred nymi so ogin nesli, skuzi kateru so hoteli dati zastopit, de žive bodo sturili žgati taiste, kateri kakušno nespodobnost, ali nepokoršino bodo svojemu krajlu sturili. Krajl Heliogabalus, kadar je šal svoje podveržene mesta obyskati, je vselej veliku poprej zapovedal perpraviti takušnu lepu prebivalše de se je moglu reči de je enu semelsku Nebu, sicer je žugal velike štrafjinge dati tem sanikarnom, inu nepokornom, satorai nikar li njegovu podveržani folk, temuč tudi Rimlary, inu Persianery se so poflissali, kar nar več ym je bilu mogoče svoje krajle, inu Cessarje častitu, inu spodobnu napruti pojti, yh sprimiti, inu gori vseti, de bi tem perpravljenem štrafjngam ne bily podverženi. Glihi viži se meni zdy, de z' namy sturij S. C. K. C., katera dokler vidi de v' kratkem ima k' nam priti Naš Gospud, inu Odrešenik, nam te strašne rečy, inu štrafjinge sodniga dneva osnani, de bi se my taistih bali, inu poflissali častitu, inu spodobnu k' njegovimu prihodu perpraviti, kakor sam G. Bug govorij rekoč: Ecce ego mitto Angelum meum, ante faciem tuam, qui praeparabit viam tuam ante te etc.

Knjiga III. *Sacrum Promptuarium. Labaci 1696. 4°. 9 L. 626 Str.* Approbatio Min. Gen. 1697. Censura Ordinarii Labac. 1698. Podarja jo Dom. Franc. Alberto Pelzhover, Baroni de Schönau etc. Index. Sermones Festivales. V dokaz bodi:

Na ta veliki gud inu praznik Christusoviga Rojstua.

Cum essent ibi . . . Kdar so ony tamkaj bily, so se ty dnevy Mariae dopolnili, de je imela roditi. Inu ona je rodila svojga pervorojeniga Synu, inu ga je povila v' plenice, inu ga je položila v ene Jasli. Luc. c. 2.

Je tedaj vener reiss, de ti ô častita Maria Divica v' tvojim čistem telessi si nossila taistiga, katiriga zemla, inu Nebu obseči nej moglu. Quem coeli capere non poterant, tuo gremio contulisti. Tedaj je vener rejss, de Stuar je svojga Stuarnika porodila, inu vener Divica je postala? Tedaj je vener rejss, de ta kateri na tryeh persteh vuss volni svejt deržj, v' plenicah povit ležy? De Syn Božij, kateri je bil od

vekoma, danas je rojen v' Bethlehemski stalici? O čudu preveliku! O nezgruntana skriunost Božia! Katero premisleoč sledna človeska pamet od čuda zamaknena postane: Zatoraj oben nyma uržoha zamirit Svetimu Cyprianu, če danas na letej S. Skriunosti taku močnu se čudi rekoč, de posehmal oben drugi reiči se ne bō več čudil, kakor poprej se je čudil, videoč Nebu z' soncam, luno, inu zvezdamy cerano: zemlo z' rossamy, inu z' želisčom pokrito: morje: morje taku široku, inu glaboku, de taistu zgruntat se nezamore, temuč zamaknen od čuda tiga S. Roystua Synu Božiga, na letem vse moje živoče dny se bom čudil. Miror tantum Deum etc. . . . Vsij Sveti Vučeniki danas se čudio, inu z' S. Bernardam pravio . . . Se čudio Theologi, koku tu more biti, de letu današnu Detece je pravi Bug, inu pravi človik? Se čudio Philosophi de resničnu se more od ene persone reči de je bila od vekoma, katera danas je rojena? Počti se čudio, de taista Bessedu, katera zemlo, inu nebu napolni, danas pak venih ofslavih jasselcah stisnena ležy. Retorici od čuda so mutasti postali, videoč de vse figure danas so napolnene. Astrologi so zamakneni, v' tem kir vidio, de sonce z' Nebess na zemlo je prišlu prebiuat. Juristi se nemorio prečudit de ta nedolžni more dolh za tiga dolžniga plačat. Arcati se čudio videoč, de Arcat čez vse Arcate je danas vse boleznj človeske na sebe vzel, de bi ty bolni osdravili. Malary tudi se nemorio prečudit v' tem kir vidio, de ta ner zlahtniši, inu lepši Pildik veni stalici ležij, namreč Jezus Syn Božij. Inu če tudi my bomo leto Nebesko skriunost Rojstva Jezusa Syna Božiga premislili, uržoh velik zadosti se čuditi, inu Jezusa lubiti bomo imel, poslušajte tedaj mene N: N: z pravo andohtio ter začnem itd.

Knjiga IV. Sacrum Promptuarium. Labaci 1700. 4°. 4 L. 490 Str. Ex Typographéo Mayriano. Dom. Petro Antonio Codelli de Fonenfeldt. Sermones diversi pro diversis occurrentibus sacris ministeriis.

(De verbo Dei. De vera fide. In primitiis sacerdotis. In die installationis parochi. In praesentatione vicarii vel cooperatoris. Pro electione abbatissae. Pro induenda moniali. In professione monialis. Tempore belli. Ob partam de Turcis victoriam. Tempore pestis. Extincta peste. Tempore famis. De gratiarum actione pro obtenta fertilitate. Pro ecclesia nova aedificanda. In dedicatione ecclesiae. De sanctissimo rosario. De confraternitate s. scapularis B. V. Mariae. SS. Trinitatis. Ss. Sacramenti. In funere parochi. In funere nobilis viri; nobilis ac virtuosae matronae; juvenis puerperae; mulieris viduae timentis Deum; valetudinarii et valde afflicti. In morte personae violenter vel improvise extinctae; negotiatoris; adolescentis; puellae; rustici. De jubileo. Dum ad B. Virginis ecclesiam pro impetranda pluvia processio instituitur. De passione Domini. Concionator auditoribus valedicit eosque benedicit). V tej poslednji kaže, da je pridigal tri leta v Ljubljani. Slovo jemaje govori (str. 485):

„ . . ohranite li moje serce, zakaj vam oblubem, de nihdar nebo pozabilu na letu Bogaboyeče Lublansku Mestu . . . Resničnu inu očitnu spoznam, de nikuli ne bom pozabil na leta bogaboyeči folk, na lete poštene ludy, na letu zlahtnu Mestu, ampak bom vselej G. Boga prossil . . ., de bi ta folk poterdil v svoj Sveti gnadi, inu nyh pamet resvetil, de bi tu dobru, od hudiga rezločit znali, tu dobru Bogu dopadeče izvolili, inu od tiga hudiga se zderžali, kakor te try lejta per moyh Pridigah so šlišali Spumnite N. N., kar ste šlišali v' moj prvi Pridigi, koku nucnu inu potrebnu je hodit pošlušat Božjo bessedo . . Spumnite na tu kar ste v drugi moy Pridigi šlišali, de naša sama vera je ta prava, skuzi katiro si zamorimo tu večnu izveličajne zadobiti, če tudi naše djaïne se z' vero zgliha (486)“. — In v tej govori na pr.: „Ner poprej vprašajmo Ajdje kaj z' eno vero imao? . . Turke . . Vprašajmo zdaj te Luterš inu Calvinš kaj z' eno vero yh je vučil Luter Martin, kateri eno Nuno iz Kloštra je bil upelal inu žnio živil, kakor de bi njegova žena bila; inu Calvin, kateriga v' tem mestu Noiona živiga so imeli sežgati, dokler je bilu njemu zvižanu de ta mutasti negnusni greh je tribal:

Iz vst teh dveh lotrou vejn de neč brunnega inu čedniga nebomo šlišali. Pošlušajte kaj govorj Luter Marten, on pravi de nej mogoče čistu živeti, inu de en velik greh sturj, kateri oblubi G. Bogu divištvu deržati inu čistu živeti. Calvinus pak je vučil, de človek nemore dobru sturiti, de bi si lih hotel, rekoč de nima svoje fraj vole, raunu kakor en pis na kateni pervezan, kateri se nemore iz mesta ganiti, če Gospodar n'hoče, taku de tudi my nemorimo ni hudiga, ni dobriga sturiti, temuč de G. Bug je tudi uržoh kadar greh sturimo, in de človeka fardama, de si lih neč hudiga, ali grešniga nesturi. Oh preprosti Ludje! . . . Sama naša Sveta Katholiska Vera je ta praua, Bogu dopadeča, inu od Boga zapovedana; inu de naša vera je Bogu dopadeča, so spoznali inu poterdili Ajdje . . . Mahomet . . . inu Luter Martin, kateri je djal: Dico sub Papatu veram esse Christianitatem, imo verum nucleum Christianitatis . . . (17. 19)^a. — Na zadnji strani (490) pravi: „Žegnaj Tebe Lublana G. Bug, ex Sion . . . Maria Divica Mati te milosti, jest Tebi perporočim te lubeznive moje pošlušavice, inu tu žlahtnu Lublansku Mestu . . . Comendo vos Deo, et Deum et meipsum vobis comendo“.

„Index 3 L. Haec Quarta Pars reperitur apud D. Adamum Skubè Bibliopolam Civem Labacensem etc“.

Knjiga V. Sacrum Promptuarium. Singulis per totum annum Dominicis I. Adv. — XXIV. p. Pent. praedicabile. Labaci 1707. 4°. 7 L. 640 Str. Typis Joannis Georgij Mayr. D. Anselmo Carthusiae Vallis Jocosae Praesuli. V razgled naj služi (Dom. Quinquagesima):

„Kadar Sveti Franciscus Xaverius Apostel noviga svejta je bil v' taiste Indianske dežele od Svetiga Ignatiusa poslan, de bi taisti sapelani, inu preprosti folk od Malikujna k' službi praviga Živiga Boga perpravil, je bil nešal, de taisti reuni folk po nekatireh deželah so molili za svojga Boga tiga požrešniga, pianiga, inu nesramniga Boga Bachusa; timu Svetimu Xaveriusu se je smilil ta preprosti folk, ter začne z velikem aiffram pridigvat, inu iskazat nyh nepamet, de eniga taku požrešniga, inu nesramniga Boga molio: ta preprosti folk svoje očy odpre, svojo norust spozna, Bachusa zapusti, ter tiga praviga živiga Boga, Stuarika Nebess, inu zemle začne molit; Pildi tiga Malika Bachusa, namreč hudičy sačneo vpyti: Mortuus est Bachus, mortuus est Bachus . . . Enu veliku vesselje je na tem imel S. Xaverius, videoč de Bachusa več nemolio, ampak Boga Vsigamogočiga. Huala bodi G. Bogu, de jest tudi videm de v' naši deželi nemolio za Boga Bachusa, ampak Boga Vsigamogočiga, ter žiher zamorem reči: Mortuus est Bachus. Vmerl je Bachus, za tiga volo močnu se rezvesselim, polek pak močnu žalujem, de on je pustil eniga Synu, katiri nej neč bulši, kakor je bil njegou Oča Bachus, leta je sapelaval Ajdje, on pak sapelaua karšenike; Bachus se je klatil po Indiah, njegou Syn se klati po naši deželi, ter je vže v naše mestu prišal; zatoraj vass prossim varite se za Božjo volo, de nebo v vašo hišo prišal, sakaj kamer kuli pride ta prekleti Šelim zapele, ogolufà inu farata te ludy. Oh fardamani goluf! Bug ti nedai jutrišniga dncua dočakat, de bi se bil zadavil, inu pobil poprei kakor si v našo deželo peršal, ali pak de bi bil utionil, kadar iz Indie si se samkaj pelal, zakaj se boym, de še katiriga mei mojmi Pošlušavici bo zepelal inu faratal, vedeoč de je ta ner vekši faratar, goluf inu zapelavi šelim. Je reis de en velik faratar je bil Saul . . . Amnon . . . Ali de bi Bachusau Syn nebil hujši faratar jest bi n'hotel njemu vošit tulikajn hudiga, dokler pak vejn zagvišnu, de taužent inu taužent yh je zapellal inu yh bo še zapellal, za tiga volo mu vosčim de bi se zadavil inu trešil. De bi pak vy N. N. tudi od njega nebili zapelani vam hočem imé inu njegove golufie povedat, de se bodite znali varvat: Bachusavimu Synu je ime Pust . . . Oh prekleti goluf! gdu je tebi dal oblast rešit zdaj ludij od deržajna S. Zapuvidi Božyh? Ta Bug, ta zapuvid, ta paku, katiri je v Posti, je tudi ob Pusti. Bug skuzi grehe se taku režali zdaj, kakor ob Veliki Noči,

ter yh štrajfa taku zdaj kakor ob drugem času . . . Annaite se tedaj šem, plessa, pyanstua, de bote peklenski martri odšli, inu nebessa si zašlužili (161 — 173).“

An. 1693. Conditur celebris Academia Operosorum Labacensium in Jassonea Urbe, pia in Apollinem idololatria, ac immarcescibili Pieridum applausu (Epitome Chronologica . . J. G. a Thalberg pg. 88). Tej družnik je bil vže Promptus — Janez Križski. Ker je pa ta družba očitno svoje delovanje pričela še le l. 1701, spada tudi njeno opisovanje v naslednje stoletje.

V prejšnjem stoletju so z našimi slovanskimi pisatelji vzajemno delovali bližnji hrvaški in srbski na pr. Anton Dalmatin, Stipan Konsul itd. — Tako so pisali nekako v slovenščini t. j. v kajkavščini na pr. Mihal Buchich . . Kerztchankzi navuk . . Vu Nedelischu okoli l. 1565 — 74 (t. j. Katekizam hrvaški za luterane). Bil je M. Bučić kat. župnik na Belici v Medmurji, potem protestant. — Januss Pergóssich, v Varadždinu bilježnik . . : Decretum, kateroga ie Verbewcz i Istvan Diachki popiszal, a poterdil gha ie Lafslou, kateri ie za Mathiassem kral bil, ze vfse ghofspode i plemenitih hotieniem, kateri pod Wugherfske corune ladanie fslisze, od Ivanussa Pergóssicha na fsloviensski iezik obernien, stampan vu Nedelischu leto nasseghe zvelichenia 1574. l. 93 str. — Antol Vramecz . . Kronika vezda znovich zpravljena kratka Szlovenzkim iezikom . . v Lublane . . 1578 (v. Jezičn. str. 14. 15) itd. — Mnogim bil je v tej dobi podpornik Peter grof Zrinjski (Zrinyi . . † 1671).

V naslednjem stoletju slovijo pak v oziru slovenske vzajemnosti pisatelji na pr.: Januss Bellosztenecz, r. l. 1595, redovnik, u. v Lepoglavi 1675 . . Gazophylacium Lat. Illyr. u Zagrebu 1640. — Paval Vitezovich, r. v Senju okoli l. 1650, u. v Beču l. 1713 . . Grammatica Croatica . . Lexicon Latino-Illyricum Mss . . Pririchnik aliti razliko mudrozti czvitje . . Oddilenye Szigetzko . . Lado Horvatzki iliti Sybilla. Miszechnik Horvatzki . . Kronika aliti szpomen vszega szvieta vikov, u dva dela razredyen, katerih prvi dersi od pochetka szvieta do Kristushevoga porojenya, drugi od Kristushevoga porojenya do izpunenya leta 1690, szlossen y na szvitlo dan po Pavlu Vitezovichu Zlatomu Vitezu. U Zagrebu leta gozp. 1696. 4°. 222 str. (Šafařík Südslaw. Lit. II., Illir. u. Kroat. Schrift. S. 336—7). — **Peter Petretics**, Biskup Zagrebečki; l. 1648, u. l. 1667 . . : Szveti Evangeliumi, kteremi fsveta Czirkva Zagrebecka Szlovenzka, okolu godifca, po Nedelye te Szvetke live: Z jednem kratkem Catechismusem, za nevmetelne lyudi hafznovitem: Szvetloga i Vilzoko postuvanoga Gozpodina Gozpodina Petra Petreticsa, Biskupa Zagrabeckoga, Oblaztjum, i ztrofkom, i Szlovenzkem fzl ovom na fsvetlo vun dani, i stampani. Z dopufcsenjem Gornyeh. Vu Nemskom Gradczu. Na jezero fsezt zto petdefzet i pervo leto. Pri Ferencze Widmanstadiuse fstampare 12°. 26 L. 319 Str. Črkopis tem pisateljem je: s = fz, sz, z (pred k, p, t); š = ff, fs, ss; z = z, f; ž = s, f; c = cz; č = cf, cs; šč = fcs, scs; gy, ly, ny = gj, lj, nj; é = ch; šč = sch itd. — V Gajico prepisano bodi v zgled iz Predgovora tole:

Peter Petretič, z Božjum voljum Biskup Zagrebečki: vsem Slovenskoga Orsaga Cirkvenem Pastirom, zagrebečke Biskupje podložnem, oćinsko pozdravljenje i Božjega blagoslova obilno želém daruvanje.

„Potle, kak je mene Poglavnik (I. Pet. 5), vseh duhovneh Pastirov, né za moju nikakovu vrednost; nego poleg svoje velike dobrote i milošće na Pastirsku čast podigel i zvisil: i zmedj vnógeh drugeh od mene bolšeh i vućenešeh Popov zebrávši; na stol Zagrebečke Biskupije pósadil (Kotere ja nigdar niti iskal niti prosil nésem; bojeći se velike pazke i truda Biskupskoga na ovom Sveto, i računu strašnoga na smertnem vremene); gustomi krat na pamet dohágja, on svetoga Pavla návuk i Božja Záповed, koteru on dáje Timo-

theušu Biškúpu, i vu njegovom kipe vsakomu drugomu Cirkve keršćanske duhovnomu Pastiru . . .

Já takájže buduči Pastirom i Biškupom nedostojnem Cirkve Zagrebečke: želeči nasledovati ove imenuvane velikoga imena (kem se já ne prispodabljam) i velike dostojnosti Biškupe: vsem serdcem, jesem želel na početke moje Biškupje, i den denešni želém, salutem populorum meae curae commissorum dušnoga zveličenja ljudstvu i Ovcam duhovnem pazke moje Pastirske i Biškupske preporučenem i zručenem; te poimene i navlastito jesem toga želel i vezda ga želém, vam ó poštuвани Brati Slovenskoga Orsaga Plebanuši i duhovni Pastiri, kotere já na početke moje Biškupije poleg časti i dúžnosti moje hotevši pomoči, i kolikò tolikò zlehkótiti vu Vaše takájže Pastirske časti i dúžnosti; jesem zboga Vas i za radi vaše potreboče včinił (ně sam po sebe nego) po drugeh, gluboko vučeneh i visoko mudreh Redovneh Ljudéh i Pastireh Cirkveneh; najpervlje Reči sveteh Evangeliomov (kii su vu Slovenskom orsage okolu godišća obični i navadni) iz Dijačkoga te Vugerskoga textuša na naše pravo Slovensko Zagrebečko slovo pravdenò (poleg moje štíme) prenesti; od reči do reči, gde je bilo moguće, te je Slovenščina prepustila. A gde pak to né bilo prikladno, jesem včinił Dijačke reči tak spisati, da ijm pravoga razmenja vrazil nésem. Negde pak nekotere Židovske reči jesem na meste ostavił; nasledujuči vutom drugeh narodov Evangelioime preobernene.

Zato, po keh dób pred tem toga né bilo videti vu našem Slovenskem orsage, Slovenskem jeziku dostojno štampaneh Evangeliomov; já gledeči na obćinsko dobro, te na duhovneh Pastirov potreboču, jesem včinił, ove Evangelioime Slovenske spraviti i štampati, vuto ime, da bi naši Cirkveni Pastiri i Prodekatori Slovenski svete Evangelioime iz knjig Slovenskeh pred ljudstvom čteli; poleg obićaja i navade Prodekatorov Vugerskeh, Nemškeh, Českeh i Kranjskeh, koteri svete Evangelioime vsaki vu svoj jezik imaju preobernene i štampane“ itd. —

Kalendarium Slovenski. Meseci: Malibožičnjak, inače Prosenec; Svěčen; Gregorščak, inače Sušec; Gjurgjevščak — Máli Tráven; Filippovščak — Veliki Traven; Ivanščak — Klášen; Jakopovščak — Sérpen; Velikomešnjak; Lukovščak — Miholjščak; Vsesveščak; Velikobožičnjak, inače Gruden. — Obrezávanje Kristuševo, inače Mali Božič. Svěčna B. D. Maria. Nazvesčenje B. D. Marie, inače Sadovena D. Maria. S. Križa našestje. Sv. Križa Zvišenje. Prijetje B. D. Marie. Narogjenje Kristuševo, inače Veliki Božič. Drobní Světci. Gibuči Svetki. Evangelioimi Nedeljní — Svetěčni. Cvetnička. Muka Gosponna. Vuzem. Zastupljenje Kristuševo. Trojačka — Duhovo. Presveto Trojstvo. Telovo. Posvetilo Cirkveno. Preobrazenje. Na nebo vzetje.

Primeri: „Kaj glediš pák na truhu vu oke brata tvojega, à na bervno kó je vu tvojem oke ne merkaš? Ali, kak moreš reči bratu tvojemu: Brate, pusti, dà vun zvéržem truhu iz oka tvojega, gda tí sam vu oke tvojem bervna ne vidiš? Zkazlivec, zverzi vun pervlje bervno iz oka tvojega, te onda preglediš, da znemeš trúhu iz oka brata tvojega“. Luk. VI. 41. 42.

Appendices tóje tó Pridavki i opomenki, k — ovem svetem Evangeliomom ovde štampanem priloženi. Pervi pridavek, jesu Popěvke duhovne Božične i Vázmene, i drugo vremene; Pastirom duhovnem i priprostomu ljudstvu po Séleh hasnovite i potrebne; vu negdašnjem vremene po jednom Redovniku Jezuitanskom zprávljene. Drugi pridavek je Catechismus puerorum tóje tó Navuki duhovni preprosti, male Detce i ostalem nevmetelnem ljudem na dušno zveličenje hasnoviti i potrebni.

Primeri: Popevka Božična (Ad praesepe Christi accomodata).

Zdravo budi mlado Déte: želno Déte:

Zdravo budi moje serdee preželno Detetce.

Kaj činiš ovde v jaselech? milo Dête:
 Ko kraljuješ vu nebeseh, premilo Detetce.
 Kaj je to, da si tak vbogo; Dete drago:
 Od koga zhagja vse blago, Detetce predrago.
 Kaj je to, da si tak temno? Dete svetlo:
 Od koga je sunce svetlo, Detetce prezmožno?
 Kaj je to, da si tak slabo? Dete jako:
 Ko si vse stvari stvorilo, Detetce prejako.
 Gdo je tebe náto spravil, Dete zmožno:
 Gdo te je v jasle postavil, Detetce prezmožno?
 Já sem tebe náto spravil; čudno Dête:
 Ja sem te v jasle postavil, prečudno Detetce.
 Záme ležiš na slamice, lépo Dête.
 Záme terpiš na zemlice, prélepo Detetce.
 O moj mali odkupitel; ô Ježušek:
 O moj mali zveličitel, ô dobri Ježušek.
 Zakaj si mene tak ljubil? ô Ježušek.
 Da si me tak drágo kupil? o dragi Ježušek.
 Budi ti dika na nebe: o Ježušek.
 I ovde dole na zemlje, o mili Ježušek:
 O želni Ježušek: preželni Ježušek.

Ave Maris Stella.

Zdrava zvezda morska,
 Prava Mati Božja,
 Mati vsegdar deva,
 Kraljica Nebeska:

Ká si zdravje vzela
 Iz vúst Gabriela:
 Premenivši ime
 Nepokorne Eve:

Prósti dúge krivem,
 Daruj pogled slepem:
 Zlo od nas odprosi,
 Vse dobro nam sprosi.

Pokaži se, da si
 Naša dobra Mati;
 Da po tebe prime
 Tvoj Sin naše prošnje.

O Deva Devica,
 Čista, tiha, krotka;
 Včini nas od grehov
 Čiste, tihe, krotke.

Včini da živemo
 Čisto i ponizno;
 Da se s tvojem Sinom
 Vsegdar veselimo.

Dika budi Bogu,
 Otcu, Sinu, Duhu,
 Presvetomu Trojstvu,
 Jedínomu Bostvu. Amen.

Catechismus Puerorum.

Otec naš, kí si na Nebéseh . . ne vpeljai nas vu skušavanje: neg' oslobodi nas od zla. — Zdrava budi Maria . . — Verujem . . zastupil je na Nebésa . . od unod hoče priti sudit živih i mertveh . . sveteh občinstvo . . tela gore stanenje . . i žitek vekivečni. — Ja sem Gospon Bog tvoj. Némaj tugjeh bogóv pred menum. Ne primi imena Gosponna Boga tvojega za vman. Spoméni se, da Svetke svetiš. Poštuj Otca i Mater . . — Gda se je okerščen Človek dužen spovedati? Odg. Potle kak počne razumom živeti te grešiti, okolu desetoga godišča, vsako leto jednuč, te pred smertjum vu težkom položen betege: Onda takajže, gda se hoče pričestiti, ako se vu kakovom velikom grehe čúti. Pit. Jeli se gda kerščeni Človek dúžen pričestiti? Odg. Je vsako leto jednuč okolu Vuzma, i gda je vu kakove smértne pogibeli. Pit. Kaj je ono čim se ljudi pričesčaju? Odg. Ono je pravo Kristuševo Télo, živo né mertvo, z dušum skupa i s kervjum, i z Božanstvom, ves cél Kristus, kakti je gore na nebe. Razlog je

vu tom, kaj je tam v svojem Človečjem kipe; à ovde je v krušnom obličaje. Prisposobnem zakonom, kakti je duša v živomi tele človečjem, kó se očima vidi; á duša se ne vidi: tak je i Telo Kristuševo v posvečene Hostje krúšne, gde se Hostia vidi, à Kristuševo Telo se ne vidi: i kak je gode duša vsa v vsem tele, i vsa je v vsakom kotrige tela: tak je Kristus ves v vse Hostje, i ves je v vsake drobtinice svete Hostje, tak, da gda se Hostja razdelí, Kristuševo Telo se ne delí, nego v vsakom délce razdeljene Hostje celo ostaje. Pit. Zakaj i za kakov je zrok tó sveto pričestje pod krušnem kipom napravil? Od. Jeden je tomu zrok, da bi nam oddurno ne bilo, njegova Tela v drugom kipe prijemati i jesti. Drugi je tomu zrok, da bi nam dal na znanje tó, da kakgode kruh domači telo naše hrani i krepi i povekšava v jakosti telovne: tak ravno Telo Kristuševo dušu našu hrani, krepi i povekšava v jakosti duhovne; toje tó v milosti Božje, v obderžavanje njegovih zapovedeh; suproti vražjemu i telovnomu, v vseh nevoljah i težkočah naših skušavanju itd. . . Ostroge duhovne . . . Molitve Strelné . . . kruto hasnovite. — Tebe Bože vsi mi hválu dajemo: i Gosponna tebe vsi valujemo. Tebe Stvoritela ves Svét poštuje: tebe visokò vsa zemlja zvišuje . . . V tebe naše vufanje deržimo: da se na veke ne okorovimo. Budi ti hvala i dika Gosponne: i z Otcem tvojim i z Duhom presvétem: Kak je od veka bilo, tak i vezda: i na vse vekivečne veke. Amen.

Najboljši iz te dobe je pa **Juraj Habdelich**, duhovnik reda Jezusovega, naučitelj modroslovja, učitelj viših nauk, rojen v „starih Čičah g. 1599, upravljatelj varaždinskoga i zagrebačkoga odhranilišta, te i siemeništa ježuvitskoga, umrie u Zagrebu 27. nov. 1678“, kakor piše Sim. Ljubić (Ogledalo knjiž. pov. jugoslavj. knj. II. str. 519 l. 1869). Tudi se vidi iz predgovora k njegovemu slovarju, da je bil vzgojevatelj pri grofu Turjaškem (Comes ab Auersperg et Gotsche etc).

Spisal je a) Zerczalo krepozti B. D. Marie str. 587 (Zarcalo Mariansko, to je to poniznost Device Marie, ka je Boga rodila, vsem slovenskoga i hervatskoga naroda keršćanikom itd. u nem. Gradcu 1662. 12. cf. Ljubić). b) Dictionar, ili Réchi Szlovenfzke zvexega ukup zebrane, u red polztaulyene, i Diachkemi zlahkotene Trudom Jurja Habdelicha, Mafnika Tovarustva Jefusevoga, na pomoch napredka u Diachkom navuku Skolneh Mladenczeu Horvatfzkoga i Szlovenfzkoga Naroda. Z dopuschenyem Gornych. Stampano u Nemskom Gradczu, pri Odvetku Widmanštadiulfa. MDCLXX. 12° (brez naznačenih strani. sign. ee ali 28 pol). Geslo mu je na čelu: Nomen Domini Turris Fortissima. — V predgovoru poklanja knjigo svojo štirim sinovom grofa Turjaškega, premilostnim svojim zavetnikom, ter preslavlja v njem vso preblago rodbino, podpisan „Servus et Capellanus Georgius Habdelich“. Po tem je sostavek: „De consilio hujus opusculi, et forma ad Studiosam Juventutem Praefatio.“ — Kakor sem iz H. Megisera pa iz Greg. Alasia v razgled zbral nekoliko besedi, tako naj se tudi iz Habdeliča pokažejo (v Gajici) nektare reči na primer:

Abecedar. Adda ergo, igitur. Akoprem licet, tametsi. Ar nam, quia, quoniam. — Bár tantum, dummodo. Bedenj cadus. Beteg infirmitas; beteg na smert morbus lethalis. Birič lictor. Blazen stultus; blaznim proti Bogu ali suetcem blasphemio. Blud error. Bogorodica Dei genitrix. Bok latus; iz boka a latere, lateralis. Bolvan idolum; bolvanin ethnicus. Bratiči, sestriči, tečiči, vujčiči, stričiči consobrini. Broj numerus. Buh pun (bolh poln) pulcosus. Burkam tumultum facio. — Čas mora. Častnik officialis. Čemerni afflictus. Čislo rosarium. Čistoča castitas. Celovati osculari. Cifrast ornatus, comptus, politus. Cilj meta, scopus. Cipeliš calceus. Cirkva katoličanska, bolvanska, turska, židouska; cirkvica, cirkveni. Cucek canis. Cugelj habena. — Dača tributum. Dalekoča longa distantia. Darežljivost liberalitas. Diački latine; diak, diačtvo; djak

devete škole metaphysicus, desete theologus. Dika gloria. Doba aetas. Dobitel victor. Dobro došel bene veneris. Doklam donec. Dolica vallis. Dragostiv graciosus. Dugovanje negotium. Dvojnost dubium. — Fektáš gladiator. Ferljan Forojuliensis; Friul Forojulium. — Gibanica placenta. Gizdam se superbio. Glasovit vocalis; famosus. Glubanja cranium. Glumač istrio. Gujivam se indignor. Godi mi sapit mihi. Gorki amarus, miser. Gospon dominus (sacerdotibus et minoribus officialibus). Graba fossa. Grudi pectus. — Halja do gležnja vestis talaris. Hasen utilitas. Henjati desisto. Hiža domus. Hitam projicio. — Jačim fortifico. Jad venenum. Jal invidia. Japa pater. Jašprišt archidiaconus. Jato agmen. Javljam se manifesto me. Jedvaj vix. Jestvina cibus. Inače aliter. Istina veritas. Isker proxime. — Kajam se poenitet me. Kál lacuna. Kanim intendo. Karam reprehendo. Karam se rixor. Karina puppis. Kerma esca, pabulum. Kesnim tardo, — se moror. Kinč thesaurus. Kip imago. Kitica fasciculus florum. Kladio malleus. Klica germen. Kolobar circulus. Koračaj passus. Kotar territorium. Kotrig articulus. Krenuti moveo modice. Kús frustum. — Ladam possideo. Lahoten debilis. Lajhar deceptor. Listor saltem. Lucki alienus. — Magarac asinus. Marljiv diligens. Medo aes. Mertelni moralis. Milim se blandior. Múčim crucio. Mučim taceo. Múka farina. Muka passio. — Nadra sinus. Nadut tumidus. Nahajam invenio. Narav natura. Našestje inventio. Naopak inverso modo. Neg, nego, sed, nisi. Nemoč morbus. Nenavidnost invidia. Ničemuren vanus. Niknem germino. Ništar nihil. — Obed prandium. Obel rotundus. Oberten industrius. Oblok fenestra. Očali ocularia. Ohol arrogans. Opet iterum. Osoba persona. Ostaviti desero. — Pačam se immisceo me. Pas, pes canis. Pekel infernus. Pesma cantilena. Pila serra. Pisec scriptor. Početek origo. Pogibel periculum. Poglavnik dux. Pomenek colloquium. Pomnja animadversio. Ponizen humilis. Posel nuntius, negotium. Pozoj draco. Pravda lis. Prem da etiamsi. Preminuti morior. Prežgan astutus. Prigovor despectus. Proščenje indulgentia. Prošenje petitio. Prokšen delicatus. — Rabim laboro. Rano jako valde mane. Rasipnik prodigus. Redec versus. Rodljiv fertilis. Rubača indusium. — Zalec aculeus. Šálec nugator. Šator tentorium. Ženjščak effoeminatus. Žermilje mola trusilis. Žitek vita, frumentum, victus. Život corpus. Škerlec alauda. Štem lego. Šuma silva. Žút flavus. Senj somnus. Senja somnium. Skupčina coetus. Slovenec Sclavus, Illyricus. Slovenska zemlja Sclavonia. Slovenski Illyrice, Sclavonice. Spasitelj salvator. Sporno parce. Spravišče conventus. Stališ status. Stranski extraneus. Svetški mundanus. — Taki subito. Tenja umbra. Terjaki festa Pentecostes. Ters vitis. Težak operarius. Tilj sinciput. Tolvaj praedo. Tovaruš socius. Trapim se crucior. Tražim investigo. Túp hebes. Tušča (tolšča) pinguedo. — Učep plenilunium. Vekovečni aeternus. Verli eximius. Verstnik coetaneus. Vertar hortulanus. Veščec magus. Vjedno simul. Vitez miles. Umetelen agilis. Vonjam foeteo. Uraziti laedo. Vučenik discipulus. — Zábava retardatio, molestia. Zadavek arrha. Zaganka aenigma. Zagovor votum. Zagovornik advocatus. Zakaj quare, cur. Zalog pignus. Zámera offensa. Zásed insidiae. Zatilek occiput. Zatvor clausura. Zdenec fons. Zlamenje znamenje siguum. Zob avena. Zvést conscientia.

Spisal je J. Habdelič c) Pervi Otcza Nassega Adama Greh. I. Salosztno po nyem vsze chlovechanszke natvre porvsseny. Sztolmacheno, in na kratkom popizvano po Iv riv Habdelichv Touarustua Jesvssevoga Maffniku. Na fzpomenek odkud i kam szmo po iednom szmertnom grehu opali, i na pobolffanye fitka nassega po- Milofche i Vrednoszti szmerti Chriftuffeue, kuie on za - nasz podiel, dabi nasz od Szmerti uekivechne ofzlobodil. Stampano Vnemskom Gradczv. Pri Oduetku Widmanftadiuffa. Leto 1674. 8. 1181. III. IX. Dugovanja zvexega poznamenuvana kaszu vu oveh knjigah popisvana.

— Knjigo posvečuje Martinu Borkoviču, škofu Zagrebskemu. — V dokaz, kako lepo in lahko kajkavščino t. j. slovenščino je pisal Habelič, bodi (v Gajici) to-le:

Predgovor. Nakaniuši našega Zveličitelja Gospodina Kristusa zemeljski žitek nakratkom popisati slovenskem našem jeziku, i iz njega neke kerščanske navuke izpeljati; dojde mi na-pamet; da ne bu morebiti žal pobožnomu štaucu, ako u-napredek jednemi knjigami porušenje nature človečanske poznamenujem, kotera iz pervoga oca našega Adama, i njegove pregreške izhaja, kotera je zrok bila pogubljenja usega človečanskoga naroda, i zbog-toga Sina Božjega na-ou suet prišestka. Ar se uffam da spoznaui zjedne strane veliku našu nevolju, zdruge pakò nepresežnu milošću i miloserdnost Boga našega, ki se je dostojal za grehe naše, našem mlahanem telom obleči; Spoznamo takaiše i dužnost našu, kum smo mu zavezani na-zahvalnost, i vekivečnu službu. Naj adda bude.

Nestalnost príprostoga Ljuctva . . . I da gdo neštima, da bi samo Židousko ljuctvo nestalnostjum pameti svoje betežalo, domače pelde, (da ništar za druge orsage ne rečem) prece debele i škodljive imamo. Jednu samu na pervo ti dajem, kтеру našega vremena plemeniti historicus Mikula Ištuanfi Pannonicae historiae lib. 24. ad annum Christi 1573. i za njim Juraj Rattkaj slobodni Gospodin od velikoga Thabora, lector i Canonik zagrebečki, lib. 4. memoriae Regum ac Banorum etc. pag. 148 pišu.

Vsegdar je pervo slovenskoga orsaga, ljudi kakti pravoga kerščanskoga Catholičanskoga, ta hvala i dika bila, dasu najprvo verni u prave Rimske vere bili, pak svojem kraljem, Banom, Generalom, Capitanom i druge zemeljske tot cirkvene, tot suetske gospode. Ali tu hvalu i diku malo kaj nezgubiše, morebiti od vugorske i Erdelske mužadie peldu uzeuši, ar malo pervo toga i tam se je bila velika mužka burka zdignula, ku gore imenovani Ištvanfi, u rečene historie široko spisava, nam se žnjum mutiti ne lazno.

Leto adda ono 1573. naglo se zbuči mužadia proti gospode i plemenitem ljudem, ta zrok dajuč, da ju gospoda na tlake i dohodke penezne takve nemilo naganjaju, kakve premagati ne more. Zato zbukom oružje, kakvo je gdo mogel imati zdignu, najpervo vu onom polju (reči su Ištvanfieve) ktero na Širokom medj vodami savum i kupum stojj; i berže časa spravi se oboružnoga, ali neumetelnoga ljuctva do dest jezer, i tak da bi se čez brege svoje naglo sava razleala, tak ono ljuctvo, kad goder je išlo, plemenitaške duore i hiže, je razbialo, robilo, žgalo. Medj temi pako duori i hižami najpervi je bil plemenita viteškoga človeka Jurja Puneconiča na samoborskom polju, ki je malo pervo iz turskoga sužanstva bil vušal. Odonud pako proti save iduč, usem su onuda stojećem velik strah zaudali, i ako su kteroga plemenitoga človeka u ruke dobili, taki su ga nemilo zarazili.

Gda bi do save bili došli poslali su zmedj sebe posle u kransku zemlu k mužem, i k drugem blišnjem susedom; ki bi im povedali, da ne moguči već teškoče i nemilošče svoje gospode terpeti, proti njim su oružje prodignuli. Zakaj zato i njim svetuju da ako hote slobodni biti, i u lepe slobodščine živeti, da kaj berže, to berže, volju i oružju sobum slože. Kem poslom odluček, kakvo ga su želeli da se neki, kteri su stáli medj Sutlum, ka voda Štaersku zemlju i Dravum od slovenskoga orsaga luči; Neka listor čez savu preidu, i nekuliko dalje pojdu, da se i oni hote po malom uremenu ali na ptajskom, ali na varaždinskom polju žnjimi skupiti, i oružje združiuši sreću kušati.

Prevoziuiši se adda čez Savu, kaj goder lepšeh bilo duorov i marofov, naulastito pako Ferenca Tahia, ke je on bil lepo cifrasto učinil načiniti, ognjem i oružjem jesu prez vse milošče terli i žgali. Bili su u te slepe naglosti blizu ure prišli na doljnu stubicu, gde hasnovite toplice zuiraju na pomoč usogeh betežneh. Onde tabor postaviuši razposlaše okolu in okolu, omamljene srećicum muže, ki prez nijednoga razloga dvore i imanja

plemenitska, zgaše i robiše i na ništar staviše, i unožina pak usaki dan mladeh mužiču (tolvajčičev) k njim se pridružavaše.

I gda bi se ih unogo jezer vkup bilo spravilo, zebrale su si poglavara nekoga Matea Gubesa, ki jim se je medj drugemi i umetelneši, i mudreši, i proti gospode serčeneši videl, koga su i kraljeuskum častjum nespametno imenuvali i darovali. Posta adda Gubes muž kraljem. Medj tem toga zagrebački Biškup Draškovič Juraj, ki je ta čas Bansku čast obnašal, videuši u kolike je ves orsag pogibeli, zezva orsašku gospodu u spravišče, da vide kak bi mužki ta oganj za goda potišali, da na vekši plamen ne izide. Ta im adda tolnač na pamet dojde, da vsa Gospoda i plemeniti ljudi oružje zdignu, i u tovaruštvo vojske, kraine one pozovu, ktere su nemški Generali Vid Hallekuš, i Herbardt Aušperg ravnali. Nesu se Generali svojemi krainami kratili, ako listor Cesar dopusti, prez koga dopuščenja (ordinanciu zovu) ne im bilo slobodno proti nikomu unogo manje kerščenikom vojsku zdignuti. Poslaše adda iz orsaga u-Beč na hitrom Keglevič Šimona i Berzea Januša k-Cesaru da sprose mandatum, u kom bi se zapovedalo Generalom, da orsagu u tolike potreboče pomogu serčeno i marljivo. Ali doklam se posli duglje nego je tulika pogibel terpeti mogla, vune zaderžavaju, i podpunoma priliku imajući muž kralj Gubez stubicu grad je zavjel, i iz grada razposlal na vse strane, tolvajske posle, da je stubica u rukah, da ki hoče in na potlam tulike, u ku se ufaju, sreče delnik biti, da use druge posle i skerbi ostaviuši, šetuje. Ni prez napredka, ar čuuši nespametno ljuctvo muža Kralja tuliku sreću zabiuiši se i dece i ženi zmaršice etc.: Šetuuili su u muški kraljeuski tabor, Draškovič Biškup z-orsagom uideći da je odlaka kot za sada jako škodljiva, i da ne već segurno čakati bečkih poslou i krain, za ke se mole, dua poglauara, ki na Muže uudré hitro i zebrahu Mathea Kegleuiča, Gašpara Alapja, obodua i gospodina velika, i u viteškom dugovanju batriua i unogo razumna, kem priložiuši osemsto, ke su na naglom spraviti mogli, konjanikou, i one haramie, ktere orsag plača, zapovedahu, da proti Stubice šetuju. Zake razumeuši muž Gubez kralj, ništar se ne prestraši (takva je mužka nespametna batriuost) zapoveda suoje mužadie, tolvajem i tolvajčicem, da taki oružje primu, sobum proti gospode izidu, govoreći jim: Bratja vitezi (rekši) znate zakaj ste se vu ov tabor spravili. Zakaj ste hiže žene i decu vašu ostavili, znate kakva mje do sada sreča proti plemenitažem, ki su vas pervo nemilo derli, služila, znati tulikaj že morate da vezda, ku nigdar imali neste priliku imate, na verh sreče vaše priti. Ov je den, ov je harc, ki vam ali vekivečnu hvalu i diku, pače i željnu slobodu, ako friško i batrivo pobiući se gospodu obladate, doprinese; ali vas na velike i strašne muke ves vaš ostanek na vekivečni špot, ako herpte obernete i pobežite, dopelja. Adda ako ste ljudi, ako ste, ke ja štimam, vitezi serčeni oružja se deržete, na nepriatele vudrete. Ne strašete se lisikanja sablji njihoveh, ali dugeh kopii, na usakoga smedj je vas do duaiseti. Ne bum vas na reči dugo deržal ureme se je pobiti; denes nam je ali srečno dobiti, ali viteški usem poginuti. Tak k-suojem Muž Kralj Matei.

Z druge takajže strane orsaški poglavari šereg su tak razraunali, da oposred postauleni behu pešci z puškami, iz stran konjaniki, ke su i obatriveli, da se nikaj muške one unožine nestraše, po ke dobe usa ona halabuka bolje se, k plugu, motikam, cepom i kosam razume, nego k-oružju, i gda gde sablje, i kervave rane opazi, razsiplje se od straha, tak da kud bi i kam bežati morali znali ne budu. Za tem taki obodve strane velik krič zdignuše, i jedna proti druge tak serčeno navali, da Capitani prece dugo nesu znali kam obladanje nagiblje; ar Gubez videći da za glave ide već neg su se orsaški Capitani i drugi officiri nadejali suoje je muže naganjal, i nekuliko plemenitašeu postreljal, medj kemi i konjaničkoga Capitana, glasovita viteza Ploudina Ladislava. Onda viteška serca orsaške vojske razljutiuši se, uze medse mužadiu, konjaniki zjedne, pešci z druge

strane na nju navaliuši, u beg ju pripravi, i u potiree ali pomoriše, ali žive skoro use poloviše, tak da malo mužu u šume ali u gore prebežauši živih osta. Oni pak ki su živi u ruke došli velike su muke terpeli, na tuliko da je use skoro dreuje obešenih nevoljnih ljudi puno, naimre poleg potov. Na jedne same divjače hruške, ka je poleg puta bila dobro visoka i široka zrastla, šestnajest, ako ne več nesrečnih mužakov viselo je, na igru vetrom, i hranu karvanom. Nektere su podpunoma žive pustili, ali prez nosov i vuh, ke su im odrezati vučinili na vekivečno zuedočanstvo puntarie mužke, i proti gospode podignjenja oružja, Gubesa pak kralja živoga su u-zagreb dopeljali, i kakti največšega puntarske vojske poglavara obilneje dičili i poštvuali; ar najpervo pred očima njegovema Andrašu Pešinaniču, njegovu v žeregu poslu učinili su glavu odseči. Zatem Gubesa nevoljno telo razbeljenemi kleščami tergati, najpotlam na četiri dele raztesati. Ta je mužke okornosti, nestalnosti, kraljeustva i vojske konac bil, koga ja ovde nekuliko na dalje iz gore imenuvane vugerske historie izpeljah, vut van, da se podložno ljuctvo u svoje podložnosti i stališu mirovno derži, pokedob je vsa gospodska zmožnost i podložnikov podložnikost od Boga; i gospoda tulikajže da više dužnosti svojih podložnikou ne naganjaju, ar nemilošča negda zrok daje velikoga zburkanja, kot je oude bilo. Ali vre vezda na drugeh stališu nestalnost pero oberremo i misel (II. 5. str. 184—191).

„Ovo je najglavnije Gjorgjevo dielo (Pervi otca našega Adama greh), vrlo poučno i zabavno, piše Ljubić (str. 519). U predgovoru se tuži, što je do tada odveć malo bilo slovenskem jezikom knjig štampano, da i te nisu prave slovenske, jer silno pokvarene, i da će možda biti kvara i u ovoj njegovoj, pošto ju sastavio: kak onde govore, gdje sem pisal.“ — A tega jaz v predgovoru pričujoče knjige nikjer ne dobim! — Spisal je še d) Kerztchanzki navuk z dogadjaji sz. Piszma, u Gradczu 1674. 12. itd.

Da sem sprejel jaz prej imenovane pisatelje v „Knjigo Slovensko“, ter da sem iz Petretiča pa iz Hablediča v njej nekoliko več dal ponatisniti, razlog temu je povedan v Jezičniku XVIII (L. 1880. Jernej Kopitar str. 15—21).

C.

Zimske proste urice

o latinsko-kranjski pismenosti po priliki latinskega jezika vravnani, iz ktere se Možovitskega, Rutenskega, Pöljskega, Českega in Lužiškega jezika z Dalmaškim pa Hrovaškim sorodnost lahko spozna.

Pred temi vsemi se nahajajo nektare črtice, Cirilsko pa Glagoliško, in v teh Rutensko pa Možovitsko pravopisje kaže.

Adama Bohoriča.

(Do Rimlj. 14. Pogl.)

Vsaki jazik spoznati hošte Boga (Cir. i Glag.).

Vfaki jesik bode Boga sposnal.

Omnis lingua confitebitur Deo.

Πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ.

V Vitebergi

Leta MDLXXXIII.

(gl. Jezičnik str. 8.)

Predgovorček dežele Štajarske, Koroške in Kranjske slavnih velikašev sinovom, vsej viteškega stanu plemeniti mladini.

Da je več jezikov znati i prijetno i koristno, dà celó kaj potrebno, to je jasno kot beli dan. Kaj namreč more bolj veseliti prсто srce kot to, da zna svojo ali drugoga bodisi govorečega bodisi pišočega misel v spodobnem govoru, kateri je misli kazalo, in v prilični besedi razjasniti ali razjasnjeno zreti kakor pred seboj? Kaj pa je koristnejše od tega, ako razumeš te, ki pripovedujejo o Bogu, o pravu in o naravi, ali spomenike spisane o tistih rečeh, in če moreš zaklad, kateri v njih tičí, vzdigniti in razviti ter ga, kadar je treba, sebi v prid prav obrniti. Naposled kaj je, česar morejo ljudje teže pogrešati, kakor spoznanja omenjenih reči, po jezikih: kajti brez njihovega pripomočka se niti cerkveni, niti državni nauk, niti posamezne niti javne šole braniti in ohraniti ne dajo. Molčim o tem, da so tisti, kateri potrebnih jezikov ne znajo, tudi tedaj, ko jim je dolžnost govoriti, ne vedoči, kaj se je povedalo, niti kako bi jim bilo odgovoriti, velikrat primorani kakor žabe Serifske obmolkniti ter udati se v veliko, veliko sramoto. In ker se za to trditev nahajajo ne redka prav učeno izdelana pisanja, je tako, da bi se res moglo dozdevati, da tisti, ki bi se trudil še kaj več mimo tega razkazovati, prazno slamo mlati in bolj svojo ubožnost kot premožnost razodéva. Zato, in ker mi je vsakako tukaj povrhu in vsaj sploh nekoliko opomniti o poglavitni rabi ali o poslednjem namenu jezikov: torej hočem to, kar sem si namenil, o Slovenskem meni domačem jeziku (de Slavonica mihi vernacula lingua) in slednjič o povodu te knjižice ob kratkem in po svoji slabi moči zaznamnjati. O pravi rabi jezikov pa je najjasnejši sv. Pavla izrek, ki ga sam v listu do Rimljanov navede iz Izaija preroka, takole govoreč: Vsak jezik bo spoznal Boga. In s temi besedami kaže nam sv. Pavel najobširnišo učenost in najslajšo tolažbo, pa tudi pravo rabo jezikov. Kajti v začetku pojasnuje, da bode vedno nekaka skupščina teh, ki s pomočjo prvenjih jezikov Boga prav spoznajo in čestijo. Potem tudi naznanja očitno, da ne prejde ta svet, dokler se pri vseh ljudeh, pri vsakovrstnih narodih ne razodene poprej volja Božja. In to je v resnici edina stvar, po kateri se pobožne duše (naj še tako norsko počenjajo zoper cerkev Kristusovo, svet je satan) v vseh bridkostih tega življenja morejo vzdrževati, dokler si iz besede Božje gotovo morejo obetati, da bode enkrat konec nadlogam, in da gotovo pride oproščenje od prejšnjih: in tedaj sicer bode prav blizo, in da tako rečem, pred vratmi, kedar namreč godilo se bode češčenje Božje v vseh jezicih. Prava raba jezikova pa se je pričela s prvima začetnikoma človeškega rodu, z Adamom in s Hevo. Mogla sta namreč prva roditelja, v oni nedolžnosti in brez madeža vsakterega greha, prav hvaliti Boga. Kajti volja in srce pa druge dušne moči vse so tako vgajale pravi še sodeči pameti, da sta mogla i lahko i v najviši popolnosti Boga hvaliti in slaviti: in izvrševala bi bila to na vso večnost ter z največo srčno radostjo, ako ne bi bila po satanovi zvijači prekanjena ter istega tako svetega stanu naveličana satanove zvite laži bolj čislala mimo Božje zapovedi, in ako ne bi bila za nedolžnost prejemši pokvarjenost in propast na duši in na telesu, one tolike sreče ter one presladke zveze v hvali Božji, po pravični sodbi Božji, zgubila ter sama sebe z vsim zarodom pahnila v večno pogubljenje. Obropana tedaj vseh tistih tolikih darov sta po padcu delala vse bolj mlačno. Kajti razum, dasi je pred vsemi drugimi dušnimi močmi ostal bolj nepokvarjen, je bil vendar v božjih rečeh popolnoma oslepljen, v drugih pa nekaj malo vidi (dokler ga podpirajo kakor že ona prva načela, iz katerih so stvarjena in se še sedaj stvarjajo vse človeške umetnosti, značene z besedo modrosti ali pravejše modroslovja — philosophiae.) Potem se človeška volja vedno protivi volji Božji. Srce samo gori sovraštva do Boga. Niže moči, ktere se s sploh znanim imenom premične (locomotivae) zovejo, delajo vse bolj leno. Vsled tega tudi človek

(v tolikem porušenju — discrasia) tistega namena, za katerega je bil v začetku stvarjen, s svojimi tako zmedenimi in zbeganimi močmi ni mogel več doseči, niti Boga, kakor bi se spodobilo, slaviti in hvaliti. Zatorej bi imel zavržen biti človek z vsim svojim nasledstvom za vselej. Toda to prežalostno osodo človeškega rodu videč Premilostivi Oče nebeški ni pripustil, da človek sam in tako s človekom slava njegova popolnoma izgine. Torej se s svojim edinim in sovečnim Sinom in s svetim Duhom, vsa presv. Trojica namreč, čudo, posvetuje, kako bi se človeški rod dal spet popraviti ter vnovič ustanoviti češčenje Božje: ter sklene, da Sin, druga oseba v Bogu, na nedopovedljiv način o gotovem času seboj zedini narav človeško ter tako odkupi in v prvotni stan pripravi človeštvo. Zatorej mej Bogom, kot pravičnim sodnikom, in mej revnim pa obsojenim človekom srednik postane Sin Božji. Proglasi se obljuba milosti zavoljo Sina, iz žene rojenega. To milost so prvi stariši po veri vedno obračali sebi na prid. Tudi je sveti Duh potem po obljubljeni besedi po padcu še v verujočih vzbujal neka Bogu prijetna opravila in hvaljenja s pripomočjo jezikov (z besedo glasovito — vocali verbo) ter zbiral o vseh časih nekako skupščino, dalje plodeč ono obljubljeno milost: to pa po edinem in priprostem, kajti od Boga prošlem načinu govorjenja. Da se je i ta enojna in jasna govorica v cerkvi Božji v prejšnjih in mnogih stoletjih tudi brez črk in brez gotovega črkopisja (literatura) rabila in tako ohranila, to je sploh znano. Ker so namreč prejšnje dobe očetje bolj dolgo živeli, se lahko spozná, da so po izročevani obljubi milosti, po rabi onega edinega jezika pa brez pripomočka katerega črkopisja med seboj se vedno vzbujevali ter ono obljubo o prihodnjem žene sinu vseskozi do naslednikov poročevali. Ta ostala in tolikanj izvrstna dobrota, namreč raba edinega in s samim Bogom skupnega jezika, po toliko in tolikih zgubljenih darovih Božjih, kakor je bila sprevelika, tako je nasprot omilovati in obžalovati, da je zavoljo predrznosti ljudi okrajšano bilo (da tako rečem) njim i življenje, in da je o zidanji stolpa Babilonskega nastala zmešnjava jezikov, pač pravična kazen božja, da je iz enega čistega in prostega storilo se jih več in to nedovršenih, in tako edinega onega prvega in svetega jezika čistota pri pre mnogih naslednikih se zgubila, in da je pravo češčenje Božje po mnogih krajih bilo ne samo zadržano, temuč da je skoro popolnoma prenehalo. Pa dasi je pripoznati, da je ona razlika jezikov bila zaslužena kazen, vendar je božja usmiljenost spoznavati spet v tem, da med onimi po vesoljnem svetu ter po raznih pokrajinah njegovih pogostnimi človeškimi selitvami oni prvi in sveti jezik vendar ni bil niti zatrt niti pokvarjen: temuč se je dasi v negotovih selih in tudi brez knjig in brez gotove pisave pri ljudstvu Božjem nepokvarjen ohranil: dokler ni slednjič Bog, v deželo dolgo že in pred mnogimi veki obetano svoje ljudstvo vodeč po voditelju Mojzesu, na gori Sinaju deset zapovedi spisavši svojim prstom Mojzesa kakor učitelj učenca in to skozi celih štirideset dni o gotovem črkopisji podučujoč po Mojzesu spisati dal tudi pentatevha (petoknjižja) ter ga naslednikom posvetil v gotovem, namreč v istem prvem pa mej vsemi najstarejšem in najsvetejšem, od presvetega Boga prošlem jeziku. Tedaj še le so misli duhá, po vzgledu Bogá, kateri je prvi i Adamov i potlej tudi Mojzesov govoreči (ako se namreč tako reči sme) učitelj in slovničar (vocalis Magister et Grammaticus) postal, po gotovem črkopisji in po besedi, ktero imenujejo Ebrejsko, po onem Ebreju, ne obretniku (kajti to je povse pripisovati Bogu, kakor vže povedano) ampak po slavitelju, jele se zapisovati v razodevanji in razširjevanji hvale in slave Božje. Ostala je ta pisava in govorica pri ljudstvu Božjem, o katerem je Bog hotel, naj bode pentatevha nekako posebni váruh. A ona obče vanja z vnanjimi ljudstvi pa pozneje bolj pogostna preseljevanja v Babilonijo in drugam so provzročila, da se je oni sploh sveti jezik Ebrejski nekoliko oddaljil od svojega izvirka i po pisavi i po izreki. Od tod je nastala druga govorica, ktera se zove ali Sirska ali

Kaldejska, za prve in druge samovladije. In poznej so tudi posamne samovladije postavile svoja posamna narečja, po poglavitnem stolnem mestu, v posebni jezikovi rabi, tako Grki Grško, Latini Latinsko. In tako se je zgodilo, da za Ebrejskim in Kaldejskim jezikom Grški in za tem Latinski, so še sedaj štirje poglavitni jeziki, kateri se štejejo in so tudi najstarejši ter najpotrebniši, da jih veš in znaš. In dasiravno so, kedar je satan tako hotel, na svetu poznej nastajale ogromne prekucije in so zruševana in zbijana bila kraljestva in cesarstva: dasiravno so ljudje bili ali izganjani s svojih sedežev ali so vdarjali jo v drugih dežele in so po hudih nesrečah sesédala se kraljestva, ter zato razno medlo se vse, mešale se višine z nižinami, in vsled tega stvarjale se nekako brezštevne posebne govorice: je vendar Bog v onih tolikih zmešnjavah po svoji neizmerni usmiljenosti, modrosti in previdnosti, na čuden način, Ebrejski, Kaldejski, Grški pa Latinski jezik v bukvah popisan vedno ohranil ter jih še sedaj ohranjuje cele: da bi ti jeziki bili kot ravnalo in pravilo drugim rečem in da bi iz teh, kakor iz vrelcev v druge jezike nekako pretakale se premnoge knjige, obsegajoče nauk o Bogu, poštene in koristne postave, zdravilne leke, ter tudi druge vede in umetnije, kako so dopovedovati pa prav obravnavati in razdeljevati vse stvari. Tako se še sedaj po posebni dobroti Božji daje nam sveto pismo Ebrejsko, ktero je na več kot kraljevske stroške Ptolomeja Filadelfa neumrlega spominja kralja Egiptovskega prvikrat preloženo bilo v Grški jezik. Kajti Jožef oni sin Gerijonov v Judovski povéstnici posamezno našteva tiste kraljevske stroške, kateri znašajo, ako jih smemo računiti, vsoto nad 50 milijonov zlatov, ali ako hoče kdo povedati bolj po latinski, dala bi ona vsota — supra quinquagies millena millia aureos, vel si libet quingenties centena millia aureos: — vsoto, pravim, ktera nikoli nobeni vseh kraljev, ljudstev in časov, kar jaz vem, v letnem dobičku ali dohodku ni enaka. Te stroške je oni neumrl junak daroval celó za sami stari zakon, kateri ima v sebi 24 bukev, kaj ne bi bil hotel storiti, ko bi tudi novi zakon in ko bi tako došlo mu bilo celo sv. pismo? Takrat torej je prvič, pravim, Ebrejsko sv. pismo postalo Grško, katerim bukvam so pridejale se druge knjige novega zakona, spisane v grškem jeziku. Zatorej se je tudi celo latinsko sv. pismo, preloženo po trudu bodisi Hieronima bodisi ktereга drugega, zvati jelo z imenom stara prestava.

In tako se nahaja ne le sv. pismo Ebrejsko, Kaldejsko, Grško in Latinsko, ki si je na veliko korist vsega krščanstva lahko tudi bolj revni človek omisli za srednjo ceno: ampak na prodaj je zdaj v tem stoletji tudi sv. pismo v Nemškem, Španjskem, Francoskem, Laškem, Ogerskem, Českem, Poljskem, Rutenskem in Možovitskem (Molhovitica) jeziku. A samo našim ljudem Kranjcem ali Slovencem (Carniolanis seu Slavis) še ni došla ta tolika sreča, da bi je imeli celo v svojem narečji. Kajti čeravno je čestitljivi mož g. Primož Truber novi zakon in druge pripravne knjige, in to, kakor sem vže omenil, tudi v Kranjsko narečje nedavno i marljivo i spretno prestavil iz lastnih in čistih virov: bilo je vendar treba, kedar onega moža vže bolj resna doba in nadložna starost tlači ter v močeh zapušča, da so drugi dosnovali, kar je celemu sv. pismu doslej manjkalo ter ostalo za prestavo, pa izdali celo Kranjsko ali bolj Slovensko sv. pismo (Slavonica Biblia). Prikazala se je torej ta poslednji čas prevelika in neizrekljiva milost Božja tudi našim ljudem. Napočil je tisti veseli dan, kedar tudi Kranjci in Slovenci (Carniolani et Slavi) lahko vidimo in slišimo kranjski govoriti Boga samega, očake, preroke, aposteljne in evangeliste. In za to toliko usmiljenost in dobroto edinemu večnemu Bogu bodi hvala in slava vékoma. Amen.

Ker pa pri nekterih bodisi malo previdnih bodisi manj vzobraženih tudi taki, ki ménijo, da je svet celo majhen, češ, ker se nikdar niso oddaljili od očetovskega doma, ali če so se, jim ni bilo veliko mar, kaj drugod biva ali se godí, o Slovenskem našem

jeziku (de Slavonica nostra lingua) brez ljubezni sodijo in govorijo, ti bodo torej mislili, da bom jaz o Slavenih (de Slavis), češ, o neznatnih ljudeh, kaj brez premislica povedal. Zatorej se mi je vredno zdelo na tem mestu globokeje poseči, vendar to reč prav ob kratkem pojasniti. Ne mislim pa s Slavenskim imenom (Slavico nomine) kakega ljudstva skritega v neznatnem kraju ter z gotovimi in kaj ozkimi mejami ograjenega. Temuč imenujem in zapopadam s tem imenom vse kraje in ljudi, karkoli jih ali Slavenski (Slavice) govori ali se kar največ v besedah vjema, ali katerim se očitno vidi, da so nekako v svaštvu in v sorodstvu s Slavenskim jezikom. Kar jih je pa dozdej spisovalo zgodovino ter v njej preiskovalo ljudstev izvirek in njih nrave, vsi se vjemajo v tem, da Heneti, Veneti ali Venedi, Vindi, Vandali in Slaveni so isti narod ter enega in taistega izvirka. Ako tedaj ktero si bode ime izmed povedanih temu narodu daš, spoznaš, da taisto pomenja. Kajti vsi ti pridevki pripadajo jim po selih pogostoma in velikrat preminjenih, samo poslednji pridevek Slaveni po delih slavno izvršenih je temu narodu došel po njegovem zasluženju. Slava namreč našim ljudem zaznamnja gloria, tedaj se Slaveni (Slavi) imenujejo kakor hvalni, častni i slavni. Vsaj prvega pomena besedi ne bo nikjer nihče praveje razlagal, kakor iz vsakteremu narodu lastnega jezika. Kteri pa na to ne pazijo, pregrešijo se dostikrat prav hudo. V dokaz nam biti more marsikaj. Naj namestu mnogih povem le eno. Mnogi bi namreč radi uganili, kaj Nemcem prav za prav pomeni ono dostojnostno in častno ime Marchschalch. In v tej reči mi je najbolj všeč ne napáčna sumnja preučenega moža doktorja Jeremije Hombergerja, ki pravi: da je starim Nemcem beseda Schalch zaznamnjala ministrum oskrbnika. In če je temu tako, kdo bo torej dvomil, da Marchschalch je to kar mejni oskrbnik? Kajti iz zgodovine vemo, da so pokrajine (marchias) z veliko previdnostjo bile omejene, da so krotili in odganjali na Nemškem tudi naše ljudi, takrat še pogane. Da bi tedaj med gotovimi mejami se zdrževali, napravljene so bile okrajine ali posadke; od tod okrajina v Daniji, Brandenburg, v Mišnji in Turingiji itd. Iz jedine besedice shalch se torej razvidi, kaka je bila služba in kaka dostojnost Maršalkov. To namreč kar mejnega oskrbnika. Od tod tudi ona najviša dostojnost med prvaki v cesarstvu Archmaschalcha, kar vže kažejo znamenja, s kojimi se kinči, z mečema namreč navskriž položenima, da je oni veljak prvi med njimi, ki zapovedujejo pokrajinam ali posadkam. O prvem delu besede ni mi veliko razpravljati, nekoliko je treba prejšnjim vekom spregledati, ker so sicer v državnem življenju vse jako krepóstno in previdno prav oskrbovali, čeravno so v dejanjskem imenovanju rabili tudi v velikih rečéh sim ter tje grozne besede (kajti bolje tedaj po svojih učiteljih ne podučeni). Pač nič ni bilo treba grških mešati z nemškimi besedami. Grški (kakor mislim) archi so poznejši prelagali z Ertz: od tod prihajajo Ertzbischoff. Erztmarchschalch. Erzthertzog itd.; kako dobro, naj sodijo drugi. Zdaj naj v rabo sprejete se rabijo. Pa da se vrnem k imenovanju naših ljudi, namreč Slavenov. Kakor bi namreč po pravici kdo rekel, da je Germanom ali Alemanom ime od tod pridejano, ker so bili gar manne ali alle manne, kar je kakor se bere tudi Karolu Velikemu bilo po godu: tako bi tudi ne grešil, kdor Slavene imenuje po Slava, namreč po besedi značéči gloriam. Da so torej Slaveni dobili ime od slavno zvrševanih del, to ni nejasno. A to ime ni bilo prazno pri našem ljudstvu. Kajti občna in vseh časov zgodovina spričuje, da ta narod je bil slaven zaradi vojnih kreposti in strašen mnogim drugim ljudstvom. In oče zgovornosti Ciceron nekje tega ne zanikava, rekoč: Dalmati so vedno sloveli za bojovite. Kajti enakogovorečega ljudstva od našega ne ločim. Pa čeravno so se nekteri drznili reči, da od bahanja je ime došlo našim ljudem, vendar se ne manjka več preučenih mož in to tudi Nemcev, ki trdijo, da se to našemu ljudstvu brez krivde pritakuje največ iz

sovraštva, ker iz vedne in resnične zgodovine sprevidijo, da se besede z rečmi prav vjemajo. Tedaj kaj čuda, če izvrstnih in slavnih bodisi svojih bodisi tujih del kdo ni kar zamolčal, ali v prosti in ljudski besedi prav in dostojno ni obravnaval? O volih vsaj najpravejše pripoveduje oratar, o vetrovih mornar, o ranah pa vojak. Tudi pregrehe baharije ni koj obdolževati tisti, ki slavno dejanje razkazuje v resničnem pripovedovanju. In kdo bi pač sanjaril, da toliki in tako množni narod se je mogel brez pravice in brez izredne modrosti v vojski vladati in brzdati, ali da bi bil mogel brez posebnih omenjenih in drugih vojnih kreposti toliko in takih pa tako dolgih in neprenehanih bojov malo da ne po vsem svetu dovršiti? Ktero ljudstvo bilo je slednjič kdaj tako brezpametno, da bi si bilo grdobe ali zadolženja ime samovoljno prilastilo ali da bi si sramotno ime nadeti pripustilo brezkazno.

Če kdo vže preiskuje prvi začetek pa starodavnost Slavenov, našel bo, da ta narod je silno star. Kajti ob oni vojski Grkov zoper Trojo so Heneti poklicani na pomoč prišli sosednjim Grkom. In ako se časova doba prav preračuni, pokaže se popolnoma, da se je vojska Trojanska vojevala okoli tisuč let po vesoljnem potopu. Vidi se torej, da naš rod spada med najstarejše. K temu še prištej, da eden in isti in sicer vzajemni jezik služi našim ljudem pa prestarim enakogovorečim Misijanom, ktere sedaj imenujejo Bošnjake. Imajo namreč Misijani še sedaj črkopisje staro in lastno ter našemu jeziku prav pristojno, z Grki kot sosedji skoro povse soglasno pa vzajemno z Možoviti in Ruteni. Od teh se Hrvatje po svoji pisavi in po pismenih znakih sicer ločijo: a po imenovanji in veljavi, kakor tudi po govoru (kar bode malo pozneje razvidno iz gotovih kazal) se ne razločujejo.

Kar pa tiče prostranost Slavenskega jezika: Le obrnimo sedaj oči na okrog in ozrimo se tudi povsod, preglejmo kraljestva, ogovorimo ljudstva enakogovoreča, naši bomo res, da Slavenska beseda razširja se po največem delu sveta, ako ne po vesoljnem svetu. Zakaj na jugu poseli so ves oni zaliv Jadranski, ki se zato tudi imenuje Venetski, kjer stoji ono znamenito mesto Veneta (Benetke — po našem ljudstvu tako imenovano), ki gledé na prostornost, srečnost, previdnost in na bogatije v tej dobi mnogo previšuje vse nekdanje i Grške i Latinske države (Rimsko se vé, nekdanj svetá vladarico, zmir izjemljem). V te kraje so namreč pod voditeljem Antenorjem po Trojanski vojski prišli najprej. In to kaže, da Padova, vse Evrope najslavnejša akademija, Benečanov oblasti podložna, je mesto od Antenorja sezidano in imenovano. Celo v Afriki sami, kjer so si nekdanj Slaveni napravili sedež in vladarstvo, se jih ne manjka, ki še sedaj govorijo Slavenski (Slavice). V Aziji, razun meščanov in se vé da brezdelnih ljudi, pa ki vedno domá posedajo ter držijo z Grki, oni govorijo Grški. Ostali vsi, kakor na dvoru Turškega cesarja, vojaci namreč životni stražniki, ktere nazivajo janičare, tako oni, ki služijo v vojski, vsi ti pravim govorijo naš jezik in si pišejo vse s črkami, ki sem jih v posebnem kazalu dal natisniti ter jih Cirilske zovem. In ta naš jezik je v Turškem cesarstvu tako razširjen in navaden, da bi po svoji razširnosti in rabi skoro prekosil dom in jezik Turkov. Proti severju in prav ob severju so Moži ali Možovitje in Ruteni (Mofhi seu Moshovitae et Ruteni), ter vsi tisti, o katerih Ptolomej piše, da so v last dobili Venediški Severni zaliv. Mej tem Venediškim in Venetskim (Venedicum et Venetum) Jadranskim zalivom v sredi so Litvani, Poljci, Čehi (Bojemi), Lužičani ali Vendi na vsaki strani Labe, Moravci, Valahi, Rasciji (Rascii) in največ Bulgari. V Avstriji pa jih je velik del, ktere je Turški trinog z njih sedežev pregnal, ta in unkraj Donave, kteri obdelujejo zemljo in njive. Na spodnjem Štajarskem jih je velik del: tod posebej imenovani Slovenci (Slavi — po domače jih zovejo Bezjake — Besjakos). In malo niže, vsa Požega: Vsa Kranjska naša, in velik del spodnje Koroške: Kraševci (Chorusci), Istrijani vsi, dotikajoči se onega mesta, ki se zove Pola, Benečanom podložno, pozidano

od Argonavtov, kakor poroča Strabon. Po vseh teh kraljestvih, pravim, in po njih pokrajinah ljudstva, Slaveni so in Slavenski govoré, in tako od morja do morja govorijo en in isti jezik, to je Slavenski. Ako bi pa kdo zaradi nekakega razložka v izgovarjanji in pisanji ne hotel pritrditi, da so vsi ti enakega jezika ali Slaveni, ta po mojem dozdevku z nobenim drugim tehtnejšim vzrokom tega ne stori, kakor ko bi menil, da nemški jezik pač znajo Mišnjani, Svevi pa njihovi sosedje, drugi pa, kakor so Belgijani in Saksonci ter njim najbližnji, da ga ne znajo. Ker pa vse te za Nemce in tudi skupnega domačega imena zavoljo vzajemne jezikove rabe namreč vredne štejejo. Zakaj ne bi iz enakega vzroka omenjenih narodov, ktere so že stari imenovali Henete, Venete, Vinde ali Vende, ne nazivali tudi Slavenov? Manj skoro se mej vsemi temi narečji loči izreka, kakor to mej Mišnjani, Saksonci, ali Belgijani. In v priporočenje Slavenskega jezika zdí se pripomore tudi to ne malo, da ne tolikanj zunaj kot znotraj po Nemškem so tudi imenovanja kraljestev, knezov, viteškega reda, starih rodbin, mest, rek in vasi poznamnjana s Slavenskimi besedami. Moši se imenujejo od mož, kar pomenja vir. Ruteni ali bolje Rusi hočejo se zvati kakor Rossojeni, to je, disseminati. Poljci imajo ime od pojle, to je, a campo. Bojemi imenovani od boj, kar znači bellum, od koder tudi Bavari, to je, Bojari ali Vojari, to je duces. Moravi po reki Moravi. Ogrom celó se je tudi tolikanj priljubil Slavenski jezik, da so nekdanje četrtne oblastnike nazivali vojvode (po besedi nemško Hertzogen), to je, exercitus duces. Po domače spačeno pravijo vajda. Bili so pa oni, če se ne motim, vojvode ali oblastniki v kraljestvu Ogerskem, dokler je še bilo celo, na Erdeljskem eden, kakoršen je bil Huniad, res Ogerski Ahilej, oče kralja Matije. Drugi v Sepusiji (in Sepufio), tretji v Valabiji, četrti v Rasciji. Tudi ono mesto stoječe ondi, kjer se Sava in Donava stekate, Alba Graeca, Nemci pravijo Griechisch Weissenburg, ima ime Henetsko, namreč Welgrad. Pomerjani tudi imajo ime a pri morju, kakor če rečeš marini ali accolae maris. Torej se vodje Pomeranije zovejo one pokrajine gospodje. Vodje Meklenburški (Megapolenfes) so tudi Henetov vodje, in imajo ime od Stari Grad, kar znači staro trdnjavo, selo namreč utrjeno. Kakor i oni veliki vodja Mošus (Mofhus) svojo poglavito stolico zove tudi Stari Grad. In Turškega Cesarja stolica Constantinopolis imenuje se Car grad, to je, Caesaris arx. Glavno mesto Štajarske kliče se Grac popačeno, praveje Gradec, to je, Arx. Mejni grofje Brandenburški so Slavenov ali Vandalov vodje: In presvetli knez Saksonije, volitelj, premilostno ohranjuje in brani več Cerkvá, kterim rabi Slavensko narečje. Preslavno mesto Lipsko (Lypfia) ne le zaradi blaga, ki se tukaj iz daljnih dežel zlaga in daje kot tržišče onih krajev ampak tudi zastran gojitve vseh prekrasnih umetnosti in pobožnosti jako cvetoče, Avgustu presvetlemu knezu volitelju itd. podložno, ima še doslej Slavensko ime, kajti ima ime od lipa, kar vsem Henetom ali Slavenom pomenja drevo tiliam, nemški Linden, morebiti zato, ker je v tem kraju raslo obilo lip. Mesto Hemnicija (Chemnicium), sloveče zaradi premnogih kaj prebrisanih glav, kakor zaradi Jurija Fabricija, blagega spominja, pa g. Martina Chemnicija, ima ime od Kamen, kar znači lapidem, torej Kamenica, zvana nekako lapidosa. Sredi pota med Lipskim in Vitebergo (Wittebergam) je gradič, ki se sploh zove Dûben, ima ime od Dub, kar zaznamnja quercum. Od tod Dubina quercetum. Pa idimo vže bliže na obrežje reke Labe, prašajmo, kakošna imena kažejo bližnji naseljenci. Navesti hočem pa v tej reči ne samo svoje dozdevke. Viteberga, vsemu svetu znano mesto, če bolj na tanko reč pretehtamo, dozdeva se to ime, ktero sedaj ima, novo in blezo popačeno: kajti če se imenuje od Bele gore, kakor bi se zvalo nekako v Saksonskem narečji: ne vidim, zakaj ne bi se klicalo mari Schwartzberg. Ker tam ni nobene gore, ni bele ni černe, kadar ono mesto leži na planoti. Torej je bolj verjetna domnéva tistih,

ki mislijo, da se ono mesto zove beli Brud, to je Album trajectum ali Beli Breg, da je Alba ripa. Kajti bolj prav zove se menda po brodu, kateri je bil nekda in dokler niso rabili mostovi, ondudaj bolj sloveč mimo drugih, ali od belega brega, kakoršen se tamkaj kaže očém. Iz enakega vzroka, ako se ob reki Labi više pomaknemo, prikažeta se nam koj Pretin pa Preč, kterima se še danes vidi, da imata ime od brodov. Tako se Torga brez dvoma zove po tergu, kar pomenja forum ali mercatum ali castellum. In da pustim druge, podajmo se k staremu mestu po imenu Mišnja, ktero je vsej krajini dalo ime, ter je sloveče kot sedež škofa in mejnega grofa vse tiste pokrajine. Od kod čemo ugibati — da prihaja to imenovanje? Po Slavenskem jeziku ga bode treba loviti. Ker ako ga izpeljujemo iz majcen, kar znači parvum, se naslov ne pristoji ni mestu ni vsej pokrajini, vzlasti tako stari in tudi sloveči. Morebiti kdo poreče, da ni neprimerno, da ima mesto ime od Misni, kar znači vrbnum. Kajti mestu pomenja Henetom vrbem, torej pridevek mestni vrbnum. Ako torej smemo eno samo črkico ali izpustiti ali mehkeje izreči, se pokaže, da od mistnih ali misnih to je vrbnum prav po znamenitosti ono mesto pa tudi vsa okrajina ima svoje izvirno ime. In ako sem v tem ugibanji kaj zgrešil, naj mi oprostijo, kateri imajo bolj resnična in rečem bolj pristojna, da jih povedó. Tacih je jako mnogo po obrežji reke Labe in po vsej Mišnji, in ker starejših imen mimo teh, ki so jim jih nekda bili nadeli naši ljudje, nimajo: sklepa se lahko, da naš rod teh krajev nekda ni le imel v posesti, temuč da je ondi zapustil tudi naslednike. Ti so narečje sicer premenili, sploh namreč govorijo nemški, po rodu so vendar prav za prav Heneti. Koliko je sicer v vsakem stanu in pri vseh pogodbah, sosebeno pa pri pravem oznanovanji resničnega nauka o Bogu do tega, da človek zna jezik tistega ljudstva, s katerim mu je opraviti, to vsakdo lahko sprevidi, ako tudi jaz molčim. Ker je pa ta Slavenski jezik (Slavica lingua) jako razširjen, in se tudi po velikem ter poglavitnem delu Nemčije razprostira: niso torej grajati tisti, ki se nekoliko s tem trudijo hoteči ta jezik ohraniti in razširjati ter tako tudi pojasnovati. To reč bolj natanko pretehtavši je nekda Karel tega imena Četrtri, Česki kralj in Rimski cesar v posebni postavi, aurea bulla jej pravijo, brezdvomno po zrelem prevdarku ter soglasnem privoljenji vseh stanov in knezov vsega rimskega cesarstva ukazal, da poslej naj voliteljev sinovi med poglavitnimi jeziki naučijo se tudi Slavenščine (Slavicam). Prav dobro je spoznal ta premodri Cesar, da bi voliteljev sinovi težko mogli pogrešati znanja Slovenskega jezika (Slavonicae linguae): kedar namreč premnogi izmed knezov za podložnike imajo ljudstva tega jezika. Pač pravilnejše se stori sodba in bolj pravično velikrat proglasi, kedar sodnik sam pravdo i sliši i razumé, kakor oni, ki to stori po tolmačih. Ker je pa ravno to tudi za oznanjevanje slave Božje in v razširjevanje cerkve Kristusove zelo potrebno: kaj naj bi se vse storilo, ne toliko visokorojenim, kolikor tudi drugim, kakor srednjim tako i prostim ljudém, kateri so rojeni k službovanju in ne k gospodovanju in to ne le na enem in ravno tistem pa stanovitnem, temuč tudi na nestanovitnih in raznih krajih, kakor nanese razmera in čas pa sreča.

Nikakor pa ni zamolčati onega prehvaljenega vže omenjenega cesarja Karla Četrtega znamenita in neumrjoča milostnost in ljubezen do roda Slovanskega (genus Slavorum). Kedar je namreč bil podučen, da narod Česki (Bohemorum) izvira od Slavenov (a Slavis), se je predobri knez tega tako poprijel ter si tako k srcu vzel, da ni miroval, dokler je v Pragi svetemu Hieronimu Stridonskemu našemu rojaku posvetil cerkev. In da bi spominj, da so isti narod i Slaveni i Čehi, bil in ostal večer, volil je razun tega, da ondi tudi Slaveni in v Slavenskem jeziku vedno obhajajo in opravljajo službo božjo. Da bi pač dan danes več jih posnemalo tolikega cesarja modri in pobožni ukaz, in da ne bi kakor našega ljudstva tako i cerkve Kristusove sovražili,

marveč z vsemi dejanji pobožne vdanosti pospeševali. Nič bi ne trpeli. Pa naj neham zdaj kaj več naštevati o jeziku Slavenskem. Kajti jaz ne dvomim, da bode vsak pameten človek tej moji sicer priprosti a resnični razlagi prav dal in z menoj trdil, da se narod Slavenski (gentem Slavicam) za najstarejši in najmnóžnejši, po vsem svetu skoro razširjen, in tudi ne tako zanikaren, ampak mej najbolj spoštovane po pravici šteti mora, in da jezik njegov je prepotrben, da se ga naučimo nič manj kakor kterega koli drugega.

Naj zdaj še o tej svoji mali knjižici nekoliko spregovorim. Da torej tudi jaz na svojem mestu k povzdigi Slovenskega jezika nekaj pripomorem, ponudila se mi je takole priložnost. Ko so se namreč izmed veljakov Štajarske, Koroške in Kranjske bogoslovci in drugi izvoljeni moške lansko leto posvetovali o prestavi in izdavi Kranjskega sv. Pisma, ter so mej drugimi rečmi določevali o neki gotovi, poslej veljavni Latinsko-Kranjski pismenosti (de literatura Latino Carniolana) in sem tudi jaz po ukazu Kranjskih veljakov, mojih milostnih gospodov, prištet bil tistim možem; ne bom prikrival, da tedaj dana mi je bila ta naloga, da naj o pravopisji (de Orthographia) latinsko-kranjskem ne-ktore svoje opazke, ktere sem jim tedaj razlagal in jih nisó zavrgli, v pravem redu spišem, da bi po njih vzgledu poslej pravilnejše in bolj utrjeno z latinskim znakom (kedar je namreč raba one stare pismenosti, Cirilske in Glagoliške, v ljubi naši Kranjski malo da ne propala — latino caractere, quandoquidem iam usus illius antiquae literaturae, Cyrilicae et Glagoliticae, in Carniola nostra fere intercidisset) se spisovalo Kranjcev in tem najbližnje in sorodno po vsej Kranjski, ter po Štajarske in Koroške večem delu obično narečje. Podal sem se tem možem, kateri so i pobožno i častno reč svetovali pa me večkrat tudi prosili, ter sem se poprijel te stvari. Ali ko to edino storiti nameravam, tira me duh moj čez namero dalje: hotel sem s taisto marljivostjo o ostalih delih slovnice, po pravilih posnetih iz občne rabe najboljšega govorenja ter v neko gotovo osnovo zbranih vse to kot Slovnico Kranjsko (Grammaticam Carniolanam) sestaviti v tej svoji mali knjižici. Ker se ta reč ni brez premislika tudi ne po lastni glavi, ampak v imenu in po vzajemnem sovétu izvoljenih mož, kakor sem rekel, pričela, kdo bi me zato moral grajati, še veliko manj dolžiti častilakomnosti, dokler sem prevzel stvar na videz majhno pa brez lastnega dobička, ter samo želeč da pospešim in pojasnim domači jezik. Zdela se bode nekterim stvar sicer kaj lahka in ne velike duhovitosti. Tistim jaz rad pripustim, da take svoje misli gojijo dotlej, da tudi sami ali v tem ali v drugem še ne vzobraženem jeziku i poskusijo i spravijo na dan kaj bolj dovršenega. Zahteva se pač tudi v tem poskusu vsaj nekaka spretnost in razsodnost nikakor napačna. Vravnal sem pa vse delo po navadnih pravilih latinske pismenosti tako da tudi najbolj običnih vzgledov nisem izpustil, temuč da sem ravno tiste, ktere je Filip Melanchthon, mož da mu ga ni para, pobožnega spominja, učitelj moj, po kterem se čem vedno ravnati, rabil v svojih slovnica, porabil tudi jaz. To pa zato, da se iz vže navadnih in popolnoma znanih ter posebno podučljivih vzgledov neznanega razum bolj posvėti. In v tej reči sem, vzlasti v skladnji, bil vsaj tolmač: vmes vendar nisem vnémar pustil ničesar, marveč sem se edino trudil, da v omenjenih izrazih vsegdar skažem skladnje i soglasje i vladje. Nikdar pa nisem zamolčal, kje se kranjski jezik razločuje od latinskega. Torej se za trdno nadejam, da bode vsak bolj pameten (če bode le bolj marljivo preiskal stvar) rad pripoznal, da sem jaz nekoliko pripomogel v ta namen, da se Kranjski jezik pravejše govori in piše. Do vas pa blagorodni mladenči, to je do slavnih veljakov Štajarske, Koroške in Kranjske, ter vsega viteškega reda sinov se obračam, vam pravim pa vašim ljudem poklanjam to svoje delce. Tudi vam to darilce ne bode v nečast: kajti i novo je i bode služilo v pojasnjevanje jezika Slavenskega (kterega z mnogimi rodovi in kraljestvi mi vzajemno imamo, kakor veste, ter ste mogli prav lahko spoznati iz mojega

dosedanjega resničnega dopovedovanja). Potem ker Bulla Aurea voliteljev sinovom dolžnost učiti se Slavenskega jezika naklada, bodite si vi tudi svésti, da vam bode to na posebno čast, ako ga povelícate, svojim ljudem pa, katerim bote po dednem nasledstvu postali zvesti pastirji, boste v tej reči dali spodbudo, da si poslej v tem prizadevajo, kolikor mogoče olikano pa pravilno pisati ter spise Slavenske same prebirati in da ne pustijo v nemar priložnosti, ktera se jim po božji naredbi ponuja v Slavenskem vže na svetlobo danem sv. Pismu. A da tudi vaši priprosti ljudje naučivši se v kratkem času abecede Slavenske (*Elementis Slavicis*) napredovali bodo toliko, da bodo v stanu hitreje sveto Pismo v svojem jeziku i brati i lahko umevati. Ker sem edino to stvar imel pred očmi ter prevzel ta kakoršen koli trud, da namreč to, kar sem vže omenil, dosežem tudi pri priprostih ljudeh: zatorej vi slavni in blagorodni mladenči, prihodnosti najboljši del in najboljša nada za Bogom, nikakor ne dopustite, da se po vas pogreša, da naš jezik ne hvali še Gospoda. Nasledvajte, pri živem Bogu vas prosim, vse hvale vredne stopinje svojih očetov in sprednikov, katerim nič bolj in prej nikdar ni bilo v čisljih mimo tega, da vnema za pobožnost in lepe umetnosti, očinska čast in slava, pridobljena s krepostjo in krvijo vaših sprednikov pri vas dragem zarodu ostane neoskrunjena. Da se ta tako krasna zapuščina, dejte, prosim, pri vas z enako hvalo pa vsem na korist tudi ohrani. Pot pa in način, po katerih se to zgoditi mora i more, imate pred očmi, to je svojih starišev žive vzglede. To da imejte v mislih, to da imejte vedno na jeziku, edino to da delajte, vas vse prosim in zaklinjam. Potem dasi, kakor sem rekel, svojih starišev in na vašem domu nastale sprelepe izgledé: vendar ne škodi, ako tudi sosedov svojih izvrstna djanja si obrnete v prid. Le postavite si v posnemanje kakor preblage vse sploh, tako nikdar dosti prehlvaljena in slavna dva viteza, Frančiška grofa Turnskega, Svobodnega, pri sv. Križu Barona itd. Gospoda v Lipnici in Deutschenbrodu itd. potem tudi Sigismunda pl. Herbersteina, Svobodnika v Najdperg i Guetenhag itd. Barona blagega spominja. Izmed nju le-ta kakor je z mlada gojil in posebno ljubil pečanje z vednostmi, tako jih je do najzadnjega veselega konca svojega življenja nadaljeval ter vedno kaj visoko čislal. Mej tem je pa na dvoru naših premilostnih knezov, Avstrijskih nadvojvodov, pod katerih preljubu in predobro vlado je nam živeti, opravljal najviše službe. Ni pa koristil samo domá, temuč tudi podavši se na dolga in težavna, v daljne in ptuje dežele in kraje, ne le enkrat in to na dolgotrajna potvanja ter je kot besednik in poslanik Maksimilijana I., Ferdinanda I., potem tudi Maksimilijana II., svetega spominja Rimskih cesarjev, v Italiji, v Franciji, Angliji in Turčiji, v Poloniji, v Možoviji pa tudi v Germaniji, izvrševal najvažnejše in za ves krščanski svet jako vspešne reči z največjo hvalo in popolnoma v smislu omenjenih cesarjev. Torej je sebi in svojim pa tudi vsej očetnjavi zaslužil vekovito hvalo in si je tudi po spisanih spomenikih pridobil neumrljivo ime. Prešnji vitez grof Frančišek pa je z enako slavo, na dvorih in vladah naših nadvojvodov Avstrijskih opravlja je največe časti in dostojnosti, tako živel in oskrboval največe službe, da človek dvomi, kateri izmed teh vitezov (ko bi o tekmovalni nastal prepir) je več storil. V tem pa sta si prizadevala oba, da sta velikodušno vse visoke njima izročene službe zvrševala tako, da se to z večo zvestobo i spretnostjo zgoditi ne more. Pri vsem tem pa nista opustila kar se da vrlo braniti zaslužene časti svoje domovine. Ker sta tudi v tem oziru zapustila jako mnogo dokazov, tedaj tudi to nikakor nizko ni ceniti. Da kedar pride na svetlo ona pisana listina (diploma), naj se imenuje svoboščina ali predprava (immunitas seu privilegium), izšla od Aleksandra, onega velikega Macedonskega kralja, po kateri se Slavenom (*Slavis*) za izvrstno službo, po kateri so mu pripomogli k gospodstvu malo da ne vsega sveta, daje pravica polastiti se najpremožnejših krajev Evrope na jugu in na severju: nista nehala ta dva viteza in blaga zavetnika slave očinske

pridno preiskovati stvari, dokler je slednjič v samostanu Pražskem stvar poprej dvomljiva, s črkami nevarljivimi (literis non fallentibus) ondi tako, kakor je bila najdena, vsem postala javna ter se dala v tisek: tako sta ta velikodušna moža vam lahko tudi v zgled, da se vsak za se pa tekmovaje poganja zato, s čimur je pobožnost, naukoljubivost, tako tudi dedna slava vaših sprednikov prišla do naslednikov, tudi po vašem vzgledu bolj prijetna. Vsem tem pa in vsakemu posebej voščim iz srca vesel pričetek tega novega leta, ne manj vesel napredek, zvršetek pa najveselejši poleg in zarad Emanuela našega Jezusa Kristusa ter preponižno se priporočevaje

Vaši Svetlosti

vdani

Dano v Vitebergi na Saksonskem vprav I. Jan. I. 1584.

Adam Bohorič.*)

*) Pisatelj je bil protestant, in v tem smislu je presojevati pričujoči predgovor, poslovenjen prvi-krat malo da ne po besedi, v nekterih oblikah celó po virniku latinskem. Dvojljivo je, kar pripoveduje „de ecclesia Christi, de coetu aliquo — omnibus temporibus“; vzlasti pa: „mundus est satanas; intellectus in rebus divinis obtuse caecus factus; voluntas humana perpetuo sese opponit voluntati Dei; cor ipsum flagrat odio Dei itd.“, kar ni katoliško. Kar pa je pisal o jeziku in o jezicah, o Slovencih pa Slovanih, o prostakih pa plemenitnikih, to naj bi slovenski in nemški učenjaki nekoliko bolj premišljevali, domači in ptuji grajščaki med našim narodom in po naših deželah pa naj bi nekoliko več delovali na korist pa na slavo Slovencem in Slovanom!